

J. DANISĒEWSKA

PRUSEŅU
JUNKURI
ĻĀTWIĢĀ
1812.—1914.

40190
dzelt

1914.

H. GOLTA ISDEWUMS, RIGĀ.

Ta pašča autora:

	R.
1) Strahdneeku arodneeziffās beedribās. 1912. g. P. Zau- nes apgahdibā. Rīgā. Maškā	45
2) Apweenojatees arodneeziffās beedribās. Arodneezifko beed- ribu nošhime un wīnu loma strahdneeku dšihwē. Iſdewu- ſi komanditšabeedriba. „Taurētajs.“ Rīgā. Maškā	20
3) Kreewijas strahdneekā jaunce (1912. g. 23. jūnija) apdro- ſchināſchanas likumi (likumu tekſti), A. Ranka apgahdibā. Rīgā, 1913. g. Maškā	36
4) Jaunce likumi par strahdneeku apdroſchināſchānu (1912. g. 23. jūn.; paſkaidrojumi un kritika.) Rīgā, 1913. g. Iſde- wis „Kulturās Darbs“. Maškā	50
5) Sozjalā likumdoſchana. Winas attihſtibās faktori, attih- ſtība, panahumi, prinziipi un iſredſes. Dſirzeemneeku iſdewums Nr. 46. Rīgā. Maškā	25
6) Sliimo laſes un strahdneeku ahrſteſchana. „Laiſs“ iſdewu- mā. Rīgā, 1914. g. Maškā	6

A. GOLTA

grahmatu un rakſtāmu leetu pahrdotāwa, grahmatu
apgahdneezība un ſchurnālu „Domas“ un „Leetu-
wens“ redakzija un ekſpedizija.

Rīgā, Suwarowa eelā Nr. 5. Telefons 57-25.

Eeteizamako grahmatu ſarakſts.

Daiſliteratura:

a) Kopoti rakſti.

I. Poruka kojoti rakſti. Ar maſklineeka G. Šchiltera ſihmetu wahſa ſihmejumu. Redigejīs Lihgotau Zekabs.	
I. d. Poruka biografija, wehſtules un dramatiſki ſazerejumi. R. Ar wairakām fotografijām. Maškā broſch. 230 l., eeſeeta	230
II. d. Poruka dſejas. Ar autora gimetni. Maškā broſcheta eeſeeta	260
III. d. 1. puſe. Poruka ſtaſhti un tehlojumi. Ar Poruka gimetni ſtudenta gadoš. Maškā broſcheta	300
eeſeeta	360
III. d. 2 puſe Poruka ſtaſhti un tehlojumi broſcheta	200
eeſeeta	260
III. d. 3. puſe Poruka ſtaſhti un teh. Kritiſki apzerejumi broſch. eeſeeta	230
eeſeeta	280
IV. d. Papildinājumi: wehſtules, dſejas, maškā broſch.	150
eeſeeta	200
Deedelneeka iſlaſti un neiſlaſti ſatiriſki rakſti proſeji- fkā dſeja un dſejifkā proſa. Redigejīs Fr. Ploſtneeks. Ar autora gimetni un autografu un maſklineeka R. Zepliſcha ſihmetu wahſa ſihmejumu. Maškā broſch. 65 l., eef.	100

*Lieldojo Latvijas valsts liellicetava
1921/22. P. 266*

$\frac{9}{26}$

F. Danisčewska

Pruschu junkuri Latwijā

1812. – 1914.

Rigā, 1914.

H. Solta līdzums.

1953

Pārē 64

L. V. B.	
№ _____	in. <u>35-814</u>

0303049745

Дозволяется цензурою. Рига. 20-го октября 1914 г.

Drufajusči J. A. Freijs un bdr. Rīgā, Aleksandra eelā Nr. 13.

Latwijā pahrdsihwots daudz posta, daudz fehru. Latwijas wehsture — waimanu stahsts. Jau sen fenejōs firmajōs laikōs to werdfinaja un kalpinaja ūweſchi, aiſjuhras eebruzeji. Latwijas lejas aſinim krahſojās; latwji zihnijās pret launajeem eebruzejeem par ſawu tehwu-tehwu ſemiti un ſehtiau; aiſſtahweja ſawu brihwī, ſawu tizibu dabas warenajeem ſpehkeem, ſawas pamasi-tēm noſtiprinajuſchās eeraſchas un dſihwes eekahrta.

Bet dſelfis kaltais, ar ſobenu un kruſtu brunotais wihrs pahrwareja latwjus. Un brihwais latwis pama-ſām kluwa par kalpu, klauſneeku un wergu. Winam pa-ſcham wajadſeja ſew kēhdes kalt, zelt zeetumus, buhwet druhmos ſpihdſinaſchanas pagrabus, zelt ſaweem kung-geem zeetokſchaus, apgahdat wiaus ar wiſu wineem wa-jadſigo. Lehnā rindā, dſeeſmas — waimanas gaudodams wehla pahrwaretais latwis no lejas kalngalā kungu pilim atmenu blahtus, raka grahwjus, zehla pilſehtām waltaus. „Wai, manu wai!“ druhmi balſojās Latwijas lejās un kalnōs . . .

Tā pagahja gadu ſimteni. Meerigi un kluſi wer-goja latwis. Tikai daſchreif wiſch ſaſlehjās — mehgi-naja nokratit ſmago naſtu, ſarauſtit meeſu grauſoſchās waſchas. Bet welti . . . Latwis bij ſpeeſts neween ehdi-nat, bet ari aiſſargat ſawus kungus. Kungu ſawſtarpe-jās zihnās ari latwis bij ſpeeſts dalibu nemt, jaht karinā un atſtaht eemihfoto ſehtinu un laudawiau . . .

Un atkal pagahja gadu ſimteni. Leelās tautas pee-auga; tās trauzās uſ wiſām puſēm pehz brihwas ſemes un bagatibām; pehz zekeem, furi atweeglotu tirdſnee-zibu.

Latwija — kruſtzelā ſtarp leelajām tautām. Bahri tai trauzās gan kreewi, gan poſi un ſweedri un teit ſa-duhrās. Breeſmigi ir ſchee laikmeti. Latwiju pahrſiroja gan weenas, gan otras leelās kaiminu tautas kara

špehti; mehroja tās klajumōs ņawus špehtus, ņabra-
daja, iņlaupija un ņadalija to. Neilgi bij meera laiki,
kurōs atpuhtās un atguwās nowerdņinatā tauta. Tee
newareja buht ilgi. Latwija — wajadņiga Kreewijai.
Latwija neween logs, bet ari wahrti, pa kureem Maņta-
witijai un wehņaf Kreewijai wisiņdewigaf un parozigaf
bij ņatiktēes ar Waņar-Eiropas kulturesām tautām. Un
Kreewijas waldbiba teežās eeguht ņhos platos un node-
rigos wahrtus.

To darija jau Petera preekņtētschi ņahkot ar 16. g.
ņ. Peteris tikai paweiza zihnā ar Sweedrijas karali
Karli 12. jau ņenaf eesahkto darbu. Kreewijas rokās
nahza Widņeme un Igaunija. Atkita wehl Latgale un
Kurlēme. Un Kreewija peewahza ari tās: Latgali
1773. gadā, pehž Polijas pirmās ņadalīņšanas, jo Lat-
gali jau ņenejōs laikōs Polija bij atrahwuņi Widņemei.
Ari Kurlēme atradās ņem Polijas wirskundņibas un
1795. gadā lihds ar Polijas galigu ņadalīņšanu to pee-
weenoja Kreewijai.

Meers neestahjās. Wezā Eiropa brunojās un
jau uņņahka zihnu pret wezās waņņas noņweeduņcho
rewoluzionaro Franziju. Un ņajuhņmas un gawiku
pahrnemta Franzijas rewoluzionarā armija jau drahsās
uņwaru gawilēs pret feodalo Eiropu, ahrdija to un dewa
tai beeschi pret tās gribu — jaunu, burschuīņku kahrtibu,
lai pehž tam ismantotu to ņawas nazonalās (Franzijas)
burschuasijas un aņinainōs karōs iņauguņchās birokratijas
labā. Zihnā ar wezo Eiropu jaunā, burschuīņkā Fran-
zija peefawinajās un atjaunoja wezos waldischanas lih-
dsjektus un weidus. Un rewoluzionarā armija drihs
iņwehrtās par postu un juhgu neņoņņeem eebruzeju pul-
keem — par burschuasijas karaņpehtu, kura uņdewums
bij atraft un nodroņchinat Franzijas raschojumeem tirgu
un uņnehmumeem kapitalu. Un paņchā Franzijā tas
iņwehrtās par brihwes ņaīņtitaju un tautas apņpedeju,
par genialā wadona — Napoleona — padewigu un wa-
renu eerozi wina godkahrigo un patwaldneezīņto nodo-
mu iņweņchānā . . .

Protams, Kreewija newareja palikt ahrpus ņheem
leelajeem notikumeem. Franzijas kara ņpehtu Eiropā
radītās pahrgroņibas (mehginajums atjaunot Polijas

patstahwibu, Prūsijas pašemoschana u. t. t.) aiskehra un grosija Kreewijas starptautisko stahwolli. Napoleona zihna ar Angliju un wina noleegums peegahdat Anglijai prezes (kontinentalā sistema) apdraudeja Kreewijas šaimneeziklās interesēs un draudeja isputinat tās jau tā neezigo tirdsneezibu. Sadursmes bij nenowehršamas; tās eesahklās . . . un it dabiski, ka ari Latwijas klajumus pahrfiroja eenaidneeku pulki, izzihnija teit daschas zihnas un nopostija pilsehtas un tihrumus.

Pašawesimees pee šcheem notikumeem; eesfatismees to gaitā; mehginasim atsegt to zirētās rehtas Latwijas šaimneeziklā un šabeedriklā organismā un wina uš Latwijas attihstibu atstahto eespaidu. Rehtas gan sen jau aisdšijušchas. Bet der tās atzeretees, kaut ari tīfai tadehl, lai stiprinatu pahrleezibu pret ari tagad tautu šaimneezibu postoscheem kareem . . .

Tagad 1914. gads; pagahjis wesels gadu šimtenis pehz Napoleona kareem, kuri pahrwehrtā wīšu Eiropu par leelu kara lauku un atrahwa meerigam darbam miljoneem eedsihwotaju. Tas noteek ari tagad, — tīfai wehl daudš plaschakōs apmehrōs un daudš breešmigakōs weidōs.

Un ari zehloni šcheem diweem warenajeem notikumeem ir daschadi. Pirms šimts gadeem ašinainajōs notikumōs dšima jauna, buršchujiskā šabeedriba; jaunā Franziija mehginaja weidot Eiropu pehz šawa gihmja; pašihdset tai atmest wezās šadsihwes tšchaulu. Bet tagad kapitalistiskā šabeedriba šasneegusi šawas attihstibas augstako weidu. Šmperialisms un wina nenowehršamais pawadons militarisms pašinajis nazionalo kapitalismu atteezibas un radijis tagadejās breešmas. Napoleona kari eewadija kapitalisma waldischanas laikmetu. Tagadejee kari pašch paušch pašaulei, ka wina tahlakā pašahwešchana imperialisma weidā apdraud wīšas zilwezes labklahjibu. Tagadejais karšch pamudina domat par beigu šaktumu, par šadsihwes jauneem weideem, kad neatkahrtotos wairs šchahdas breešmas, kad isbeigtos tautu naidošchanās . . .

I.

1812. gada preefšchwatarâ.

18. g. ſ. beigâs Eiropa pahrdſihwoja wehl nepeere-
dſetus notikumus. Neilgâ laiſâ pahrweidojâs leetas,
kuras ta laiſa ſabeedriba atſina par muhſchigâm, no
Deewa eezeltâm un negroſamâm. Eiropas ſabeedribu
pamodinaja jaunâs republikas, Franzijas gawiles.
Daudſeem atdarijâs azis, un wini pamanija ſawas
walſts eekahrtaſ launumus un augſtmanu privilegiju
netaiſnigumu. Bet ſabeedribas waldneeki un waldofchâs
ſchkiras nojauta, ka winu ſtahwoſkis apdraudets, ka mee-
rigajai dſihwei wirs tautas plezeem draud gals un ka
to tuwina un ka patwaldneezifko eekahrtaſ apdraud
Franzija, tâs jaunâ ſatwerſme un ar to ſaiſtitee teeſifke
un ſabeedriſkee jauninajumi. Un wezâ Eiropa uſſahka
pret jauno Franziju weenu kara gahjeemu pehz otra,
ſahlot jau ar 1792. gadu. Bet Franzijas rewoluzionarâ
armija atſita uſbrukumus; ta pati pahrgahja uſbruku-
mâ un peeſpeeda ſawus pretineekus peenemt meera lih-
gumus. Tikai Anglija arweenu wehl ſtahweja kara
gatawibâ; tâs geografifkais ſtahwoſkis aiſſargaja ſemi
pret Franzijas uſbrukumeem. Anglija ar ſawas ſlotes
palihdſibu trauzeja Franzijas tirdſneezibu, apdraudeja
juhmalas apgabalus un pilſehtas. Anglijas tirdſnee-
ziſkâs aprindas no wiſas ſirds wehlejâs kara turpina-
ſchanu, Franzijas ſakaufchanu un tâs koloniju atnem-
ſchanu. Franzija bija Anglijas tirgotaju galwenâ kon-
kurente. Un kari maſinaja Franzijas ſpehtus, bet wai-
roja anglu tirgotaju eenahkumus. Kara iſbeigſchanu
wini newehlejâs. Un ari Anglijas ſemes ihpaſchneeki,
ſewiſchki werdſinatâs Drijas lordi, neſpehja meerigi no-
ſtatitees Franzijas pahrgroſibâs. Tâs atdſihwinaja
irus, ſawilnoja winus, eedweſa winâs zeribu iſdſiht ſa-
wus kaſpinatajus, anglu lordus. Rewoluzionarâ kuſtiba
ſtarp ireem peeauga. Lordi to redſeja un ſaprata, ka to
weizina rewoluzijas uſwara. Un tadehl ari lordi weh-
lejâs karu, wehlejâs wezâs Franzijas atgreſchanu. Kara
partijas preefſchgalâ ſtahweja galwenais miniſtrſ Pitts.
Winſch organifeja Eiropas pirmo uſbrukumu Franzijai
un iſleetoja wiſu ſawu weiklibu un Anglijas naudu, lai

faorganijetu atkal otrejo. Un Pittam tas isdewās. 1798. gada beigās Eiropas valstis ar mas isnehmumeem ussahka otro fara gahjeenu pret Franziju. Tagad tajā peedalijās ari Kreewija . . .

Višds 1798. gadam Kreewijas eejaušķšanās Fran-
zijas revoluzijas radītās notikumās ispaudās gandrihs
tikai tirdsneezības politikā. Kreewija ismantoja starptau-
tiskos fāreschgijumus, lai uslabotu fāvus finanzionelos
apstahklus. Franzijas nemeeri un gatawoššanās us
fareem pamudināja Eiropas valstis eeturēt fānoschu
naudu fāwas semes robeschās; tas pazehla naudas zenu
tais valstis, kurām nebij pašchām fāwa selta un fudraba.
Wehl 1789. gadā (Franzijas revoluzijas pirmajā gadā)
Kreewijas papira rubli Amsterdamā, Holandē, mainija
pret 39 stiwereem, bet 1793. gadā par to dewa tikai 22
un pus stiwera, tas ir, par 42,3 Proz. masaf. Pat
eekšsemē papira naudu neussklatija par drošču mainas
lihdjekli. Papira rubli nemainija pret pilnu fudraba
rubli: 1786. gadā par to dewa 99 fudraba kapeikas;
1787. gadā — 97; 1788. gadā — $92\frac{3}{4}$; 1789. g. —
 $91\frac{3}{4}$; 1790. gadā — 87; 1791. gadā — $81\frac{1}{3}$;
1794. g. — $68\frac{1}{2}$; 1798. gadā — $62\frac{1}{2}$ fudr. kap. Bal-
tijā papira naudas kurfs bij wehl semaks. Tikai pehz
1812. gada 9. aprisa pawehles tai wajadseja eewehrot
tos pašchus nofazijumus, kuri sihmejās us Kreewijas
zitām gubernām*).

Starptautiskos fāreschgijumus Kreewija mehgināja
isleetot, lai pawairotu ahrsemju naudas eepluhščanu
un aiskawetu fāwejās ispluhščanu. Schai noluhkā
Kreewija isbeidša tirdsneezisko lihgumu ar Franziju un
eerobeschoja ahrsemju pretšču eewesčanu. 1793. gada
pawehle noleedša Kreewijā eewest — rakstamo papiri,
stiklu, spogulus, lentas, tapetes, apawus, zepures un
daudšas sihda un wilnas prezes.

1793. gada rihtojuma fēlas bij pirmās sihmes, pehz
kurām ari Latwijā wareja spreest par leelajeem notiku-
meem Keetrumos. Teefa, tās bij wehl neezigas un tās
isjuta tikai neleelas — tirgotāju un mantigo kaušču —

*) Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона.
„Ассигнация“ и „рубель“ 1890. г. isbewumš.

apriendas. Smalko wihnu un zitu Franzijas pretšchu zenu peeaugschanu eedsihwotaju plaschakàs aprindas nešajuta. Franzijas šahls truhkums ari maš bij šajuh-tams, jo ta weetu beš trauzejumeem špehja eenemt Spa-nijas, Portugales un Anglijas šahls. Un uš Kursemi (Seepaju un Wentspili) noleegums wehl nešihmejàs — ta bij wehl „patštahwiga“. Ta kluwa par Kreewijas gu-bernu taišni tai laikà, kad Eiropa leesmoja kara ugunis, kad ari Katrina wiršija jau šawus kara špehtus preti re-woluzionarajai Franzijai, kad karotaju, šewišchi Ang-lijas, kugi široja pa wišàm juhràm un apdraudeja tirdš-neežibu. Baltijas juhras oštas apmekleja arween mašaks kugu šlajts. Lai peektuhtu Kreewijai, kugeem wajadseja mehrot tahlo un gruhto žetu uš Archangelšku. 1792. gadà teit eeradàs 148 kugi; 1794. gadà — 203. To pašchu leezina Rebošina peewestàs šinas par kreewu kugeem Baltijas juhrà; 1791. gadà Baltijas juhru at-štahja 34 kreewu kugi; 1798. gadà — 13.

Wehl jo wairak tirdšneežibu apgruhtinaja 1797. gada maitu tarifs, kursch stipri ween pazehla maitu uš eewe-damàm prezèm. Nominali — uš papira — maita un aišleegumi ar maš išnehmumeem palifa gan tee pašchi, bet šahtot ar 1797. gadu maitas nodokli it wišeem tirgo-tajeem wajadseja nomakšat ahršemju šelta un šudraba naudà, kas, pateizotees Kreewijas papira naudas sema-žam kursam, paaugštinaja maitu wismaš par 30 proz.

Beidsot, 1798. gada beigàs Kreewija teeschi eemaiš-žàs Eiropas notikumòs . . . Sawas waldischanas šahlu-mà Pauls gan ištorejàs weenalšigi; Katrinas eesahkto kara gahseenu wišch pahrttrauja. Tatšchu wišas wina šimpatijas bij Franzijas jaunàs eesahrtas pretineeku pu-šè. Višdsàs wineem tas nenostahžàs tikai tadehl, ka Kreewijas armija jau bij nokaufeta 40 gadu ilgòs karòs; walstij wajadseja atpuhtas. Un Pauls arweenu wehl tikai neteeschi pabalštija Franzijas eenaidneekus. Wišch dewa patwehrumu printšcha Rondè waditai 7000 leelai frantšchu emigrantu armijai; šcho armiju išweetoja Wo-linijà un Podolijà. Uri pats Ludwikis 18., kuru pehž Franzijas ušwaram dšina gan no Prusijas, gan Austri-jas, mekleja patwehrumu Kreewijà. Pauls šabpraht uš-nehma wiku ar wišu wina gimeni un meešas šargeem,

un Kreewijas waldiba issneedsa augstajam emigrantam, nahkošam Franzijas karalim, 200,000 rbf. leelu pabalstu gadā. Ludwikis ušturejās Jelgavā. Bet wišs tas bij tikai sihtumi. Kreewija teeschi eejauzās Eiropas notikumās tikai 1798. gada beigās. Uri Pauls 1. un viņa waldiba šahka prahtot, ka republikānu uswaras war radit pawalstneekās šchaubas par patwaldibas leetderibu un pamudināt wiņus uš daschadeem spreedelejumeem par walsts eefahrtas pahrgrosibam. Bes tam tai laikā frantschi peesawinajās Maltas šalu, kuras ihpašchneeku — malteeschu ordena — preekšchalā stahweja Kreewijas zars. Pauls jutās personīgi aisskarts, un tas paahtrināja viņa peesleeschandās Franzijas pretineekeem.

1798. gada beigās Austrijā eeradās 60,000 wiħru leela Kreewijas armija, lai dotos tahlak uš Itāliju pretim Franzijas kara spēhkam. Kreewijas armijas preekšchalā stahweja 70 gadus wezais Suworows, rewoluzionaru ideju kaisls pretineeks. Kreewijas, Austrijas un Anglijas kopdarbiba ilga lihds 1800. gada beigām. Bet harmoniju ta šaudeja jau 1799. gada wafarā, kad isskaidrojās, ka Austrija grib peesawinatees atšwabinatās semes (Sardiniju, Bahwesta apgabalu u. z.) un Anglija — nelaimigo Maltu . . .

1799. gadā Napoleons — Franzijas rewoluzionaro armiju wadonis — bij jau šašneedsis šawas popularitates augstumus. Viņa noluhks bij kluht par Franzijas monarki. Bastahwigo nemeeru un rewoluzionaro ideju tahlakās attihstibas eebaidetā burschuašija šahwa viņam išwest dšihwē lolotos nodomus. Un Parises preekšchpilšehtas zihnās bij nogurušchas un republika wiņu azis bij šaudejuši šawu eepreekšchejo nosihmi. Wiņas nepretojās Napoleona zenteeneem. 1799. gadā Napoleons padšina rewoluzijā dšimuschās walsts eestahdes un nostahdija Franzijas preekšchalā trihs konsulus — to starpā sewi — un ihštenibā peesawinajās patwaldneeka waru. Tagad Napoleons galweno weħribu peegreesa „eekšchjam eenaidneekam“, viņa nomeerinašchanai un, lai jo labakt waretu to weikt, — isleetoja wišus spēhkus karu isbeigšchanai un meera noslehgšchanai. Wisnopeetnakee pretineeki bij — Kreewija, Austrija un Anglija. Napoleona preekšstahwji isleetoja wišu šawu diplomatisko weiklibu,

Iai šaščēlstu wīnu kopdarbību. Wispirms tas īdewās ar Krewīju. Napoleons īsleetoja Paula atšihmeto ne-meeru, apšolīja atdot Itālijas semes to eepreēščejeem waldneēkeem, Maltu Paulam un palaišt uš mahjam free-wu guhšteknus. Pauls peekahpās, atšauza šawu kara špehtu (formelu meera lihgumu noslēhdsja Aleksandrs 1., 1801. gada 6. oktobri) un pahrtrauza pat tirdšneezīšku šatīšmi ar Angliju (eetureja ostās Anglijas kugus). Ša dalaī Napoleona nodomi jau bij šašneegti. 1801. gadā karu īšbeidsja Austrija, Neapole un Portugale. Un wīšds meera lihgumōs tīla aīšrahdīts, ša karu īšbeigušcho walštju ostās nedrihšt peelaīst Anglijas kugus lihds wispah-riga meera noslēhgšchanai. Tas apdraudeja Anglijas šaimneezīško štahwokli un pamudināja angļu tirgotajus buht peekahpigakus. Bittam wajadseja wīnus ušklausīt un 1802. gada 27. martā Anglija noslēhdsja meera lihgu-mu. Wīšus eekarotus apgabalus un kolonijas Anglija atdewa to eepreēščejeem ihpašchneēkeem (apšolīja atdot ari Maltu tās ordenim). Noslēhdsja meeru ari Turzija (1802. gada jūnijā) un ar to īšbeidsja 10 gadu ilgos Ēiro-pas ašinainos karus. Un tāi pašchā gadā Napoleons līka šewi eewehlet par muhšcha konsulu, bet pehz 2 gadeem (1804. g.) īšsludināja šewi par Franziņas ķeīсарu . . .

! Tatšchu meers drihs īšbeidsās. Pahraf štipra bij Anglijas kara partija, pahraf leelas bij Anglijas tirgota-ju un daščadu špekulantu teekšmes pehz jaunām semem-tirgeem, pehz wirswadonibas juhrā un jaunām laupi-šchanām; radīja tirgotaju aprindās naidu ari Franziņas wehl pehz meera noslēhgšchanas atštahtais nolēgums ee-west Franziņā daudšus Anglijas raščojumus; pahraf leels bij lordu naidš pret nemeerigo Franziņu un leels bij ari īdšihto karaku un wīnu radu eēspaidš Anglijas waldošchās aprindās. Kara partija ušwareja; pee wal-dibas stuhres atkal nostahjās pehz meera noslēhgšchanas atšaitšais Pitts. Anglijas waldība peekehās šahdeem šihkeem meera lihguma noteikumu pahršahpumeem, at-šauza īš Parīšes šawu šuhtni un 1803. gada 18. maijā peeteiza Franziņai karu. Anglijas waldību neatbaideja walšts paradu peeaugums (tee bij pazehlušchees pirmo karu laikā no apmehram 2,5 miljarda gandrihs lihds 6 miljardeem rubku), ne draudošchā šaim-

neeziškà kriše. To baidija tikai Napoleona gatawošchanàs eebruft Anglijà. Tadehšt Pitta agenti isleetoja wišus lihdsjektus, naudu un weiklibu, lai šaištitu ap Angliju Eiropas walštis un raiditu tàs zihnà ar Napoleonu. Un Anglijas waldibai isdewàs, jo leels bij Eiropas monarku naidš pret šcho rewoluzijà isaugušcho waldneeku, „welna perejumu“ un — wilinoschs bij Anglijas šelts: ta apšolija maksat par ikkatreem 100,000 šaldateem apmehram 40 milj. rublu (4 milj. mahrz. sterl.) gadà. Eiropas walštju armijas atradàs Anglijas deenestà. Eiropa zihnijàs Anglijas tirgotaju un daščhado špekulantu un trona mekletaju labà.

Napoleons to redseja un šaprata, ka wišus špehtus jamirša pret Angliju. Bet eebruft Anglijà nebij eespehjamš; usbrukumam Egiptei ari nebij šekmes. Atlika pahziršt Anglijas dšihwibas nerwu, isbeigt tàs tirdšneezibu, atšpeest anglus wina šalàs, pahtraukt wina fatiškmi ar Eiropas šaušsemi. Napoleons atjaunoja jau eepreeškeshjòš karòš eerošinato un pa datai jau iswesto (1800.—1802. g.) leelisko projektu — isnihzinat Anglijas tirdšneezibu...

Šaunajà kara gahjeenà Napoleona šekmes nemasiņajàs. Pretineeki peekahpàs weens pehž otra un apšolijàs peeweenotees zihnai pret Angliju, nepeelaišt tàs kugus un prezes šawàs oštàs un nesuhtit Anglijai šawus raščojumus un produktus. Tahdà kahrtà Napoleons gribeja pahwaret Angliju, peespeest to atnešt laupišchanas un atzelt Franzijas un tàs beedreku peekraštu eelenšchanu. Gefahšdàs, tà šauzamàs, kontinentalàs sistemas waj blokades (Kontinentalsperre) laitmeiš. 1806. gada 21. nowembrì Anglijas šalas tika išsludinatàs aplentšchanas štahwokli. Atteezigà pawehle noleedša ar tam ikkatru fatiškmi; ikkats anglis, kurušch atradàs Franzijà, waj tàs draudšenu teritorijà, tika išsludinats par kara guhštetni; anglu ihpaščumu un prezes konšifzeja; angku un wina koloniju waj no tureenes isnahkušchos kugus nelaida Eiropas oštàs waj pat konšifzeja. Tuhlit pehž pawehles išsludinaščhanas to wajadseja išpildit Španijai, Neapolei, Šolandei, Štrurijai un žitàm masašam semem. Pehž Tilsčas meera lihguma (1807. g.) kontinentalai sistemai wajadseja peeweenotees ari Prufijai un Kreemijai. Daniija peeweenojàs 1807. gada 31. oktobrì. Nu-

strija peeweenojās pehž 1809. gada meera lihguma. Sweedrija peeweenojās 1810. gadā. Lai labaki waretu ņekot ņawas pawehles iņpildišanai Napoleons teeschi ņagrabha ņawās rokās Ćiropas galwenās ostas. Napoleona nodoms, ņkās, buhs ņaņneegts. Tikai Spanijas un Portugales ņazelschanās radija diņonanzes warenajā sistēmā. Bet galwenais bij ņaņneegts — Anglijas tirdsneeziba zeeta miņsigus ņaudejumus. Saprotams, Anglija nepalika parahdā: ari ta iņleetoja wiņus ņawus ņpehkus, lai trauzetu Ćiropas tirdsneezibu. Un ņaprotams, zeeta ari Kreewijas un Latwijas ostu tirdsneeziba. Tā peemehram, 1800.—1804. gadās zaur Leepaju iņweda prezes par 5,891,752 ņudr. rubleem, bet 1805.—1809. gadās par 4,847,150 ņudr. rbl. Zaur Wentspili: 1800.—1804. gadās — par 809,881 ņudr. rbl.; 1805.—1809. g. — par 345,188 ņudr. rbl. Wentspili ņtipri ween pamasiņajās ari eewe-dumi.*) Tas pats ņakams par Rigas tirdsneezibu, lai gan teit daudņi tirgotaji leelās pelnas pamudināti taiņni wisnemeerigakajās laiķās eegahdaja kugus ar noluhku nodarbotees ar kontrabandu waj iņwadat prezes sem neitrālo walstju karoga. Bet pelnu rausa tikai atņewiņskas perņonas, eedsihwotaju plaschakās aprindas (piņsoni) nekahdu labumu neguwa. Un gluschi pareiņi A. Semenows rakņta, ņa „kontinentālā sistema ar katru gadu arweenu wairak un wairak nomahza Kreewijas ruhpneezibu un wahjinaja walsts finanses. Miņsigi pretņchu krahjumi guleja ostās, jo nebij eespehjams aiņgahdat tās uņ ahrsemem. Maņiņajās ari eeschsemes tirdsneeziba; welselu un papira naudas kurņs krita. **) Ulgaki palikt sem kontinentālās) sistemas nospeedoschā sloga nebija eespehjams. Pret to uņstahjās gan semes ihpaņchneeki, kuru labiba peleja klehtis un kureem wajadseja apmeerinātees ar ņamehrā neezigu eeschsemes tirgu. Ustrauzās ari tirgotaji, kuru pretņchu apgroņiba ņtipri pamasiņajās un, beidņot, kontinentālās) sistemas pretineekeem peeweenojās pat ruhpneeki, kuri ņahkumā to apņweiza zeribā atņwabinatees no Anglijas pretņchu konkurenzes, bet tagad ņcheh-

*) А. Орановскій. Матеріалы для географіи статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго Штаба. Курляндская губернія. Петроградъ, 1862 г. 330. lapp.

**) А. Семеновъ. Т. р. 3-ья часть. 54. lapp.

lojās par fokwilnas, wilnas un zitu weelu truhkumu. Kruwa arweenu draudošchaks ari waldibas stahwoflis, jo papira naudas un zitu wehrtpapiru zenas frita ustraurošchā kahrtā. 1809. gadā par papirā rubli dema tīkai wehl 43¹/₃ šudr. kap.; 1810. gadā — 25²/₅ kap. Un wehrtpapiru kuršā kriščhāna šawukahrt apgruhtināja tirdsneezibu un pamāsināja tirgotāju pelau. Tā peemehram, par pudu linu 1805. gadā Petrogradā maksāja 6 rbl. papira naudā, kas pehz toreisejā kurša lihdsinajās 183 stiwereem; 1810. gadā maksāja pudā 12 papira rbl., bet kurš tā laikā bij kritis no 30¹/₂ uš 11 stiwereem par papira rubli un tadehl ihstenibā kreewu tirgotājī šanehma tīkai 132 stiwerus pudā. Birkawa tauku 1803. gadā maksāja 60 papira rublu, angļu naudā rehkinot — 2040 pensu; 1812. gadā par to maksāja 101 pap. rubli, bet kurš bij pa to laiku noslihdējis no 34 uš 19 pensēem un tadehl kreewu tirgotājī šanehma tīkai 1919 pensus. Tā tad nominali pretščhu zenas peeauga — faktiski pamašinajās. Gluščhi pretejas parahdibas wareja nowehrot pee pretščhu eepirkščhanas ahrsemēs. Peemehram, 1805. gadā par smalto zukuru pudā wajadseja maksat 400 stiwerus, kas kreewu naudā tā laikā lihdsinajās 13 rbl. 11¹/₂ kap. Bet 1810. gadā par teem pašcheem 400 stiwereem nopirktais zukurs kreewu naudā rehkinot ismaksāja 36 rbl 36 kap.*) Pee šchahdeem nelabwehligēem apstahkēem tirdsneeziba newareja attihstitees. Kreewijai draudeja šaimneeziklais un finanzionelais bankrots. Waldibāi wajadseja ušklaušit daščhādo šabeedriško grupu balšis pret draudšechanos ar Franziju, kontinentalās sistēmas eeweđeju. Saduršme starp Franziju un Kreewiju bij nenowehrščhama.

Jau 1809.—1810. gadās Kreewijas waldiba newišai eewehroja kontinentalās sistēmas noteikumus. Aleksandra un Napoleona draudšiba mašinajās un 1810. gada beigās Kreewija atšazijās šekot kontinentalās sistēmas noteikumeem. 1810. gada 19. dezembra muišu tarifs peelaida neišstrahdato produktū eewēščhānu, bet tehwijas ruhpnēeku labā nolēedja eewest fabrikatus. Kara eefahščhanās wairs bij tīkai laika

*) E. p. 53, 54. lapp.

jautajums. Abas pušes jau gatavojās un wahza gar robeschu spehtus. Sem Napoleona karoga stahjās wišu eekaroto semju kara spehti. 1812. gada 12. februari Parīšē Napoleons noslehdja lihgumu ari ar Pr u s i j u. Prusijai wajadsēja nodot Franziijas ķeifara rihzibā 20,000 wiheru leelu armiju. Armija fastahdijās; tās preefšchgalā nostahjās Napoleona peepritejs generalis Grawerts un tā wina palihgs — generalis Jorks. Prusijas armiju peeštaitija generala Makdonalda waditam 10. korpusam, kura usdewums bij apšargat Napoleona leelās armijas kreiso špahrnu un šchai noluhkā eenemt K u r s e m i, ja eespehjam ari Rigu, un apdraudet Petrogradu. Bes pruschu armijas Makdonalda wadibā atradās barona Granšchana 7-tā diwisija (poki, bawareeschi un westfaleeschi) . . .

Napoleona legioni tuvojās Kreewijai. Wina rihzibā bij 355,000 kahjneeku, 59,500 jahtneeku un 1,200 leelgabalu. Kreewu kara spehti usmanigi wirsijās teem pretim. Zihnu usnemtees kreewi newareja; wīnu bij uspuši māsaf. Wini šadalijs trijās armijās: 1. Keetrumu armija Barlkaja de Tolli wadibā, apm. 130,000 zilweku leela, atradās starp Schaukeem un Lidu; 2. Keetrumu armija — 40,000 zilw. nostahjās ap Grodnu un Wolkowisškeem; 3. Keetrumu armija — 35,000 zilw. starp Luzku un Koseteem. Tā tad pret Napoleonu wareja usstahtees apmehram (205,000) zilweki. Zitas kreewu armijas atradās deenwidās, zihnās ar Turziju; wīnas atšwabīnājās wehslaf.

Pirmā Keetrumu armija gahja ari zaur Kursemi — wīna bij draudošcho siņu pirmā wehstnese; karu tuwošchanos jau šajuta Latwijas wisplāšchafās aprindas. Nodokli šešoja nodokkeem, klaušchi peeauga. 1812. gada 2. martā Aleksandrs 1. pawehleja apgahdat artileriju sirgeem. Kursemneeki nodewa armijas leetošchanā širgus apmehram par 74,140 rbl., neesstaitot ratu wehrtību un širgu un zilweku usturešchanu. 12. aprīli kara ministrs pawehleja gubernas kara klaušības komišijai eewahkt kara spehta wajadsībām zaurmehrā no ikkatras wihreeschu fahrtas personas (tahdu bij — 197,531) 16 garnizas miltu un putraimu, un maīsus. Eewahkto produktu leelako daku noguldija tam noluhkam eerihkotās magasinās, bet daku aišweda us Rigu un eewetoja Petera bāsnizā. Ar

to nepeetita: 21. majâ kara ministrs paweheleja eerih-
tot armijai pahrweetojamu pahrtikas magasinu un kur-
semneekem wajadseja peegahdat 675 schuhtneekus ar
1,350 firgeem, 638 diwjuhga ores un 6,124 mehrus un
 $\frac{4}{5}$ garn. ausu. Schis paschas pawehles speesti kursen-
neeki nogahdaja gen. Witgensteina galwenâ nometnê Dri-
fâ un Witebskas, Pleškawas un Kaunas gubernu nomet-
nês — 800 gowis (7,200 pudu) un 10,000 spaiņu deg-
wihna.*) Un teit nebuht wehl naw atsihmetas wišas kur-
semneekem uskrautâs naftas. Kreewu armija atfahpâs;
schuhtneekus wahza no malu malâm. Pehz Kursemes
gubernas waldes padomneeka Didericha sinâm eejuhgu
skaitis ņeedsees lihds 25,000 un semneekem wajadsejis
ņekot armijai 300—500 werstis. Tahlajâ zekâ aigahja
bojâ daudsi zilweki, ņirgi un eejuhgi. Zeeta gan pilņeht-
neeku, gan muishneeku, gan semneeku ņaimnezibas. 1.
Reetrumu armija ismaksaja Kursemei, pehz gubernas kara
klaušibas nowehrtējuma, 1,109,570 rubtus. Tikai pehz
15 gadeem frontis atdewa datu no kursemneeku peegah-
dato mantu wehrtibas. Bet 194,652 rbl. ispostitâs ņaim-
nezibas nekad wairs neatguwa. Tatschu ņehajôs skait-
lids nebuht neatņogutojas wišas Kursemei uskrautâs na-
ftas. Atsihmetâm ņumâm japeņskaita schuhtneeku darba
wehrtiba, kara ņehku pahrweetoschanâs raditee ņaudeju-
mi (lauku un zetu postijumi), beņ kwihtem isdoto produktu
wehrtiba, japeweeno ņaudejumi, kuras zeeta beņ firgeem
un darba ņehka palikušhâs ņaimnezibas.

Un kreewu kara ņehkam ņekojâ Napoleona armija.
Jau 1812. gada junija ņahkumâ wehstules is Karalau-
tņcheem ņinoja jelgawneekem, ka Franzijas ķeisers tur
jau eeradees un kahds eenaidneeku pulks jau isņuhtits uņ
Tilschu. Ar katru deenu ņinas kluwa ustrauzoņskatas.
Kas ween tik wareja, atņahja Kursemi un behga uņ Rigu,
Widņemes wideenu, uņ Sahmu ņalu waj pat uņ Maņtawu,
jo ņahkumâ likâs, ka Napoleons wirņis ņawus ņehkus pret
Petrogradu. Kursemes zeki pildijâs neņkaitameem weņu-
meem; tee pulzejâs ap gubernas pilņehtu, kuras apfahrt-
ne atgahdinaja klaidonu tautas nometni. Kreewu kara

*) Сборникъ Императорскаго Русскаго историческаго общества Т. 133. Петроградъ, 1911.

ſpehki atſtahja Kurfemi. Eedſihwotaju uſtraukums pee-
auga. To wairoja ſinas par Leetawas nemeereem, un
Leetawas eerednu behgſchana. Bagatneeki wahza projam
ſawus kapitalus. Jelgawas tirgotajs Kafinins aiſſuhtija
uſ Rigu diwas laipas ar kapara naudu (pawiſam 200,000
rbf.). Paraſtā dſihwe norima. Napoleona kara ſpehki
tuwojās. Baltijai wiņſch iſdalija prufchu pulkus, jo bij
tai pahrleezibā, ka Baltijas wahzi teem palihdſēs.

12. junijā Makdonalda korpuſs pahrzehlās Tilſchas
tuwumā pahr Memeli, atſtahja Klaipehdā neleelu kara
ſpehka nodaku un trijōs pulkōs zaur Leetawu dewās uſ
Kurfemi.

Kreemu kara ſpehks paahtrinaja ſawu atkaphſchanos.
1. armijas atſewiſchkās dalas 23. junijā ſaweenojās Bel-
montā un 28. junijā pehz daudſām ſadurſmēm eeradās
Driſas apzeetinātā nometnē.*) Kurfemē palika neleelas
kara ſpehka nodalas. Jelgawas aiſſtahweſchanu Rigas
kara gubernators Effens uſtizeja generalim Lewiſam;
wina rihzibā atradās 8 bataljoni, 4 eſkadroni, 2 kaſaku
pulkī — pawiſam 6,700 zilweki un 8 leelgabali. Ar ſchah-
du kara ſpehku par nopeetnu pretōſchanos newareja do-
mat. Un ridſineeki un kurſemneeki gaidija Napoleona
kara ſpehku eerodamees iſ brihdi. Wehja ahtrumā iſpla-
tijās daſchadas baigas, beeschi iſbihlēs eedomatas ſinas.
Tā 24. junijā iſplatijās wehſts, ka frantſchi jau pee Schau-
teem un Janiſchkeem, ka wīnu preeſchpulkī jau ap Kalwi
(Miſputes aprīnki). Sina iſrahdijās pahragra. Bet bai-
gās ſinas ſaſneedsa ari Rigu. 25. junijā gandrihſ wiſas
gimenes atſtahja ſawus waſaras dſihwoklus (ap tagadejo
Tornakalnu) un daudſi preeſchpilhēhtu eedſihwotaji ſa-
behga pilſēhtā. Pahrdaugawā jau noahrdija 60 mahjas,
lai iſbrihwetu zeku leelgabalu lodēm. To darija nakti.
Polizijas eerehdni ſtrehja atſihmetās mahjās, modinaja
zilwekus, ſinoja par eenaidneeka tuwoſchanos, trenza ſa-
beedetos pilſonus uſ eelas un atſtahja wīnus ſawam lit-
tenim, beſ pajumta, beſ drehbēm . . . Pilſēhtā eeweda
ſalmus; bij nodomats aplenkſchanas gadījumā pahrklaht
ar teem eelas, bet tagad tos ſabahja baſnizā. Daſchas

*) Дмитр. Ахшарумовъ. Описаніе войны 1812 г. Петро-
градъ, 1819 г. 30.—31. lapp.

deenas wehlaſ uſtrauzoščas ſinas wehſtija kaħds dragu-
nu ofizeers. Reiſ tas pamanija kaħdu puteklu maħtoni,
tuhdaſ atkaħpās, atſtaħja leelgabalus un nodedſinaja
Griħwas tiltu. Bet iſraħdijās, ka puteklu maħtonis ſleħpi
ſewi newis eenaidneeka kaſeiwjus, bet — weħrſchu baru,
— kuri ne ſlepkawot naħza, bet paſchi bij nolemti ſlatte-
ſchanai . . .

Beidsot, julija ſaħtumā Maħdonalda pulki eeneħma
Bauſku. 6. julija riħtā ſchi weħſts peenahza Jelgawā.

Napoleona armijas tuwoſchanās apdraudeja wiſu 1.
Keetrumu armiju, jo tās nometne bij ſoti nedroſchā wee-
tā. Teit ſaweenotees ar 2. Keetrumu armiju tai nebij
zeribu. Napoleons aiſſproſtoja zetu. Tadeħt 1. armija
2. julijā atſtaħja Driſu un ſteidsās gar Daugawas labo
kraſtu uſ Polozku un Witebſku, lai tā nodroſchinatu ſa-
weenoſchanos; 11. julijā armija ſaſneedſa ſawu mehrki
un noſtaħjās uſ Daugawas kreiſā kraſta. Beħz triju dee-
nu ilgām zihnām pirmāi un otrāi armijāi iſdewās ſawe-
notees (20. jul.); tās turpinaja atkaħptees, bet Napoleons
palika Witebſtā.

Dinaburgas-Petrogradas zeta aiſſargaſchanai un
Maħdonalda gaħjeena apgruħtināſchanai kreewi atſtaħja
Wittgenſteina 1. korpuſu, kuſch apweenojās kopā ar
10,000 zilweku leelo Dinaburgas apkaħrtne atſtaħto reſer-
wes pulku, — 35,000 kaſeiwjus. Wittgenſteina korpuſs
palika Driſas apkaħrtne un taħdā kaħrtā gluſchi atdalijās
no kreewu paħrejām armijām.*) Aiſſtaħwet Kuſsemi
Wittgenſteins nemehģinaja. Tas nebij eeſpeħjams. Un
weltigi bij ari nedaudſee Lewiſa mehģinajumi.

II.

1914. gada preeſchwaſarā.

Tagadeģam Ģiropas ſaram ir ģitads rakſturs nekā
pirms 100 gadeem. Ģan pamatģehloni tee paſchi, ſaim-
neeģiſki, daſchadu walſtu ruħpneeģiſko un tirdſneeģiſko in-
tereſchu ſadurģme. Ari formelee kara eemeſli atģaħdina
toreiģeģos: tagad ſaka, ka jaģagrauj Waħģijas diģtatura

*) Ģ. p. 34. Iapp.

pahr Ciropu, toreis — wajađseja řagraut Franzijas patee-
řo diktaturu.

Bet tomehr starpiba řeho notikumu raksturā milřiga. Pirms 100 gadeem Franzijas burřhuasija mekleja řew jaunus tirgus un ismantofšanas rajonus; tagad karo, lai pamafinatu Wahzijas finansionelā kapitala lomu kolonijās un mařaf attihřtitakās řemēs. Ruhpneezifkā un tirdřneezifkā kapitala loma řehai karā gan wehl plařcha, bet ta daudz mařaka kā pirms 100 gadeem. Tatřchu wiswairaf tagadejee notikumi atřķķiras no řenejeem ar řaweem apmehreem, tehnifko gatawibu, ařins daudzumu. Pirms řimts gadeem Napoleons pret Kreewiju raidija 400,000 řaldatus. řeho armiju apřihmeja par „leelo“. Tagad řaduraf miřhoneem leelas armijas. řau preeřķpulkōs řkaitas řimteem tuhřřtořchu. Wahzu-austreeřķu armija uřbrukumā (septembra beigās) Wařřhawas-řwangorodas-Peremiřķlas-Dnestras linijai apweenoja lihđř 2 miljonu řaldatu. řāpat Franzijā, kur kaujas linija steepās no Belforas uř Tulu, Werdenu, Reimřu, Rua, Lilli, Ořtendi, lihđř Briggei. Pretejās puřes apweeno tiř pat leelas armijas. Kreewijas kaujas linija iřsteepās lihđř 400 werřtu garumā. Un kaujas (peem., Franzijā řeeme-
lōs) ilga 3 mehneřķus . . . řeetokřķni řawu leelo nořihmi řaudejuřķi; tos iřahrda dařķhās deenās warenee leelgabali. řeem řwars tikai tad, ja tee peeřleenas lauku kaujas linijai, kā tas bij ar řwangorodu un Peremiřķlu Wařřhawas-Dnestras kaujā un Werdenu un Belforu řeemeķu Franzijas kaujā (septembri, oktobri).

Kara tehnika 1914. gada karā ir neřaliđřfinama ar 1812. gada kara tehniku. Tagad uřbruhř neween pa řemi, bet ari no gairā zepelinu un aeroplanu eřķadres un pa uhdens apakřķu řemuhdens laiwu řlotilijas. Bruno-tee automobiki tagad tahlu eedrařķķas pretineeka pulkōs un lořķumeteji kā ar iřķapti nopřauj pulķus.

Tahda ir starpiba.

Bet eeřķatifimees druřķu pamatigaf karu řagatawo-
juřķhōs apřtahķlōs.

Par karu eemeřķu Auro-Ungarija uřdewa Serbijas walđibas labwehligo iřtureřķanos pret Aurorijas tronamantineeka un wiņa řewas nogalinařķanas or-

ganifetajeem un Leelserbijas idejas sludinatajeem, kuri grib Serbijai peeweenot ferbu apdsihwotos Austrijas nowadus. Kreemijas waldiba pasinoja, ka wina newar buht weenaldfiga schai strihdū un ka wina aisstahwēs Serbiju pret netaisno Austriju. Wahzijas waldiba peeteiza Kreemijai karu, jo to prašot draudsibas juhtas ar Austriju. Anglija peeteiza karu Wahzijai, lai aisstahwetu newainigi zeetufcho Belgiju un Lufsemburgu. Japanas waldiba ari ussahka karu . . . draudsibas peenahkumu pamudinata. Tā ween leekas, ka tagadejā milsu karā eemesli ir — taisnibas un draudsibas idejas aisstahweščhana. Un beš schaubām, paees gadu dešmiti un sahts Slowaiska uszihtigs audsetnis stahstis un rakstis, ka Austrijas trona printšcha nogalinaščhana bija par 1914. gada leelā pafaules kara zehloni. Bet druzzin šaprahfigakee liberalee wehsturneeki grahmatu lapas pildis stahsteem par wahzu netaisnibām, barbarismu un militarismu un mehginās eestahstīt, ka wiša žiwilā pafaule lihds ar šawu koloniju melnajeem un kraščhainajeem eemihneekeem usbruka Wahzijai, lai laustu winas barbarismu un atšwabinatu žilweži no winas militarisma šloga.

Un gimnasisti un „realisti“ lašis šcho wehsturi un juhšmos par humano žilweži un dušmos par neganto Wahziju. Notikumumu pateesee un šaresčhitee zehloni buhs noslehtpi. Uri tagad daudseem leekas, ka wišs weegli išprotams un ahtri atrišinams. Dasčhs runā par militarismu tā, it kā to pašihtu tikai Wahzija, ka zitas walstis buhtu tai tikai šekojuščas pret šawu gribu. Un šchee runataji nokluse, ka militarisms parahdas it wisur, kur šabeedribas attihstiba eewiršijusees šinamā stadijā; tas parahdas Eiropas, Asijas un zitu pafaules dafu walstis. To pašihst wiswairak Eiropa, jo teit atšewiščhās walstis atrodas šawstarpejas šazihkstes wisaugstakā pakahpē un naw apstahklu, kas šawstarpeju beršechanos wahjinatu. Un Eiropā Wahzija bij wistuwal peewiršijuseš tam stahwošlim, kad, waldot tagadejai šaimneezikšai politikai, katastrofa preeščh winas kluwa nenoweščhama. Wahzija tagadejās šabeedribas wispahrejo šaunumu bij pazehluse lihds wisaugstakai pakahpei. Tas ir wišs winas noseegums, bet wina ari

atdarija zilwezei azis uš atwaru, furâ to rauj milita-
rîfms.

Tagad zilweze pahrđsîhwo ŝchauŝmu pilnas deenas. Militarîŝma wiŝpahrejâ attîhŝtîba tâs ŝagatawoja, bet nenowehrŝchamas tâs kluwa pateizotees tagadejai ŝaim-
neezîŝkai politîkai, no furas ŝabeedriba neŝpehj atŝazitees. Wehŝturîŝki neezîgee notîkumi Sarajewâ un Auŝtrîjas
un Serbijas konŝlîkts ir tîkai ahrejais eemeŝŝ breeŝmîga-
jeem notîkumeem, kureem kapitalîŝtîŝkâ Eiropa lehnâm,
bet pehdejôs gaddôs drudŝchîni ween tuwojâs. Ka ŝchi
tuwoŝchanâs teeŝchâm bijuŝe drudŝchîna, peerahda bru-
noŝchanâs peeaugŝchana pehdejôs deŝmit gaddôs. Ude-
wumi kara wajadŝîbâm pawairojuŝchees, rehŝînot uš
katru eedŝîhwotaju 1905.—1914. gadu laîkâ Japanâ par
373,7 proz.; Wahzîjâ — par 114,6 proz.; Kreewîjâ —
par 52,4; Franzîjâ — par 35,7; Auŝtro-Ungarîjâ —
par 21,7 un Anglîjâ par 20,9 prozentem.

Drudŝchînâ ŝteîgâ peeŝlehjâs daŝchado walŝtu wal-
dibas ari pehdejeem notîkumeem. Naw eeŝpehjams
daŝchôs gadîjumôs pat pateîkt, fura waldbîba pîrnâ pee-
teîkuŝe faru. Tîkai to war ŝazît, ka wîŝu walŝtu waldbî-
bas uš ŝcheem notîkumeem gatawojuŝchâs.

Tagadejâs walŝtis zeefŝchi ŝaimneezîŝki ŝaîŝtitas. Sa-
reŝŝgîjumi weenâ weetâ drihŝ nojausŝchîmi it wîŝur.
Pat jau pîrms kara formelâs peeteîkŝchanas paŝaule juta
breeŝmîgo notîkumu tuwoŝchanos, bîrŝchas to atŝîhmeja
ar wehrŝpapîru zenu ŝtraujo pamafînaŝchînu un wal-
dibas ar kara nodoktu pehŝŝchînu pazelŝchînu (Wahzîjâ),
karaŝpehka pawairoŝchînu (Franzîjâ, Wahzîjâ, Kreewîjâ
u. z.), drednautu buhwefŝchînu un îŝluhtu-ŝpeegu îŝŝuhtî-
ŝchînu kîmînu ŝemês. Paŝaules kara dwehŝma jau
ŝchalza pahr Eiropu 1908./9. gaddôs, kad Auŝtrîja galîgi
un formelî peeweenoja ŝew Herzegowînu un Boŝnîju. Bet
wîŝtuwat paŝaules karam mehŝ bijâm Balkanu karu laîkâ
(1912.—1913. g.). Ari proletariata internazîonals tad
ŝapulzejâs Baŝelê, laî bîrhîdinatu paŝaulî. Un rakŝturîgi,
ka wîŝôs ŝchajôs breeŝmu nojîndu gadîjumôs wîŝu azîs
wehrâs uš Kreewîju, Wahzîju un Auŝtro-Ungarîju. Wîŝî
to ŝaprata, ka ŝcho walŝtu waldbîbu ŝaimneezîŝkâ politîka
wîŝroŝîgat rada paŝaules kara nenowehrŝŝchîmîbu. Au-
ŝtrîjas leeŝtruhpneeki trauzâs noŝtîprinâtees Balkandôs un

uš tuwako juhru kraſteem, lai guhtu eepheju konfu-
 ret paſaules tirgü ar Angliju un lai wahjinatu Kreewiju.
 Schee kara ihſtee zehloni Auſtrijâ bij loti labi ſaredſami
 un tadeht Auſtrijas un Ungarijas diſchmaneem wiſgruh-
 taſ bij eeſtahtit uſbrutum Serbijai par wiſas tautas
 leetu. Wehl wareja fiſt tika uš augſtprahtibas ſtihgu:
 luht, maſa Serbija muhs, leelwalſti, apwaino, mehs ne-
 drihſtam to tà neſoditu atſtaht; jaſarihko ſoda ekſpe-
 dizija, — tika ſoda ekſpedizija. Un eedomigàs fiſhbir-
 getu aprindas uš to uſkehràs un teeſcham ſahumâ uſga-
 wileja brammanigajeem ſoditajeem. Tika ſtrahdneeku ap-
 rindas aiſrahdija, ta aiſ ſchis wehſchanað ſodit ſlehpjas
 aſinaini laupitaju nodomi un ſaſwehrneeziſas pret Ser-
 bijiu. Bet fiſhbirgeti tam netizeja un puhta leelburſchu-
 aſijas un muiſchneeku „kara partijas“ paſneegtä patri-
 otikâ taurê. Tâ radàs Auſtrijâ kara gribetaju manife-
 ſtažijas. Deeſgan ſchaurðs apmehrðs tàs iſdewàs ſarih-
 kot un drihſ ween tàs ari apluſa. Auſtro-Ungarijas
 tautas wiſnelabprahtaſ padodas walſts waras teroram,
 wiſnelabprahtaſ eet karâ.

Auſtrijas traufſchanað uš deenwideem un juhraſ
 mekſchana atſpeedàs wiſpirmàm kahtâm pret Serbi-
 jas teekſchanos apweenot politiſkâ weenibâ wiſus ſerbus,
 lai tahdâ kahtâ ſtiprinatu ſawu ſaimneeziſko un kultu-
 relo ſtahwolli. Wiſpamatigal ſchis teekſmes attihſtijàs
 burſchuafijâ. Beeweenojot Serbijai Boſniju un Herze-
 gowinu, ta noſtiprinatos uš juhraſ un atſwabinatedos ah-
 rejas tirdſneeziſas laukâ no Auſtrijas aiſbildneeziſas.
 Schis teekſmes ſakrita ari ar ſerbu inteligenzes teek-
 ſmèm: Veelſerbijâ ta zer guht plaſchaku darba lauku.
 Naidigi pret Auſtriju ari ſerbu ſemneeki, jo ta uſleek lee-
 las zaurweſchanas muiſas uš ſemkopibas produktem un
 Auſtrijas muiſchneeziſa pahraſ rupji iſturas pret winas
 warâ diſihwojoſcheem ſerbu ſemneekem. Un ſtrahdnee-
 ku ſchkira Serbijâ wehl maſa; ta atrodas ſem burſchu-
 aſiklâs inteligenzes un ſemneeku garigâ eeſpaيدا. Un
 pat ſtrahdneeku aprindàs karu ar Auſtro-Ungariju uſſta-
 tija par atſwabinaſchanas karu. Tahdâ kahtâ Serbijas
 burſchuafijas intereſes wairal waj maſaſ ſakrita ar wi-
 ſas ſerbu tautas intereſem. Serbus apweenoja ſewiſchki

Austro-Ungarijas waldibas rupjā, apmainojošā un warmahzīgā ufstahšanās.

Par Melnkalni waram fazit to pašū, to par Serbiju. Nekad melnkalnešči newareja ar to apmeerinatees, ka Austrija aissprostojuse juhras peekrasti šawām fargweetām un zeetokšneem (Katarro). No kalnu wirtsotnēm melnkalnešči wareja noštatitees uš ščauuro juhras peekrasti, kura atradās naidīgā ehrgla warā. Šchee nemeerigee kalnešči gaidija tikai brihdi, lai pahreetu robesču. Un tagad bij ihstais brihdis, jo Kreewijas waldiba gatawojās noštahtees Serbijas pušē pret Austriju.

Kreewijas waldibas ofizielajā pasinojumā par karu bij ašrahdits uš Kreewijas wehsturisko usdewumu un darbibu Balkanās. Šchis norahdijums pareišs. Kreewijas ruhpnēeem un tirgotajeem, semes ihpaščneekēem un labibas iswedejeem wajadsigs guht noteizošču wahrdu Balkanās, ja wini grib turpinat lihdsšchinejo šaimneezisko politiku, peegreest leelaku wehribu ahrejam, ne eefšejam tirgum. Šaatsihst, ka šchis grupas ar neilgeem pahtraufumeem weenmehr ari peeturėjuschās pee minētās politikas un tadeht šawu wehsturisko usdewumu — traufšchanos Balkanās — tās weenmehr pildijuschas ar wišas walsts waras palihdsibu. Balkanu walstis — Rumēnija, Bulgarija un Greekija peefšleenas želam, kursch pee tagadejās šaimneeziskās politikas nepeezeeschams Kreewijas ruhpnēezibai un tirdsneezibai. Pa šcho žeku zaur Melno juhru, Boffora un Dardaneku juhras ščaurumeem pluhst Kreewijas usnehmeju, deenwidus semes ihpaščneeku un semneeku šaimneezibu raschojumi. Ruhpnēeku, laufšaimneeku un tirgotaju aprindām janodroščina eespaids minētās semēs, lai tahdā kahrtā nodroščinatu šew atšihmeto juhras žeku.

Bet mineto walstu burschuasiju intereses stipri weenpretejas. Tās tihko eedšihwotees uš otra rehšina un Rumēnija pee tam naw ašmiršuse ari to, ka Besarabija reiš bij šaistita ar wīnu. Mineto walstu preteščkibas wiskrasaf ispaudās Balkanu otrā karā, kad Bulgarijai usbruka wišas pahrejās Balkanu walstis ar noluhku apturet tās peeaugšchanu. Tadeht Kreewijai bij gruhti istapt Balkanu walstim un wīnas eespaids masinājās.

Un taisni tas apstahllis, ka Kreewijas eespaidis Bal-
tanu waltis bij masinajees, Austro-Ungarijas imperi-
alisti un semes ihpashneeki skubinaja sawu waldibu ispi-
dit Austrijas — wehsturisko usdewumu, brihwa zeta
eekaroschanu Balkandis us deenwideem. Ar usbrukumu
Serbijai Austrija galigi gribeja isgaisinat Kreewijas
eespaidu Balkandis. Bet taisni tas pamudinaja ari Kree-
wijas waldibu sanemt kopâ wisus spehtus. To prasija
libdsschinejâ fainneeziskâ politika, kurai Balkani nepee-
zeeschami. Ja Kreewija tagad buhtu atstahjuse Serbiju
weenu, tad par atgreeschanos Balkandis wairs newaretu
domat. Bet Balkani tagadejâs politikas waditajeem wa-
jadsiigi.

Serbija un Melnkalne ir pirmâs fargweetas, kuras
Austro-Ungarijai jaisahrda, lai tiktu us deenwideem Bal-
kandis eeschâ. Bet taisni schis waltinas attihsta wis-
leelako pretestibu, jo winu intereses wiswairaf sakrusto-
jas ar Austrijas imperialistu un muischneeku interesem.
Un Kreewijas tagadejâs fainneeziskâs politikas wadita-
jeem wisleelakâ usmaniba japeeschkir taisni scho p i r m o
fargweetu aisttahweschanai, jo pehz winu krischanas Au-
strijas trauffchanos Balkandis apturet buhs dauds gruh-
taf. Pee tahlakâm waltim Austrija waretu guht pat at-
ballstu — Rumeniâ — winas naidâ pret Kreewiju, Bul-
garijâ — winas naidâ pret Serbiju un Greekiju.

Kreewijas fabeedribas wirsotnes aishrawa few lih-
dsi (wismaf us laiku) plaschas aprindas. Tikai retas
disonanzas bij dsirdamas; par tâm wehstija laikraksti
julija otrâ pusê un augusta widâ fihlâ kronikâ un parasti
fagrositâ weidâ. Plaschâs aprindas domat fahks tikai
sem breefmigo notikumumu warenâ eespaida.

Wis un blakus Austro-Ungarijai nostahjâs Wahzijas
waldiba. Ihstenibâ wina isstuhma Austriju kâ preeksch-
pultu pret Kreewiju, kuras eespaidu pasaules politikâ wa-
jadseja wahjinat, lai pazeltu Wahzijas burschuasijas
eespaidu. Kreewijas burschuasijas eespaidis wareia pee-
auqt wisdrihsaf ar nostiprinashchanos Balkandis, Melnâs
juhres peekrastês un Mas-Asijâ. Updraudeja Wahzijas
imperialistu teekfmes ari Kreewijas stiprinashchanâs peh-
dejâs gadâs gar Sweedrijas robeschu un lehnumi buh-
wet milfigâs kara flotes. Wahzijas imperialisteem bij

eemešs ustrauktees par winas mobilisešchanos, kura gan bij wehrsta pret Austriju. Kara formelā peeteiškana teit nekriht šwarā. Tas tatschu jaatšihst, ka Kreewijas un Wahzijas kapitalisma interesēs krustojās, ko jo šewiški peerahdija nemeers ar Wahzijas-Kreewijas tirdsneezisko lihgumu, kas Kreewijai usspeests 1904. gadā.

Kreewijas waldibas politika Balkanōs un Maš-Asijā nostahdija to pret Austriju un Wahziju. Un Wahzijas un Austrijas imperialistu teekšme waldit pašaules tirgū un politikā nostahdija šhis wālstis pret Kreewiju. Un, luhl, wišas eeinteresētās wālstis drudšchaini gatawojās us breesmigo šaduršmi, kurai pamatōs stahw leelburschuasijas šaimneeziskās intresēs, bet kuru paahtrinaja ari daščadi blakus apstahkli. Un leekas, ari šhee blakus apstahkli minetās trihs wālstis pamudinaja paahtrināt gatawošchanos us karu. Wahzijas waldibu apdraudeja sozialdemokratijas weenmehriga peeaugšchana un tautas nemeers ar leelajeem nodokleem. Wajadseja nosliħzināt nemeeru ašinīs. Un Austrijas waldibu pamudinaja mēstees jo ahtrak ašinainajā wirpuli šewiški nāzionalais jautajums, kuršch draudeja šaščkelt Habšburgu šadeegto wālsti. Un tā Austrijā, tā ari Wahzijā katastrofu tuwinaja beš šchaubām ari tas, ka ihsti pehdejōs gādōs junkuri bij loti tuwu peespeeduščees pee wālstis waras. Winu waldišchanas un apspeešchanas šahre bij šašneeguši wisaugstako palahpi. Ihstenibā jau waldija tikai galmu un kara partijas. Un beš šchaubām, šcho junkurneewizko šareiwismu pamodinaja un stiprinaja leelkapitalistu imperialismš, kuršch pehdejōs gādōs pahrnehmis gandrihs wišas wālstis. Tā daščadi apstahkli — šaimneeziski, politiski un tihri personigi — paahtrinaja katastrofas tuwošchanos šewiški jau minetās trijās wālstis.

Tatschu nedriħstam nolusēt, ka neškatotees us to, ka wišas wālstis gatawojās, tomehr wiswairak, steidšigat un sistematiskak gatawojās Wahzijas waldiba. Un tas ari šaprotams, jo ihsti Wahzijā atrodami wiši tee objektīwee šaimneeziskēe apstahkli, kuri, waldot tagadejai šaimneeziskai politikai, šagatawoja pamatu breesmigajai katastrofai. Teit waru bij eeguwuše kapitalistiski-imperialistiskā politika, teekšme pehž kundšibas pašaules tirgū.

Teit wisleelako lomu spēhleja iswedumu tirdsneeziba un finanziaonelais kapitāls, kuram mušū ņabeedribā weenmehr ņeko armija un kura weenmehr spēpj ņewi ņadurņmes ar ņaimineem-konkurentem. Un Wahzijas waldoņchās aprindas ir kluuņuņas pehž 1866. un 1871. gada uņwarām paħraf eedomigas. Kapitaliņma ņtraujā attihņtiba ir eedweņuņe Wahzijas leelburschuasijai un winas tagadejeem beedreem-junkureem un kaprakeem ihstu leelibas un waldiņchanas maniju (uņpuhtigu, ņlimigu waldiņchanas kaħri). Tas paahtrinaja katastrofu un lihds ar to pamudinaja Wahzijas waldbibu riħkotees brutali, rupji un warmahzigi. Wina tizeja ņawai dņselņs duħrei; gai tautu ta neinteresejās; wina maņ to mehginaja juħņminat. Manifestazijas teit jauzās ar leeliņkām demonņstrazijām, kuras, leekas, atkaħrotojas ari tagad un weħrtas pret awanturistiņko waldbibu un pret faru.

Tatņchu nowehrņt awanturu newareja. Un ņadurņme ņtarp Wahzijas-Auņtrijas-Kreewijas armijām nenoweħriņchamā kaħrtā eerahwa ņawā mutuli ari Franziju, Angliju un Japanu, kuras uņmanigi ņekoja Wahzijas uņwarām paņaules tirgū, winas ruħpneezibas un tirdsneezibas augņchanai un teekņmēm pehž waras. ņchis walņtis gaidija tikai isdewigu briħdi un eemeņlu, lai mehginatu apturet Wahzijas burschuasijas ņaimneeziklās un politiņkās waras augumu, lai raditu kapitalistiņkajā paņaulē atkal lihdsņwaru. Wahzijas kapitaliņms apdraudeja Anglijas un Japanas nazionalā kapitaliņma intereņes. Franzijai wajadņeja ņargat kraħjumus un mehginat atņpeest Wahziju druņzin atpaak. Tagadejā ņabeedribā atņewiņņko walņtu ņaimneezibas naw ņaņkanojamas, tās ņawņtarpeji naidigas, jo tām naw koņeja mehŗka. Katras walņts burschuasija ņteidsas eedņiħwotees uņ otras reħkina un apņtauņch otras labumu. Sawņtarpejā ņazihņņtē tās trauzē zilwezes attihņtibu, zilwezes labeeuwumu wairoņchanos. Uņ it wiņeem juħras, zekeem — Widus juħrā, pee Afrikas peekrastēm, Auņtralias uhdenōs, Tahlaļōs Auņtrumōs u. z. Wahzijas imperialisti isņteepa ņawos tauņteklus un apdraudeja Anglijas imperialistu intereņes. Sawas teekņmes kluħt par paņaules walņti imperialistiņkā Wahzija ņtprinaja ar kara ņlotes ņteidņigu buħwi gan uhdenōs, gan ari gaiņōs. Anglijas

burschuasija usmanigi tam fetoja un redseja augoschàs breefmas. Gaidija eemeslu. Un eemesls tagad bija. Wahzijas armija pahrgahja pahr Luffenburgas un Belgijas robeschàm, kuru neiralitati Anglijas waldiba bij nodroschinajufe lihds ar zitàm walstim.

Un atkal: Franzijas un Anglijas waldibu rihziba notikumumu gaità guwa tahdu raksturu, kuresch pamudinaja peekrist scho waldibu rihzibai pat wisplafschakàs aprindas. Franzijai tàpat kà Belgijai wadjadseja aisstahweetes. Anglijas waldiba aisstahweja masàs walstinas, Belgiju un Luffenburgu, kuru teefibas rupjà kahrtà pahrfahpa Wahzijas waldiba. Anglijas waldibas usstahschànàs ahriigi lihdsinajàs Kreewijas waldibas rihzibai: kà weena, kà otra usstahjàs par apwainoto un paseminato walstinu aisstahwi.

Tikai Japanas waldibas eejaukschànàs ir kaila un nepahrprotama. Leit newar buht runa par taifnibas aisstahweschanu. Leit materialee zehloni katram fataufstami un naw nosfehpiami. Japanas imperialisti grib ftiprinat sawu fainneekofchanu Kinas peekrastès un uh-dendès. Tas tagad bij isdewigi un Japanas waldiba atrada eemeslu.

Internacionalais proletariats mehginaja nowehrft pasaules karu. Tas neisdewàs. Wehl wairaf: israhdi-jàs, ka proletariats wehl atrodas sem burschuasijas gara eespaida. Sewischki raksturigi ir tas, ka Austrijas flawi beeschi ween padodas kreemu armijai, jo juht tai ta utibas radneekus. Wehl naw dsirdets, ka padofchanos waj eerotschu pamefchanu pamatotu norahdijumeem us schkiru radneezibu. Tautibas ideja plafschajàm mafàm wehl ir faprotamaka par schkiru ideju. Tas jaewehro. Warbuht, ka tas atstahja eespaidu ari us proletarisko internazionalu, kura bals aplusa wisnopeetnakajà brihdi un wina ofizielais preefschstahwis Wanderwelde eestahjàs Belgijas ministrijà. Katrs walsts proletariats palika sawruhpu un lehma neatkarigi no internazionala . . .

Kreewijas un ari Latwijas strahdneeki negribeja kara. Bet mobilisazijas pawehlèm wini fetoja bes pretofschànàs. Ufinainais wirpuls nebij nowehrschams. Tas fahzees; tas ari jauffkata par notikuschu faktu. Nawi ta-

gad gaustees. Aplam spreest par pašiwitati. Usmanigi ja-eewehro notikumi. Tee neisbeigsees us kara lauka. Tas ja-eegaumè. Prusijas militarisma un junkurneezibas wara jalausch. La nedrihkt uswaret. Tahds demokratijas lo-jungs un teit muhs apšweiks ari Wahzijas un Austrijas ihstà demokratija.

Bet ari sawu tuwako apkaimi mehš nedrihktam peemirft. Ja to peemiršim, tad saudesim til pat daudš, žit guhšim ar Prusijas wahrmahzibas šagrauschānu. Mums jaatzeras gan šaimneezikās, gan šabeedriktās, gan teešikās un tautiski-kulturelās politikas melnās krahsas un jašin, la šcho krahsu saules stari neišgaisinās.

Naw juhšmām weetas. Laiki ir pahrak breešmigi un nopeetni. Šhis karšch ir ašinainaks par wišeem lihdsšchinejeem. Sakropłoto un eewainoto kopškaitis šneegsees lihds trescham miljonam. Karšch uswandijis us augšchu tagadejā žilweka teekšmju mešchonibas. Netaupa ne žilwekus, ne mantu, ne mahktlas peeminektus, ne meerigas pilsehtas un šahdschas.

Suhšmām naw eemesla. Klusi un druhmi eet miljoni nahwè, nes postu šew un ziteem. Nopostitas daudšas škaitas pilsehtas: Belgrade, Bjescha, Luwene, Mechelne, Šcharlrua, Tilsite u. ž. Postita teek wiša pašāule. Jau karā eerautas 12 walstis: Serbija, Austro-Ungarija, Wahzija, Kreewija, Melnkalne, Lufsemburga, Belgija, Franzija, Anglija (un kolonijas), Japana un Maroko. Beidsot, pehz ilgās gatawošchanās Wahzijas wal-dibas pamudinata un prowozeta ari Turzija 16. oktobri usbruka Kreewijas pilsehtām Noworoffskai, Teodosijai, Simferopolei un Odesai beš formelas kara peeteikšchanas; pilsehtas apšchaidija wairakas stundas. Tai pašchā deenā Kreewijas wal-diba pawehleša sawai suhšnee-zibai atstahst Konstantinopoli, lai gan Turzijas suhšnis šchahdu pawehli wehl nebij šanehmis. Turziju atstahjušchi ari Franzijas un Anglijas suhštai.

Lihds ar Turzijas eejaukšchanos karā noteikti ir usstahdits jautajums par Dardaneku juhras šchaurumu un Balkaneem, kura atrišinaschanā loti eeinteresetas jo šewiškli Rumenija un Bulgarija, kuras newišai wehletos Kreewijas nostiprināšchanos pee isejas Widus juhrā, kas weenigais zekšch šchim walstīm us pašāules tirgu.

Rumenija un Italija mobilisejas steidzīgi ween. Griezija eenem Epiru. Karam gatawojas peeweentees Italija, Rumenija, Bulgarija, Ķina.

Tahds pafaules karšč. Tas raida nahwê uš semes, gaisôs un uhdenôs. Wiši tehnisķee spēhti teef išteetoti breešmigâ mehrķa sneegščanai. Un ņchos mehrķus ušstahdijuschi pafaules imperialisti un waras kahree junfuri. Ugi zilweze jutis pafaules kara breešmas un naftas. Ko gadu dešmiteem ta darinajuse, to isniħzina tagad daščâs deenâs. Un gadu dešmiteem tai wajadsēs domat un strahdat, lai atjaunotu tagad štundâs isniħzinato. Zilwezei jaruħpejas par to, lai ņchis breešmas un mešonibas buhtu peħdejâs . . .

Latwija teeschi maš wehl zeetufi. Bet jušt wina loti ween ņajuht Eiropas kara breešmas. To ņahpigi juht karâ eesaukto referwistu un semes ņargu un beš darba palikušĶo Ķimenes.

PrusĶus redsejuši tiki Leepajas-Wentspils pee-
fraste.

* *
*

Otrâ deenâ peħz kara peeteiķšanas, 20. juliĶâ, Leepajai tuwojâs wahzu eskadre (1812. gadâ prusĶi Leepajâ eeradâs 8. juliĶâ). Uš pilsehtu iščahwa wairakas reiķes.

Uščawu apščaudija pirmo reiķi 6. augustâ; ņabojaja bahku. 10. septembri pretim bahkai atkal nostahjâs wahzu kugi. Par ņĶo ušbrukumu Wentspils kara zensors atwehlejis ņneegt ņchahdas ņinas („D. U.“):

10. sept. pee Uščawas dašči wahzu ofizeeri un matroschi mehĶinaja iželtees malâ, bet winus ņaneħma robesĆfargi ņchahweeneem; weenu ofizeeri un 2 ņaldatus weenâ laiwâ noščahwa, bet 3 wahzu matroschi no otras laiwas metâs uhdeni, lai pełdetu atpaķaļ, un noņliħķuschi. Peħz tam no wahzu kara kugeem atķlahja loščmeteju un leelgabalu uguni uš juħrmalu, pee ķam eemainots weens robesĆfargs un ņahds ebrejs, ķuram nejauschi Ķadiķees buht juħrmalâ. Leelgabalu ņchahweeni bij tahlu wiķâ aptahrtnê ņadsirdami un ņazehla wiķur leelu uštraukumu. Uraji laukâ steiģĶus juħdĶa ņirĶus

noft un dewàs mahjup, kartupeku razeji atftahja wiſu, kà ſtahweja un ari ſteidsàs mahjup. Seeweetes wahja kopà behrnus un mantas, wihri tàs meerinaja.

Behz tam wahzu fara fugi peebrauza pee Wentſpils oſtas plſft. 7 wakarà un apſtahjàs paſchâ wahrtnu galâ.

Pilſehtâ iſzehlâs neiſſakamas bailes. Weikalus ſteidſigi aiſtaifija, eelas pildijàs uſtraukteem ſauſchu puhleem, dafa no kureem bij pawifam apjukufchi un neſinaja, kur eet un ko eefahkt, kamehr ziti uf ahtru roku ſawahza nepeezeefchamakàs drehbes un ehdamas leetas, un ſteidsàs prom no pilſehtas. Wiſi zeki, kuri weda no pilſehtas, lihds wehlai naktij bija behgtnu pilni. Wiſgruh-tata ſchi behgſchana bija gimenes zilwekeem. Ormani nebij dabujami, kadeht paunas un behrnus wajadſeja neſchus neſt. No wiſàm puſem ſtaneja maſu behrnu raudas, ſeeweefchu iſbailu ſauzeeni un waimanas.

Dſelſszela ſtazijâ bija tahda druhsmeſchanàs un ſteigſchanàs, ka gruhti eedomatees. Wilzeens nogahja jau tà wehlaſ par paraſto laiku, wiſi wagoni bija pahrpil-diti. Wiſur ſpaidiſchanàs, raudaſchana un ardeewoſchanaàs. Zits paſpehjis biketi nopirkt, zits laimigs, ka tizis eefſchâ, kaut ari beſ bifetes . . . Brauza prom ari paſts un zitas eeſtahdes, bet Spahres ſtazijâ aprinka muiſchneezibas preeſſchneeks grafs Borchs uſrahdijs gubernatora rakſtu, ka nekahdas breeſmas wehl naw domajamas, un ka eeſtahdem jabrauž atpaſaſ. 11. ſept. rihtâ tad daudſi atkal atgreesàs pilſehtâ. 11. ſept. pagahja weendõs uſtraukumõs. Jau agri no rihta eedſihwotaji gahja uf juhrmalu un ſahpa uf namu jumteem, lai nowehrotu, ſas noteek juhrâ. Ap plſft. 8 no rihta, werſtis 20 no kraſta, bij redſami wahzu fugi, kuri noſchkirojàs diwàs daſàs, pee ſam weena dafa braukaja ſchurpu, turpu uf Leepajas, otra uf Rigas puſi. No eſtadras atdalijàs diwi kreiferi un aiſbrauza uf Uſchawas puſi. Behz laika bija dſirdama ſtipra kanonada. Iſrahdijs, ka atkal wahzeefchi ſchahwuſchi uf Uſchawas atjaunoto bahku un to galigi ſagrahwuſchi. Saahrditas ari wairafas ſwejneeku buhdas. Suhrmalas eedſihwotaji wiſi aiſbehguſchi pahr Wentu uf Pilteni, lopi ſadſihkti Piltenes meſchõs, jo Uſchawâ dſihwot bij nedroſchi. Wahzi pa-

braukà, pabraukà un tad bombardè atkal. Uſchawa bombardeta jau zeturto reiſi.

Up plſſt. 10 preeſch pusdeenas no tàs flotes dalas, kura braukaja uſ Deepajas puſi, atdalijàs 9 leeli brunu kreiferi un tureja kurſu taiſni uſ Wentſpili. Starp teem ſewiſchki atdalijàs kahds wiſai leels kreifers, baltà krah-fà. Peebraukufſchi uſ werſtim 10, kreiferi ſagreefàs ſah-nis un brauza atkal atpakal. Bija dſirdami ari wairaff leelgabalu ſchahweeni. Tatſchu uſ pilſehtu neſchahwa.

Wentſpils, kà ari tuwako zeemu ſwejneeki bija iſgahjuſchi juhrâ. Kad no lotſchu torna eewehroja wahzu kugu tuwoſchanos, tika dots ſignals ſwejneekem braufft oſtâ. Swejneeki uſwilka buras un dewàs uſ malu. (Motorlaiwas juhrâ nelaiſch.) No kraſtmalas wareja redſet, ka kahdai attahſakai laiwai tuwojàs wahzu kreifers. Peepeſchi atſtaneja leelgabala ſchahweenens un buras paſuda; laiwa bija apgahſta. Kreifers peebrauza laiwai un ſwejneekus uſnehma uſ kuga. Utgahjis no laiwas, wiſch dewa wehl 3 ſchahweenus un laiwu ſaahr-dija. Swejneekus Spadi, Seidmani, Bruſchewizu un Kutſcheru panehma guhſtneeziabâ. 10. ſept. wafarâ, kad wahzu minu laiwas braukaja gar muſſu molu wahrteem, ſwejneeki paſchlaik dewàs malâ. Daſchas ſwejneeku laiwas brauza gluſchi garâm wahzu kugeem. Weenâ laiwâ wahzeefſchi eemeta enkuri un peewilka klaht. Wiſpirms ſwejneekem praſits, waj pilſehtâ ſaldati un waj oſtâ iſſiſttas minas. Swejneeki atbiſdejuſchi, ka wahzu walodu neprot. Tad ofiſzeers lizis iſſaukt kahdu maſchiniſtu, kurſch pratis kreewu walodu. Swejneeki atrunajuſchees, ka neprotot ari kreewu walodu un wiſpahr neko newarot paſtahſtit. Wahzeefſchi likuſchi paſneegt 4 menzas, eemetuſchi ſwejneeku laiwâ weenu wahzu maru un laiduſchi braufft malâ.

Uſtraukums pilſehtâ waldija wiſu deenu. Behgſchana turpinajàs beſ apſtahjas. Weikali pa leelakai dalai ſtahweja zeeti. Glehdſa uſ nenoteiktu laiku ſkolas. Pilſehtas gimnaſija un reaſtola wehl netika flehgtas, kaut gan mahzibas kahtigi nenotika.

Wiſi, kam ween eeſpehjamis, ſteidsjàs projam no pilſehtas. Wafarâ atkal wiſi zeli bij pilni gahjeju un brauzeju. Wilzeens nogahja paraſtâ laikâ, wagonu bij dauds,

bet wiſi tee galigi pahrpilditi. Schahdu maſu aiſbrautſchanu iſſkaidro ar to, ſa paſchâ wakarâ ar taſſſtateem wehl wareja nowehrot wahzu minu fugus un brunotus kreiferus, furi leelâ attahlumâ ſtahweja juhrâ. Rahds noluhks wiſus ſche atwedis, neweens neſinaja, bet katrs ſagaidija to ſaunako.

Lee, ſas newar aiſbrautt, iſturejâs tomehr deefgan waronigi. Wairak, protams, baidijâs ſeeweetes.

12. ſeptembra rihtâ wehl bij redſami wahzu fugi . . .

Bet ari ſchoreiſ kara teefchâs ſchauſmas wehl nowehrjâs no Latwijas. Wahzu pulkus atſpeeda no Pa-langas un Klaipehdas, ari no Nemanas un nowirſija kaujas uſ deenwideem un reetrumeem no Warſchawas.

III.

Pruſchu karapheki Latwijâ 1812. gadâ.

1812. g. 6. julijâ pehz uſtraužoſcho ſinu ſanemſchanas Kurſemes karapheku waditajs, Lewiſs, tuhdat atſtahja Jelgawu un dewâs ar apm. 5,700 zilw. un 8 leelg. uſ Gezawu, lai teit aiſkawetu eebruzeju tahtakwirſiſchanos. Matdonalda karapheki tuwojâs Jelgawai trijôs pulkôs, zaur Gezawu, Rundali un Emburgu. Pirmo pulku wadija pruſchu gen. Jorks un Kleiſts. Tas bij apm. diwreiſ leelaks par Lewiſa pulku. Tomehr Lewiſs neatsazijâs no kaujas un 7. julijâ pee Gezawas notika pirmâ nopeetnâ ſadurſme Kurſemê ſtarp kreemu un pruſchu-frantſchu karapheku. Wehl tagad ſchai aplahrtnê war redſet aiſſargu wahnus un atraſt flinſchu lodes. Gezawas kauju kreemi paſaudeja un wineem ar ſteigu wajadſeja atkahrtees, jo pruſchi apdraudeja zeku uſ Rigu, kurp zaur Kefawu un Doli dewâs Lewiſs. Jelgawa palika neapſargata. Gub. Siwerſa rihzibâ atradâs tikai daſchas rotas (apm. 1,000 zilw.). Par Jelgawas un Kurſemes aiſſargachanu wairs nedomaja. Galweno wehribu peegreesa Rigai, kuru tajâ laikâ apſargaja ne wairak, kâ 13,000 wihru leels karapheks. Tadeht pehz Gezawas kaujas Rigas gub. Eſſens pawehleja Siwerſam atſtaht Jelgawu un eerastees Rigâ lihds ar atſikufcheem ſaldateem, eeredneem un krona ihpaſchumu. Tifa iſdota pawehle Jelgawu nodedſinat; bet Siwerſs pawehli neiſpildija.

8. juliĵā Jelgawas eeredni ar gubernatoru preekſchgalā un 900 kaĵi. ſaldateem, 100 kaĵakeem, 20 draguneem un no Kālwes atbeġuſcheem 20 huġareem atſtaġġa pilſeġtu. Bet pirms aiſeeſġanas, agrā riġtā, gubernators pawehleġa noſġġaut uſ Leelupes labā kraſta, netahlu no pilſeġtas, ſeſġus jau ſenaġ areſtetus noſeedsneekus. Leelupes tiltu noahrdiġa, lai aiſkawetu laupitaju eebruſġġanu pilſeġtā*). Kurſemneekem par ſawu aiſeeſġġanu gubernators paſinoġa diwōds iġſōds uſſaukumōds: 1) „Iſſaġu labajai Jelgawai un wiſai ſemei ſawu ſirſnigaku pateizibu par uſtizibu un pademibu ſawam augſtajam lungam un pawehlneekam un 2) Pahrpheġkam padotees mums pawehl praġts. Pilſeġtu un ſemi ſaudſet — zilweku miġleſtiba. Behdeġo warat ſaġaidit no kulturela eenaidneeka**).“

9. juliĵā Siwerſs ſinoġa (iſ Riġas) polizijas ministrim Balasġowam par Kurſemes atdoſġġanu Napoleona karapheġkam.

Leepajai eenaidneeks tuwoġās zaur Palangu un 8. juliĵā 2 pruſġġu rotas eeneġma beſ ſadurſmēm pilſeġtu; 9. juliĵā winām peeweenoġās weġl 2,000 karewoġu. Œġai paſġġā deenā pee Leepajas notika neleela ſadurſme ſtarp kreewu triġsmasġu karakugi („Amfitridas“) laudim un Leepajā eenahruſcheem pruſġġeem. Sadurſme biġ glusġi negaidita; kreewi nebij uſ to ſaġatawoġuſġġees; kugis nebij pat peeteekoſġi apbrunots. Kugis ſteidſigi atſtaġġa Leepaju un aiſġaġġa uſ Riġu***). Tagad Kurſeme biġ jaunu waldneeku rokās. Winu karapheġli ſiroġa pa wiſu ſemi, noġetās winas pilſeġtās, meeſtōds, atſewiſġkās mahġās un muiſġġās, — tā dſelſis eekala Kurſemi. Maġdonalds ar ſaweem frantſġeem noġetās ġar Daugawas kreiſo kraſtu — ap Kalkuneem, Dinaburgu, Œelabmeeſtu, Wiġġanti, liġġſ Jaunjelgawai. Daſġas karapheġku nodatas (apm. 8,000 zilw.) — peġġ ministru ſinoġuma

*) Ulrich Baron v. Schlippenbach, Ruſſ.-Kaiſerl. Landrath u. Ritter. Behräge zur Geſchichte des Krieges zwischen Ruſſland und Frankreich in d. J. 1812. und 1813. Mitau, 1813. 7.—9. l. p.

**) Сборникъ Имп. русск. ист. общ.; № 133. (Daſ ofizielu dokumentu, ſinoġumu, riġġoġumu u. t. t. kraġjums).

***) Riġas wiġeadm. Œeſġġukowa ſinoġumi juġleetu ministrim de-Lawerſam. T. p.

zaram — wiņšch pahrweetoja Krišburgas tuwumâ ari pahr Daugawu. Dinaburgu Mađdonalds eenehna tuh-
 dat pehz Kursemes eekaroschanas; zeetokšchna nepa-
 beigtee apzeetinajumi tika noahrditi. Pruschu galwenâs
 nometnes gen. Grawerta wirswadonibâ atradâs starp
 Jelgawu un Rigu; winas šaitijâs weseļâ apzeetinaju-
 mu wirknē un atradâs ap Doli (pee Daugawas), Peter-
 muišchu, Olaini, Annas baņnizu un Sloku. Widseme,
 ņewiškē Riga, no Kursemes bij noščkirta*). Otrā pru-
 šchu apzeetinajumu wirkne atradâs gar Leelupes kraštu,
 šahlot no Slokas lihds Jelgawai. Wiņu usfraudšija gen.
 Kleiņts, ģura galwenâ nometne atradâs ap Kļihwes
 meščkunga muišchu. Kursemes karašpehku wirswadonis
 bij — Lorentes herzogs Mađdonalds; wiņa dšihwes
 weeta (lihds oktobrim) atradâs — Kalkunâs; Grawerts
 ušturejâs — Petermuiščâ; Kleiņts — Kļihwes meščk.
 muiščâ. — Atņewiščkâs ķareiwju nodakas nometâs it
 wiņâs pilšehtâs — Tukumâ, Wentšpik, Leepajâ u. t. t.

Kursemes karašpehku nometau sistema liķa špreest,
 ķa Mađdonalda tahlakais šolis buhs ušbrukums Rigai.
 Ari ridseņeeķi tā domaja un gatawojâs — nostiprinaja
 zeetokšchna waķnus, wahza pilšehtâ pahrtikas weelas u.
 t. t. Ķa Mađdonalds teeščam ari domaja ušbrukt Rigai,
 peerahda tas, ķa Jelgawâ pruschi wahza aplentščanaĶi
 wajadšigos materialus un eerotščhus, bet Rundalē —
 aplentščanas leelgabalus. Rigâ ķareiwju, ņewiškē wir-
 ņeeķu aprindâs, uštraukums bij ahrķahrtigs. Mehs jau
 atštahstijâm išbihķu pilno išluķķu šinojumu šekas — 60
 mahju nopostiščanu. Pehz Ķezawas ķaujas (7. jul.)
 Rigas ķara gubernators no jauna ķehrâs pee mahju po-
 stiščanas un dedšinaščanas. Ķšsens pamehķeja nodedš-
 nat wiņas uš Daugawas ķreisâ krašta stahwoščâs nolik-
 tawas, weiķalus, mahjas. Bet augstumu, Tornakalna
 buhwes, Rigas wiršņeeķi atštahja (te bij daudšu pilsoņu
 wašarnizas), lai gan taišņi no šķejeenes pruschu-fran-
 tščhu armija wišlabaki wareja apščaudit Rigu**). Ķenaid-
 ņeeķa tuwoščanâs mulšinaĶa Rigas wareno prah-
 tus armeemu wairak un 11. julija nakti wiņi uššahķa

*) J. Ķardt. Die Franzosen in Kurland. B. W. Janu-
 ar 1865. 7. I. p.

**) Julius Ķardt. Jorf und Paulutšchi. 1865. 30. I. p.

breesmigo, ahrprahtâ nolemto darbu — Rigas preefschpilsehtu dedsinaſchanu. Gubernatora nodomu pilso-
neem nesinoja. Wiſs nahza ſlepeni un nejauſchi. 11.
julijâ pulkſten 10 wakarâ ſaldateem iſdalija apm. 2,000
„piķu kronus“ un iſſuhtija ugunij nolemtôs eezirknôs.
Pehz dotâ signala (raketes) eefahka dedsinaſchanu. 12.
julijâ jau minetais azuleezineeks rakſta: „Wai, nabaga
zilweki, kas nedaudsâs breeſmu ſtundâs wiſu, it wiſu,
paſaudeja! Wiſu — kas uſzihtibas ſaſneegts, iſchakluma
radits, taupibas ſawahkts! Raili, puſmeegâ wini at-
ſtahja mahjas, ziti leeſmâs mekleja ſawejos, gruwefchôs
mekleja! Un kad uguns kwehles apgaismoja trihzoſchos,
kad leeſmas rahdija teem zeku, neweens newareja glahbt!
Wezaki mekleja ſawus behrnus, behrni — wezakus!
Tuhkſtoſcheem, kuri nepaſina truhkuma, tagad gui beſ
pajumtas un apgehrba uſ atklahtas eelas! Tuhkſtoſchi
remdinaja ſawu iſſalkumu ar ſaubagotu maiſi*)!“ Wiſ-
pirms leeſmas aprija Maſkawas, tad Petrogradas
preefschpilsehtu un tuwumâ ſtahwoſchos eezirknus. Ugu-
ni dſehſt poliſzija noleedſa. Apdegu leelakâ data mekleja
patwehrumu uſ Eſplanades laukuma. Uguns nepahr-
gahja uſ eefſchpilsehtu tikai aiſ nejauſcheem eemeſleem,
— pahrgroſijâs wehſch. Par dedsinaſchanas eeroſina-
taju wiſi min inſch. Tidemani, kurſch pehz Prufijas pa-
doſchanâs Napoleonam, iſſtahjâs no Prufijas deeneſta
un eeſtahjâs freewu armijâ**). Rahdâ iſluhku gahjeenâ
Tidemans dabuja eeſpaidu, ka Rigai tuwojas frantſchi,
nolehma, ka jagatawojas atkiſt uſbrukumu un pirmais,
ko wiſch kopâ ar Eſſenu iſdomaja, bij — jadeſſina Riga.
Tahdu pat rihtojumu wini peeſuhtija Daugaw-Grihwas
zeetokſchna komand. Klemanſam. Bet Klemanſs neſektoja
rihtojumam un Bolderaja palika neaiſſtikta***). Rigas
eedihtwotaju ſaſchutums bij miſſigs. Wiſi redſeja, ka
Eſſena un Tidemana ſolis nepahrdomats, ka pilſehtas
intereses wini galigi aiſmirſuſchi. Newareja paredſet, ko
nahkoſchâ deena ſneegs, ko atkal iſbihku brihdi iſdomâs
Rigas waldneeki. Pilſonus neapmeerinaja Eſſena 17.

*) Stizzen zu einer Geſchichte ect. 41., 42. I. p.

***) Tidemans Eſſena ſchtaba preeſchneeks; Deſatwas kaujâ
wini eewainoja; wiſch nomira 10. aug.

***) J. Eckardt. Die Franzosen in Kurland. „B. M.“

jul. ofizielais pasīnojums, ka dedsināšana īsbarīta aīf stratēģīstēem eemēstēem; sīnojums bīj pahrat nowehlojīs. Nemeers auga; nekātotees uš kara stahwokka bargajeem nošazījumeem un šodeem, Effenu un Tidemani parastī pawādīja šauzeeneem: dedsīnatajī! dedsīnatajī! Bet pilsonu nemeers administrazījas ustraufumu nemasīnaja. Saldati kluwa ušbahsīgati; trauzeja eedsīhwotajus un darīja daščadus nedarbus; un pilsehtas ofīzielo postīščanu īsmantoja daščadee neofīzīlee postītajī — daudsi, bada spēesti, nodarbojās ar laupīščanu, radās wefelas laupitaju grupas. Polīzīja nekā nedarīja un nespehja darīt, — wīna bīj kluwufe gluschi newarīga. Administrazījā eestahjās īhsta anarkīja. Pīlsehtneeku droščība bīj apdraudeta. Tas pamudinaja wīnus nostīprināt šawu milīzīju, organīset pašchaisstahweščanos; un milīzīja teesčam spēhja nowehrst anarkīju; wīna spēeda pat kareiwjus īsturetees meerīgati un ušmanīgati*).

Pa to laīku prusču karapulki gan nedroščī, bet tomehr tuwojās Rīgai. Wīnī pahrsīhleja Rīgas aīsfargu spēhtus; baidījās nodalit Rīgas aplentščanai wajadšīgos kareiwjus. Gen. Grawerts aprobeščojās ar wehstulī (16. jul.) Effenam un ušazīnaja wīnu padotees. Effens ušazīnājumu atrādīja un peebīlda: Juhsu wehstulē skaidrī īsjuhtams frantsču stīls; atbīldu tīkai tadehl, ka esmu pahrlēezīnats, ka Juhsu augstība īr tīkai eerozis despotīstas waras rokās, kurai padotees Juhs ušskatat par šawu peenahktumu**). 20. julījā muhsu rīdse-neeks raksta, ka prusču nomētnes no Pētera basnīzas torna jau redšamas, ka wīnas atrodotees pee Rēkawas, uš Daugawas kreīšā krašta, taīšnā līnījā, apm. 2 juhdses no Rīgas. Ap Rīgu arweenu tuwak un tuwak pusrīnktī slehdsās eenaīdneeku šehde. Gešahkās preesčhpulku un īsluhtu šadursmes. Rīgas karaspēhtu ušdewums bīj — turet eenaīdneeku pašahwīgā ustraufumā, laī eedwestu wīnā domas, ka Rīgā slehpjas leelī spēhki. Effens pawehleja pašahwīgī trauzet prusču tuwakās nomētnes. Bet tahlu aīšwīrsītees no Rīgas Effens nolēedsa. Wīnšč šawukahrt pahrsīhleja prusču spēhtus. Rīdsīneeki ap-

*) Stizzen ect. 60. I. p.

**) Сборникъ Импер. русск. и т. д. общества. № 133. Стат. uš meera šarunām atteezofchās wehstules un sīnas.

robefchojās ar neleeleem, nejaufcheem usbrukumeem. Wineem peepalihdseja fekluhdena leelgabalu laiwas, turas Rigas aissargafchanā un usbrukumōs prufchu kara-
fpehtam fpehleja eewehrojāmu lomu.

Baltijas fekluhdena leelgabalu laiwas un airejāmo fugu flotilija tajā laikā bij gandrihs weenigee Kreemijas „juhras fpehti“. Franzijai flotes gandrihs nemas nebij. Tadehl Rigas aisstahweſchanai atstahja weenigi airejāmos fugus ſem kontr-adm. U. W. Mollera wadibas. Leelgabalu laiwas un airejāmee fugi brautaja pa Daugawu un Leelupi, trauzeja eenaidneetu un palihdseja Rigas karafpehtam pahrzeltees pahr upēm*). Prufchu tuwinafchanās Rigai pamudināja Effenu iſweetot flotiliju pa Leelupi un Daugawu, lai wina guhtu eefpehju ſekot prufchu gaitai un wajadsibas gadījumā iſpalihdsetu kreemu karafpehtam. Rigas wize-adm. Schefchukows 17. juliā ſinoja juhrleetu ministrim, ka 6 leelg. laiwas leitn. Janowſka wadibā kopā ar Rigā buhwetām iſchet-rām angļu laiwām noſtahjuſchās 14 werstes no Rigas, ſtarp Kengeragu un Jumprawmuiſchu, lai aiſkawetu prufchu-frantſchu pahrweetoſchanos pahr Daugawu. 19. juliā Schefchukows ſinoja, ka Rigā eeraduſchās 48 leelgabalu laiwas — Raſwofowa wadibā 18, Sulmenowa — 30, un peebilda, ka Rigas tuwumā wehl atrodotees Raſanzewa wadibā 19 laiwas, tā tad pawifam 67 fugi, neeſfaitot 4 palihgu laiwas un 7 tranſporta fugus. Cera-duſchos fugus Effens iſweetoja (20. jul.) ſchahdi: 19 leelg. laiwas uſ augſchu pa Daugawu lihds Doles ſalai, pee kam 10 laiwām wajadsēja noſtahtees ſaku ſalas augſchgalā. Schim 19 laiwām peeweenojās 6 jau eepreekſch tajās meetās noſtahditās laiwas: wiſas 25 laiwas atradās Raſanzewa wadibā . . . 10 laiwas no Sulmenowa flotes Effens atstahja referwā (Daugaw-Grihwā), bet pahrejās 20 wiſch iſweetoja ſtarp Rigu un Daugaw-Grihwu. Beidsot, Raſwofowa 18 laiwas noſtahjās Leelupē, ſahlot no wiſas eetekas Daugawā **).

Ridseneeki noſtiprinajās un gaidija eelenſchanu. Bet Makdonalda karafpehli beedeja neween wiſus.

*) Сборникъ и т. д. № 133. Cf. Baltijas flotes darbibu.

***) Турпат.

Frantschu nostahšchanàs gar Daugawu, deesgan eeweh-rojambu spehku pahrweetošchana pahr upi radija pahrleezibu, ka Makdonalda nodoms neween eelenkt Rigu, bet aissprostot ari zeku Uš Petrogradu. To apstiprinaja frantschu tuwošchanàs ari no Polozkas pufes. Winau nodomus issaukt bij Witgensteina usdewums. Tadehš 16. juliš winšch atstahja Dšwegu (Baltkreewijà, pee Latgales robesčas) un steidsjàs us Sebeschu, lai aistawetu frantschu karapulku apweenošchanos: Witgensteins eedomajàs, ka Makdonalds no Dekabmeesta dofees us Resekni un Ludsi un Sebeschà mehginàs šaweenotees ar Udino pulku, kursch bij jau Polozku eenehmis. Pee Klastizeem Witgensteina pulki šaduhràs ar Udino pulkeem. Žihna ilga diwas deenas. Frantschi atkaphàs; Witgensteina saldati dšina winus lihšj Drišas upei. Teit žihna turpinajàs. Bet drihš Witgensteina saldateem wajadseja atkaphtees, — frantschi paspehja apweenot šawus spehkus. Saduršmes isbeidsjàs. Witgensteins atgreesjàs Dšwejà, Udino nometàs Beelajà. Bet pehž daschàm deenàm Udino atjaunoja usbrukumu. Witgensteins šagaidija winu Rohanowitšchòs. Un atkal eesahštàs ašinainas kaujas. Weidsot frantschi atkaphàs un atgreesjàs Polozkà. Wišu zeku turpinajàs šaduršmes. Tikai 5. augusta wakarà Witgensteina pulks šahka wirsitees atpakal, eeradàs atkal Beelajà, atstahja weenu kareiwju datu stary Drišas upi un Beelaju un pats ar galwenajeem spehkeem nometàs ap Sokolizeem. Wišàs šchajàs kaujàs frantschi šaudeja, eeskaitot nošchautos, eewainotos, šawangotos, apm. 4,000 žilw.; kreewi — apm. 3,000 *). Latgale iswairijàs no kara laiku breešmàm. Witgensteina pulks atšpeeda frantschus Baltkreewijà.

Tajà pašchà laità Effens šarihšoja weselu rindu usbrukumu prušchu-frantschu nometnèm; usbrukumòs peedališjàs ari šlotilija. Tà peem., 24. juliš eesahštàs usbrukums Deelupes peekrastu nometnèm. Usbrukumà nehma dalibu kapitana Stuarda wadibà 6 angļu fugi un Raswosowa wadibà 4 leelg. un 3 bombandeeru laiwas; 6 laiwas Janowška wadibà palika pee Wahrnu froga rezervà. Šlotilija nobrauza lihšj Doles frogam un Pawafara mui-

*) Дм. Ахшарумовъ; т. р. 59., 60.; 163—165. I. р.

ſchai; 25. juliĵā lihds Trisena frogam (lihds Slokas-Delgas was zelam). Flotiliju pabalstija Daugaw-Grihwas ſaldati (1.000 zilw.); pee Wahrnu froga wini pahrzehlās pahr Leelupi un gahja pa upes kreiso kraſtu ar noluhku usbrukt Slokas pruſchu nometnēm. 26. juliĵā eefahkās ſadurſme. Prūſchi atſtahja Sloku. Flotilija paſaudeja 10 krituſchus un 46 eewainotus. Daugaw-Grihwas ſlimnižā kopā ar eewainoteem kahjneekem eeweetoja — 68 zilw. 24. juliĵā ridſeneekem iſdewās pruſchus padſiht ari no Olaines. Bet tā weenā, tā otrā weetā ne uſ ilgu laiku: pruſchi drihſ ween atgibās un no jauna eenehma ſawas nometnes. Ridſeneeki eeguwa tikai daſchus wangeneekus un nometnēs atſtahtās leetas. 26. juliĵā ſtarp Wahrnu frogu un Sloku freemu wangibā pahrgahja ar wiſeem eerotſcheem — 1 ofizeers, 2 apakſhofizeeri un 50 ſaldati . . .

Julija beigās (31. jul.) Rigas flotiliju paſtiprinaja Moſſera wadibā atnahkuſchās 30 leelg. laiwas, 7 transporta un 3 daſchadi fugi. Moſſera rihzibā (pehž ſinojuma ministrim) atradās 3,124 zilweki. Jaunatnahkuſē flotilija noſtahjās ſtarp Rigu un Daugaw-Grihwu, gar Bolderaju. Daſchas laiwas zeetokſchā apſargāſchanai apmetās Miſes upē.

Auguſta pirmajās deenās usbrukumus atjaunoja un 10. auguſtā Rigas ſaldati no jauna usbruka Doles, Olaines un Slokas nometnēm. Panahkumi bij ari tagad: Doles apfahrtnē, pee ſekawas, freemi ſawangojā 14 ofizeerus, 650 ſaldatus un 4 kirurgus. Bet wairojās ari eewainoto freemu ſaldatu ſkaitis. 10. auguſtā ſlimos iſweetoja pa gubernas gimnaſiju (uſ pilslaukuma), pili, muiſchneeku ſapulſtſchu un Melngalwju namu, pat keiſara pili u. t. t.*) Bet ſekmigeē usbrukumi Eſſenu neapmeerinaja un ſlimo ſkaita peeaugums wiku nebeedeja. Eſſens nojauta, ka pilſehtas dedſinaſchana atſtahjuſe laumu eespaidu pat Petrogradā; jau gahja baumas par Eſſena atſtahdinaſchanu no atbildigā amata. Wajadſeja pazelt reputaſiju. Tas bij eespehjams ar weikli un ſekmigi paweiktu leelaku usbrukumu pruſchu-frantſchu nometnēm. Eſſena pretineeks gan wairs nebij ſlimais

*) Eſſizen etc; ſt. julija beigās un auguſta ſahkumā raſſitās wehſtules.

un neusnehmigais Grawerts, bet gan energiskais un apdāwinatais Jorks (no augusta sākuma). Tātschu septembra sākumā Rīgas karašpēku pastiprināja iz Somijas zaur Keweli atnākūšais ģen. Steinhela pulks; no jūras puses Rīgu apšargāja adm. Martin'a vadītā Anglijas leļģabalu laivu eskadre. Un tadēhl Ešsens nodomāja ušsāht projekteto ušbrukumu. Ušbrukuma galwenais ušdewums bij — atfist prūšcheem pee Rūndales nowēetotos, iz Prūšijas Rīgas apšchaudišchanai atwahktos leļģabalus; wīnu bij wairak kà 80. Wirs leļģabaleem lepojās Fridriha Leelā wensels un ušrakfts: slawai un tehwiĵai! Wīfi wīni ar wjadšĵigo lošĵu un zītu peederumu daudsumu atradās uš Rūndales lauka, nedaudsu saldatu apšardsībā. Jorks, kūršĵ tajā laikā uštūrējās Dalbes mahzītāja muišĵā un šīnāja par Rīgā peenākūšcheem pastiprinājumeem, šaprata Rīgas eēnemšĵanas neēššēĵĵamību un ušstatīja milšĵigo leļģabalu šķaitu par ĵlūšĵi leeku un apgruhtinošĵu. Jorks šaprata, zik neezĵĵi ir leļģabalu šargu šēĵĵi, un tadēhl, tiklihdĵi wīnšĵ dabuĵa šīnat, ka Rīgu atšĵahĵis leelaks karašpēĵks, išsūhtĵĵĵi uš Rūndali wairakus saldatu pulkus. Ešsens maldīnāšĵanas noluhkā išsūhtĵĵĵĵ saldatuš uš trim pušēm — uš Sloku, Olaini un Bauškas zētu. Jorks šaprata wīna panēhmeenu un ari maldīnāšĵanas noluhkā išdarīja dašĵadus ĵĵĵēenus wīšās nometnēs; Olaines artilerīstĵĵ pat iššĵahwa wairakas reīses uš Rīgas pušĵi. Weens kreemu pulks ĵar Dubulteem eeradās Slokā; otrs — ĵar Olaini šteīdsās uš Jelĵawu; bet tresĵĵais — galwenais — ĵar Daugawu uš Baušku un Rūndali. Prūšĵĵi atkabhās. Un 17. septembri kreewi eēnehma Jelĵawu; atzēhla frantšĵu eerednūs un atĵaunoĵa kreemu ĵubernas walđi. Likās, pēhĵ tik šēfmīĵa eēšĵĵkuma ušbrukumam buhs labi panāĵkumi un Ešsens šāneēĵš šawu mehrēki. Kreewi šāneēđš Bauškas aplāhrtni. Jorks šawahĵa it wīšus šawus šēĵĵkus — no Slokas, Zenas muišĵas, Olaines, Doles un Jaunjelĵawas. 17./18. septembra naktĵi wīni bij ĵau Jorka rīhĵībā, zīhnas ĵatawībā. Bet kreemu šēĵĵĵĵĵĵ bij išklaidēti. Prūšĵĵi eēšĵĵta (pee Mesĵotnes) pretušbrukumu; atđšīna kreewus atpakaĵ un no ĵauna eēnehma šawas eēpreēšĵēĵās nometnes — Jelĵawu, Olaini, Pētermuišĵu, Šēlawu,

Zenas muischu, Sloku u. 3.*). Par scho paschu usbrukumu 21. septembrî Mollers sinoja juhrleetu ministrim: 14. septembrî es nobrauzu ar leelgabalu laiwâm un apbrunoteem airejameem kugeem pa Leelupi lihdsj Bilderlinu muischaj; teit palihdsejâm karaspehtam pahrzeltaes pahr upi. 15. sept. mehs fafneedsâm Dubultu frogu, bet 16. sept. — Sloku. Pruschi atstahja sawas nometnes un pameta Slokâ apm. 300 flimus kareiwjus. Mehs usnehmâm laiwâs Rigas saldatu un brauzâm tahlaf us Jelgawu. Saldatus atstahjâm Kalnzeemâ. 17. sept. flotilija isnihzinaja eenaidneeka eerihfotos semuhdena sprostus un eeradâs Jelgawâ. Bet jau otrajâ deenâ flotilijai un saldateem wajadseja atstaht pilsehtu. Effena usbrukumam nebij seknu. Bet wiaw eedroschinaja sinas — gan maldigas — ka Napoleona karaspehkt Maskawas tuwumâ fakauti. Riga gawileja, bet Jelgawa jau sinaja par Maskawas eenemshanu un Trinitates basnijâ dseedaja Te Deum . . . slawas dseefnu Napoleona uswarai. 19. septembrî ari Riga fanehma wehsti, ka Maskawa Napoleona rokâs. Un Rigas palihu spehki (gen. Steinhela armija) bes kaweschanâs atstahja pilsehtu un steidsjâs saweenotees ar Witgensteina saldateem. Oktobra sahtumâ Rigu atstahja ari Mollera flote.

Augustâ — septembrî Witgensteins aprobeschojâs ar frantschu usfraudsishanu, usbrukumeem wiaw masakajâm nodatâm un nometnêm un pahrtikas eewahfshanas traufeshanu. Bet ari tas jau stipri apgruhtinaja frantschu stahwofli, daschas nodatas palika bes wajadfigâm pahrtikas weelâm un behglu skaits wairojâs. Pehz Effena — Steinhela usbrukuma Kursemes frantschu-pruschu armijai Makdonalds pahrweetoja sawus galwenos spehtus no Jelabmeesta un Dinaburgas us Rundali un pahrzehla sawu mitekli (oktobra sahtumâ) no Ralkuneem us Stalgeni. Tas dewa Witgensteinam eespehju peeweenot sawai galwenai nodalai ari tâs nodatas, kuras stahweja Dinaburgas aplahrtnê un sekaja Makdonaldam. Steinhela saldatu eerashanâs pamudinaja Witgensteinu

*) J. Eckardt. Die Franzosen in Kurland. B. M. 1865; 11.—13. l. p.

usfahht nopeetnaku usbrukumu, lai ispiditu Aleksandra rihkojumu, — lai atdalitu Makdonalda un Udino pulkus no Napoleona armijas, lai guhtu eespehju saweenotees ar zitām gar reetrumu robeschām istaisitām kreemu nodatām un, ja eespehjams, aiskawetu Napoleona atkahpschanos. 6./7. oktobri Witgensteina-Steinhela pulki usbruka frantschu Polozkas nometnēm un peespeeda winus atkahptees*). Udino un Makdonalda taraspehtu liltens kluwa arweenu launaks. Bet Makdonalds wehl neapfinajās to. Uri ridseeneeki sinaja loti mas par leetu ihsto stahwokli. Behz pastiprinajumu aiseeschanas wini no jauna gaidija eelentschanu. Bet Jorks scho nodomu bij atmetis. Winsch pats dsihwoja pastahwigā ustraukumā un baidijās no Rigas garnisona usbrukumeem. Sewischki winsch nostiprinaja Rundales leelgabalu apfargaschanu. Oktobra sakhumā Makdonalds pats ar saweem frantscheem usnehmās leelgabalu aissfargaschanu. Bet tagad ari winsch nojauta to newajadsibu. Pamasam winsch aissuhtija smagos eerotschus us Tilschu un Klaipehdu. Frantschi eenehma atkal wiskas sawas eepreeschejās nometnes. Atjaunojās pastahwigās sadursmes. Tā peem., oktobra widū weenā un tai paschā laikā Rigas taraspehta nodatas usbruka Doles un Leelupes peekrastu nometnēm, saktot no Slokas lihds Wolguntei. Behdejās apfahrtinē usbrukumā peedalijās ari angļu leelgabalu laiwās. No Jelgamas torneem wareja sekot kaujas gaitai. Ugi newareja paredset zihnas isnahkumu. Beidsot, pehz leeleem saudejumeem, pruschi atfita usbrukumu. Kreemi atgreesās Rigā. Bet ne us ilgu laiku. Winau energiju pawairoja sina par Napoleona aiseeschanu no Maskawas. 17. oktobri teatri Essens pasinoja scho wehsti Rigas pilsonēem. Ridseneeku usbrukumi wairojās. Bet ari winau stahwoklis oktobra beigās palika nedroschaks, jo aissala upes un Riga kluwa peeeetamaka.

Makdonalda armijā par Napoleona atkahpschanos wehl neta nesinaja. Winau issuhtitos sinneschus kreemi zekā sawangoja. Par atkahpschanos Makdonalds i nedomaja. Un sadursmes turpinajās: 3. nowembri notika asa zihna pee Doles; kreemi sakhumā atkahpās. Leel-

*) Napoleona taraspehti eegahja Maskawā 3.—4. sept.; atfahja Maskawu 10.—11. okt.

gabalu ſchahwenu troſknis tuwojās Rigai. Likās, ka prufchu-frantschu nodoms usbrukt pilſehtai. Wiſi pilſehtā to gaidija un beſ ſchaubām, ja preekſhpilſehtas nebuhtu jau nodedſinatas, tad tagad tas buhtu iſdarits ar ſteigu. Bet ſchoreiſ uſwareja kreewi. Lewiſs bij aiſ-wikinaijs uſbruzejus lihds kahdam paaugſtinajumam un tad apſchaidija winus no paſlehpteem leelgabaleem. Bet uſwara deeſzik nenodroſchinaja Rigas ſtahwokli. Pats Lewiſs aiſrahdija, ka prufcheem wajadſeja uſupuret wehl tikai kahdus 100 ſaldatus un kreewi buhtu ſakauti un zekſch uſ Rigu brihws. Beefais ledus atweegloja pee-kluhſchanu pilſehtai. Pee Daugawas un kanala dabikā tilta noahrdiſchanas ſtrahdaja apm. 100 zilweku. Bet iſlauſtās weetas drihs atkal aiſſala un pehz 2 deenām darbu wajadſeja atfahrto. Zeetokſchna walnus laiſtija ar uhdeni un apſaldinaja. Ridseneeki bailojās, gatawojās, noſtiprinajās un ſawufahrt paſtahwigi trauzeja un apdraudeja prufchu-frantschu nometnes*) . . . Makdonalds arweenu wehl neka neſinaja par Napoleona armijas likteni. Sinas par kara gaitu winſch dabuja tikai no kreewu un wahzu (Rigas) biketeneem. Un tās bij baigas, gluſchi netizamas ſinas — Napoleons atkahpjas, leelā armija iſklaideta . . . Makdonalds netizeja ſinām. Winſch uſtizejās Napoleona kara laimei un pafahwās ſaweem ſpehkeem. Pehz Paulutſchi 10. now. ſinojuma zaram Makdonalda rihzibā atradās: 18,986 prufchi, 2,800 bawareeſchi, 2,800 weſtfaleeſchi, 8,400 poſi un 16 leelgabali. Jorks bij ſteptiſtaks; winſch nezereja uſ kara drihſu iſbeigſchanos, peepraſija paſtiprinajumus, ſiltus ſeemas apgehrbus ſaldateem un eeteiza Kurſemi pat atſtaht. Jorks neſimpatijeja Napoleona politiikai un wiſā klufibā weda ſarunas ar Rigas jauno gen. gubernatoru Paulutſchi par prufchu aiſeeſchanu no Napoleona armijas. Makdonalds nojauta Jorka ſimpatijas; wina ſpeegi ſekoja Jorkam un gaidija iſdewigu brihdi, lai atſtahdinatu to no wirſwadonibas. Bet 29. nowembri (pehz Paulutſchi 3. dezembra wehſtules) Makdonalds, beidsot, ſanehma ſinu par Napoleona armijas behdigo ſtahwokli. Wajadſeja atkahptees. Janiſchkōs bij nodo-

*) Eckardt. Die Franzosen in Kurland. B. W. 16, 17. I. p.

mats sawahft wiſas 10. korpuſa datas. Jorkam waja-
dſeja atkahpſtees pehdejam. Neſſkaitamee weſumi apgruh-
tinaja atkahpſchanos; daudſas mantas waja-dſeja pameſt
nometnès. Bet neſſkatotees uſ to, atkahpſchanàs nebij
gandrihſ wairs eefpehjama. Jau ap 3. dezembri Wit-
genſteins traugàs zaur Wilkomiru un Heidaneem uſ
Roſijeneem, lai aiſſproſtotu Makdonaldam zeku uſ Pru-
ſiju. Tajà paſchâ laikâ (3. dez.) Paulutſchi ſtarp zitu
ſinoja Witgenſteinam, ka Makdonalda kara ſpehka data
(Granschana diwiſija) wehl atronotees Augſchurfemè
un Veetawâ — Dinaburgas aptahrtnè, Neretâ un Pane-
deſi, un ka Panedeſi Granschana galwenâ nometne.
Tikai 4. un 5. dezembri Makdonalds drudſchainâ ſteigâ
atſtahja Stalgeni un dewàs zaur Eleju uſ Janiſchkeem
ar nodomu Schautòs ſaweenotees ar zitâm ſawa korpuſa
datâm. Zitâs nodatas gahja zaur Jelgawu. Nometnès
palika ſlimee un eewainotee un pat eerotſchi. 7. dez.
Jelgawu atſtahja ſrantschu eezeltee eeredni. Atkahp-
ſchanàs ilga lihds 8. dezembrim. Wiſbreeſmigakâ bija
nakts no 7. uſ 8. dezembri; zauri Jelgawai gahja poli un
bawareeſchi, un wiari laupija, plehſa, trafoja . . .
9. dezembri Paulutſchi rakſtija Kutuſowam (wiſu Kree-
wijas kara ſpehku wirſpawehlneekam), ka wiſch node-
wis Lewiſa rihzibâ wairak kâ 9000 ſaldatus, bet paſcham
atlikuſchi apm. 2000; ka 8. dez. Lewiſs aiſgahjis lihds Ge-
zawai, bet wiſch lihds Zenas muſſchaj; ka iſſuhtijis ee-
naidneekam pakaf 200 jahtneekus, Rigâ atſtahjis 500 ſal-
datus un ar pahrejeem pats ſekojot pruſcheem. Un tahtaf:
ka 3 deenas atpakaf Makdonalds atſtahjis Stalgeni un
aiſgahjis zaur Bauſku un Janiſchkeem uſ Schaukeem; ka
Jorks ar galwenaſeem ſpehkeem atſtahjis Jelgawu 8. dez.
wakarâ, bet weſumneekus jau 7. dez. iſſuhtijis pa Klai-
pehdas zeku uſ Balangu; pats Jorks ejot uſ Schagari.*)

8. dezembri Jorks rakſtija par ſawu atkahpſchanos
Paulutſchijam, atſtahja wiina gahdibâ ſlimos ſareiwjus
un aiſrahdija, ka ari Pruſijas waldbiba un eedſihwotaji iſ-
tureſees ar wiſleelako ſirſnibu pret eewainoteem un ſa-
wangoteem freeweem . . . Tàs paſchas deenas wakarâ
Jelgawâ eeradàs freewu kaſaki, kuri ſteidsàs pakaf pru-
ſcheem. Makdonalda atkahpſchanàs bij gahjeens ſtarp

*) Сборникъ и т. д. Курпат, 413., 416., 417. I. p.

ugunim — pastašwigi wajađseja atgainatees no free-
weem. Jorka pulks atpalika un nodalijās no kara špehka
galwenās dadas. No Makdonalda 7000 frantscheem ro-
beschu sašneedsa tikai kahda puše un Jorka pulks (apm.
18,000) atstahja frantschus un šchaubigā neitralitatē no-
stahjās gar Prusijas robeschu. *)

Tā isbeidsjās 5 mehnešchu ilgais frantschu-pruschu
waldonibas laikmets Kursemē.

IV.

Pruschu-frantschu waldibas preekščstahwoji un wiau rihkojumi.

Pehž Kursemes eenemščanas jaunee waldneeki gal-
weno mehribu peegreesa šawu karašpehku noweetosčanai
un uštureščanai. Jau otrā deenā (9. jul.) pehž Jelgawas
eenemščanas, pruschu palkawneeks fon Raumers pašino-
ja atšewiščkā pawehlē un weetejā ofizielajā awiše, ka
winsch fastahdijis no Kursemes eedšihwotajeem kahrtibas
un karašpehku apgahdaščanas (rekwišiziju) komisiju. Ko-
misija fastahdijās: no diweem brunneezibas preekščstahw-
jeem — fon Franka un f. Stempel'a; no literatoru, tir-
gotaju un pilšonu preekščstahwojeem — wirspilsteesas ad-
wofateem Moench'a un Grinzmacher'a, pilšehtas domes-
ašefora Scharpantje (Charpentier), tirgotaja Karla Hof-
senberga un pilšoneem Klafona un Rorbacha.**)

Un 13. julijā Prusijas saldatu wiršneeks, f. Grawerts (PETERMUIŠČĀ) parakštija uššaukumu, kurā išgaisinaja Kursemes
semneeku zeribas atšwabinatees no muišchneeku kundšibas.
Tee bij pruschu-frantschu wareno pirmee rihkojumi:
wiau ušdewums — nodroščinat jauno waldneeku un
muišchneezibas wirskundšibu pahr weetejeem eedšihwota-
jeem. Jelgawā nodibinajās pruschu karawalde ar pruschu
majoru f. Botu preekščgalā; wina un Grawerta wahrdā
išnahža pawehle eedšihwotajeem peenemt uštizibas šweh-
rastu Keisaram Napoleonam 1.***) Ziwilā eekahrta julija

*) Дм. Ахшарумовъ. Турпат, 275. I. p.

**) J. Eckardt. Die Franzosen in Kurland. В. М. 4. I.

***) Сборникъ и т. д. № 133. Сл. Сиверса 17. jul. šinoojumur
eekščleetu ministriim: 229. I. p.

mehnesi palika wehl ta pate eepreekschejâ: teefas lehma freewu keisara wahrâ, freewu walsts sihme lepojâs uf krona buhwem un Kursemes awises isnahza gubernas skolu direktora G. B. Lutera usfraudsibâ.*) Pruschu karaspehks nebuht nesteidsjâs nostiprinat frantschu waldbibu. Titai 1. augustâ parahdijâs „Tahs keisariskas Majesteet Napoleona, Keisara to sprantschu, Kehnina no Italijas, Pahrstahwetaja tahs Keinderribas un Islihdsinataja tahs Sweizeru Sabeedroschanas u. t. t., u. t. t. Pawehleschana.“ „Pawehleschana“ bij isdota frantschu, wahzu un latwju walodâs. Mahzitaji winu nolafija basnijâs un draudsjês. Pawehle atzehla wezo gubernas waldi un winas weetâ nodibinaja Kursemes herzogu walsti un Semgales un Piltenes eezirknu Apgabala Waldi. Nodoklu eewahlschanu, klauschu isdalischanu, gahdibu par Kursemê eewetoto karaspehku un usfraudsibu par apgabala ziwilo pahrwaldi pawehle ustizeja dimeem — intendanteem, wina majestates Napoleona Walsts Padomes sekretareem (auditoreem) Julijam de-Schamboduenam (Sules de Chambaudoin) un Karlim de-Montinji nam (Charles de Montgny). Lihds ar Napoleona pawehli isfludinaja ari intendantu pirmo lehmumu, kursch uf Napoleona armijas galwenâ intendanta, grafa Matje Djuma, un Kursemes karaspehku pawehlsneeka, Makdonalda, rihkojuma pamata par jaunâs Apgabala waldes lozkeem eezehla: grafu Karli Medemu — par preekschfehdetaju; bijuscho krona palatas padomneeku Ernestu Schojing'u un bij. teesfleetu padomneeku fon Kidigeru — par padomneekem; Wilhelmu fon Holten — par aseforu; Schulzu — par sekretaru; bij. wirspilskungu Georgu fon Engelhar-du — par Apgabala waldes prokuroru un bij. fiskali Konradiju — par fiskali jaunajâ walde.

Kahds zits 1. augusta rihkojums eedalija Kursemi diwâs administratiwâs weenibâs: 1) Augschkursemê (Selgamas un Jekabmeesta aplahrne) un 2) Lejas Kursemê (Kuldigas, Lutuma un Piltenes**) eezirkni. Augsch-

1 *) J. Eckardt. Die Franzosen etc. „D. M.“; 4. I. p.

**) Lihds tam laikam Piltenes eezirknis bij stipri patstahwigs; muischneezibâ bij jawa organizacija; administracija — ustureja teeschus sakarus ar waldocho senatu; 3. augustâ Montinji scho kahrtibu atzehla, peelihdsinaja Pilteni ziteem eezirkneem;

Kursemes administrācijas preefšgalā nostahjās — intendants Schamboduens; Lejas Kursemes — intendants Montinji. Intendantu rihkojumus un pawehles publizeja Apgabala walde; wina apstiprinaja tos ar šawu lozeku parafsteem . . .

Napoleona waldbibas 1. augusta rihkojumi atzehla Kreewijas walsts sihmogu un sihmes, — atdalija Kursemi no Kreewijas. Bet eerednu leelata dala palika šawās weetās. Wini, lihdsigi muišchneekem, meerigi kalpoja tahlak un ispildija jauno pawehlneeku gribu. Tikai nedaudzas atsewischkas personas atstahja šawus amatus, waj padewās wairakfahrtejeem frantschu usaižinajumeem-draudeem.

Tā tad, atskaitot Apgabala waldi, Kursemi pahrwaldija šefošchi galwenee Napoleona waldbibas preefšstahwi: Tarentes herzogs Matdonalds, tā 10. korpuša wirspawehlneeks; Lejas un Augsch-Kursemes intendanti un prufchu majors fon Bots — Jelgawas komendants. Un 8. oktobrī wineem peeweenojās de-Kampredon's (de Campredon, frantschu diviſijas generalis) — Kursemes kara un ziwilais gubernators. Administrācijas rindā nostahjās daudsi un daschadi masās pilsehtinās un muiščhās eewetoto karaspeku nodalu wirsneeki un pawehlneeki. Wini waldija par Kursemi 5 mehneschus. Tikai septembra widū (no 17. lihds 19. sept.), pa Effena usbrukuma laiku Rundalei, wini pahrtrauza (Augsch-Kursemē) šawu darbibu.*) Effens kopā ar Siwersu eeradās Jelgawā, atzehla Apgabala waldi, isfazija winas lozekem stingru rahjeenu un eezehla wina weetā eepreefšchajos kreemu waldbibas eerednus; šchajās deenās ari awiſes isnahza kreemu zensoru usraudsi. Bet wiſs tas pastahweja tikai daschas deenas. Effenam wajadseja atkahptes, un frantschu-prufchu eeredni un Apgabala walde no jauna

atstahja tikai wezo administrācijas organizaciju. Bet piltenešchi protestēja; stahstija par šawām preefšchrožibam un 27. sept. Lejas Kursemes intendants atdewa wineem laupitās teešibas; 20. oktobrī Apg. Walde isſinaja to wiſam eestahdem. Kreewijas waldbiba tikai 1819. g. isniſzinaja Pilteneš muišchneezibas un administrācijas „autonomiju“ un gluschi sakauſēja wina ar Kursemi.

*) Сборникъ и т. д. № 133. Курляндское органическое положение и пр.

eenehna sawus amatus. Pahrmainas eestahjäs drihji, meerigajam pilsonim wajadseja tam tilai padotees un apmeerinat sewi (kä J. Eckardt's peesihmè) Pawila wahrdeem: „Ikweens lai ir paklaufigs tai waldischanai, kurai ta wara pahrjums . . .“

Bruschu-frantschu pahrwaldes un eerednu galwenais usdewums bij — eewahkt pehz eespehjas wairaf meslu un ismantot weetejos eedsihwotajus pehz eespehjas pilnigaki kara wajadsibàm. Ta bij kara wajadsibàm peeskanota eekahrta. Rihkojumu un pawehlu leelakà data atteezàs teeschi us kontribuzijàm (kara nodokteem) un peespeesteem darbeem; un ari pahresjës rihkojumõs neteeschi gahja runa par teem pascheem waj lihdsigeem jautajumeem. Pee nedaudsajeem ziwileem rihkojumeem japeeskaita, peem., komandanta waldes 13. jul. rihkojums par Prusijas naudas kursu Kursemè. Rihkojums noteiza, ka Prusijas sudraba dalderis japeenem par 1 sudr. rubli; 8 grafschus — par 4 pimberem waj 10 markàm u. t. t.; teem japeeskaita ari rihkojumi par swareem. Bet sçee nedaudsee ziwilee rihkojumi pasuda starp pawehsem par klauscheem un nodewàm. Tuhlit pehz Jelgawas eenemshanas sahktàs kontribuziju wahkshana. 17. julijà aishghuschais Kursemes ziwilgubernators Siwerss sinoja eeskshleetu ministrim, ka „eenaidneeks eekarojis Kursemi un uslizis Jelgawai 200,000 rubtu leelu kontribuziju un peeprafijis 2,000 rekruschu.“ *) 4. augustà isnahza wairaki rihkojumi, kuri pawehseja nomakfat nodokkus newis papira, bet skanoschà naudà, un uslika krona palatai peenahkumu, sawest kahrtibà wişus dokumentus, kuri nofkaidrotu ikweena nodokla makfataja stahwolli un „nodroschinatu wina Majestates Napoleona waldebai daschadu parahdu eewahkshanu“. 11. augustà krona palata şanehna pawehli eewahkt renti no krona muishàm. 2. septembra pawehle peeprafa no palatas şinas par parahdneekeem. 4. sept. Upgabala walde pašinoja pilsteeşàm, ka „Wina Majestate Keisars un karalis“ pawehlejis eewahkt no kursemneekeem 2 miljonu rubtu leelu kontribuziju (kara nodokli) un zeturto daku eemakfat jau lihds 15. septembrim. Pehz Upgabala waldes rihkojuma

*) X. p. 225. I. p.

zeturto datu vajadseja eewahkt no nekustameem ihpašchumeem — no muischām, šamehrā ar dwehšetu skaitu (rehkinot pehz pehdejās lauschu skaitišchanas) un no pilšehtu un meestu eedšihwotajeem, šamehrā ar semes wehrtibu. Kontribuzijā vajadseja eeskaitit ari puši no tirdsneeziskā nodokļa, kuru eewahza Leepaja un Wentspils.

11. septembrī Apgabala walde atfahrtoja šinajumu un pašaidroja, ka 1 zeturtā data no wiša nodokļa jaeemakšā lihds 15. septembrim; 1 zeturtā data — lihds 25. sept.; un puše jeb pehdejā data lihds sept. beigām. Lai nodokļa eemakšu nobeigtu laikā, wispirms bij japeedsen no bagatatajeem eedšihwotajeem, — pehz tam no wiseem ziteem. Papira naudu nehma pretim par intendantu noteikto kursu, bet lihds ar to Apgabala walde pašinoja, ka kurš grosits, ka dahšderi rehkinās newis par 6 pap. rubleem, ka tas bija šinots 4. sept., bet par 5 un pus rubleem un tadehl 4. septembrī atšihmetā šuma šamehrā japaaugstina. Pehz Apgabala waldes aprehkina — no muischu ihpašchneekem bij jaeewahz — (lihds 15. sept.) 62,319 dahšderi un $4\frac{7}{11}$ wehrd., — 29 wehrdini no dwehšeles; no pilšehtu un meestu šabeedribām lihds 15. sept. ($\frac{1}{4}$) — 15,977 dahšd. $36\frac{4}{11}$ wehrd.; no pilšehtu un meestu nekust. ihpašch. pawišam 67,788 dahšd. $5\frac{7}{11}$ wehrd.; no Leepajas un Wentspils — 25,000 dahšd. Bet noteiktās deenās nodoklis wehl nebij eemakšats wjadšigōs apmehrdōs. Un 18. sept. parahdijās jauns Apgabala waldes rihkojums: wiņā ašrahdits, ka beššemes šemneeki no nodokļa atšwabinati un ka wiņu daku jaišdala uš priwatām muischām, pilšehtām un meesteem. Un lihds ar to Apgabala walde uš intendantu rihkojumu pawehl wišam wirsteeshām: eewehrojot to, ka eedšihwotaji wilžinas ar peeprašito nodokļu eemakšachanu, išwehlet no šatra aprinkā 10 bagatakos žilwekus un ušlikt wineem par peenahkumu šawahkt wjadšigos nodokļus; Šelgawai un Leepajai wjadseja išwehlet šatrai 5, žitām pilšehtām — 2. Šhee išwehletee „galweneeki“ bij peršonigi un ar šawu ihpašchumu atbildigi par nodokļa eemakšachanu. Nodokļu nenomakšachanas gadījumā wineem draudeja eeslodsjšchana Weiššelmindes (Danzi-gas) žetokšni. Un naudas nodokļeem peeweenojās nodokli graudā. Makdonalds peeprašija — 50,000 ka-

šohotu, 30,000 pahru kurpju, 2,000 pahru šahbaku, 60 ores, 850 jahjamos un 300 wesome firgus. Ēdsihwotajeem atnehma it wišu; naudas eewahššana weizās šewiški gauši. Un jaunee Kursemes waldneeki pawehleja wahšt naudas weeta — šudraba un šelta leetas. Uzuležineeki atstahsta, ka Šelgawā frantšchu waldibas agenti braukajušchi no mahjas uš mahju, lašijušchi kopā wišas wehrtsleetas, bahsuschī maišā un šahjam šabradajušchi, lai waretu wesome pehž eespehjas wairak šakraut.

26. septembrī krona palata issināja, ka krona semneeki no kontribuzijas atšwabinati. Muišchneeki un winu preekščstahwi Apgabala waldē protestēja un 27. sept. Makdonalds pašlaidroja, ka nodokli jamakšā ari krona semneekem (šawā pawehlē winšch starp zitu ašrahdija uš Apg. waldes ložektu protesteem). Krona semneeku labā ušstahjās tikai Apgabala waldes profurors Engelhardts; winšch ašrahdija, ka Makdonalda pawehle ir nelikumiga un naw šakšanojama ar semneeku lihgumeem, kurus apštiprinajuše Kreewijas waldiba. Engelhardts ašrahdija uš weetejeem likumeem, kurōs šazits, ka semes ihpašchneeka peenahkums šegt arendatora šaudejumus, ja tee radušcheš ne aš pehdešā wainas, peem., pšuhdeem waj šareem, tadehšt arendatoru newar špeest makšat šara nodoklus. Bet ašrahdijumus newšlaušija, likumeem nešekoja. Nodokli bij wajaššigi un winus wahža . . .

31. oktobri Apgabala walde isdewa uš Kursemes muišchneeku preekščneeka, barona Korša, wahrda pawehli par jaunu nodoklu eewahššanu no pilšehtu un lauku eedsihwotajeem — no šatra pilšehtneeka 6 wehrdinus, no šatra lauzineeka — 2 wehrdinus. Diwu wehrdinu leelo nodokli wajaššēja nomakšat:

1. Dobeles pilšteefas aprinša polizijas eezirkni:

a) Dobeles draudšē . . .	privatu muišchu	3,037	semn.;
b) Šelgawas " . . .	"	3,768	"
c) Šefawas " . . .	"	1,896	"
d) Mešchamuiščas draudšē " . . .	"	1,869	"
e) Šaunpils " . . .	"	5,191	"

Šawišam 15,761 semn.;

nodokļu pirmo puši wineem vajadzēja nomaksāt lihdj 6. now., otro — lihdj 15. nowembrim.

2. Baušķas pilsteežas aprinkā polizijas eezirkņi:

a) Baušķas draudšē	privatu muišču	8,817	semn.;
b) Ģezawas "	" "	1,998	" "
c) Wezmuiščas draudšē	" "	168	" "
d) Baldones "	" "	406	" "

Ģawišam 11,389 semn.;

nodokļa pirmo puši wineem vajadzēja nomaksāt lihdj 7. now., otro — lihdj 15. nowembrim.

3. Jaunjelgawas pilsteežas aprinkā polizijas eezirkņi:

a) Ģehrpils draudšē	privatu muišču	1,183	semn.;
b) Neretas un Aisķraukles draudšēs	priv. m.	5,833	" "

Ģawišam 7,016 semn.;

nodokļa pirmo puši wineem vajadzēja nomaksāt lihdj 12. now., otro — lihdj 18. nowembrim.

4. Iluķstes pilsteežas aprinkā polizijas eezirkņi:

a) Dinaburgas un Lauķeščas draudšēs	privatu muišču	17,112	semneekēm vajadzēja nomaksāt pirmo puši lihdj 15. now., otro — lihdj 20. nowembrim.
-------------------------------------	----------------	--------	---

5. Rāndawas pilsteežas aprinkā polizijas eezirkņi:

a) Rāndawas draudšē	privatu muišču	4,844	semn.;
b) Talsu "	" "	5,040	" "
c) Tufuma "	" "	4,624	" "
d) Aluķes "	" "	4,104	" "

Ģawišam 18,612 semn.;

nodokļa pirmo puši wineem vajadzēja nomaksāt lihdj 9. now., otro — lihdj 16. nowembrim.

6. Ruldigas pilsteefas aprinkā polizijas eezirknī:

a) Saldus draudšē	privatu muišchu	6,014	semn.;
b) Ruldigas draudšē	"	3,307	"
c) Sabilas	"	3,773	"

Pawišam 13,094 semn.;

nodokļa pirmo puši wineem wjadseja nomakšat lihds 10. now., otro — lihds 16. nowembrim.

7. Wentspils pilsteefas aprinkā polizijas eezirknī:

a) Wentspils draudšē	privatu muišchu	1,636	semn.;
b) Alschwanges draudšē	"	411	"

Pawišam 2,047 semn.;

nodokļa pirmo puši wineem wjadseja nomakšat lihds 12. now., otro — lihds 18. nowembrim.

8. Grobinas pilsteefas aprinkā polizijas eezirknī:

a) Grobinas draudšē	privatu muišchu	1,735	semn.;
b) Durbes	"	5,927	"
c) Gramsdas	"	1,657	"
d) Mišputes	"	636	"

Pawišam 9,955 semn.;

nodokļa pirmo puši wineem wjadseja nomakšat lihds 13. now., otro — lihds 20. nowembrim.

Bet jaunee waldneeki (tāpat kā eepreekšchejee) nehma no eedfihwotajeem neween naudā, bet ari graudā; wini peespeeda tos šawā labā ari kalpot. 31. augustā Apgabala walde iſſinoja pawehli — iſſuhtit uš Jelgawu amatneekus — ratneekus. Starp zitu pawehlē bij ſazits: 1) Lejas- un Augſchturſemes pilſehtu peenakšums beſ ſaweſchanāns areſtet wiſus wahgu taiſitaju meistarus un ſekſus un iſſuhtit tos ar wiſeem winau darba rihkeem uſtizigu ſargu pawadibā uš Jelgawu, nodot winaus weetejo pilſonu rekwiſizijas komiſijai, lai tuhdat tos waretu likt pee darba; 2) Bukaiſchu privatāi muiſchai teeſchi japaſino, ka winau beſ ſaweſchanāns jaakſuhta uš Jelgawu ſawu ratneeku Herzu, tāpat ari Wez-Muzei — ſawu

amatneeku, bet Zeesereei wiſus ſawus ratneekus lihdſ ar darba riſkeem. Wiſeem aizinatēem wajadſeja eeraſtees diwu deenu laikā, ja wini dſihwoja 6—8 juhdſes no Jelgawas un nedekas laikā, ja tahtaf. Kurſemneekēem wajadſeja taiſit ari pruſchu-frantschu apzeetinajumus un apgahdat winu karafpehku ſirgeem, ſchuhtneekēem un gataweem rateem. Beidsot, 11. dezembri (azim redſot pehz jaunā ſtīla) apgabala walde pawehſeja iſſuhtit uſ Jelgamu un Ēzawu wairat ſintu paſtahwigu weſumneeku:

1)	No Jaunpils draudſes	27	apf.	ratus	un	54	rag.
2)	" Randawas poliz. eez.	124	"	"	"	248	"
3)	" Kuldigas	"	"	115	"	"	230
4)	" Wentſpils	"	"	26	"	"	52
5)	" Grobinas	"	"	86	"	"	172
6)	" Piltenes	"	"	122	"	"	244

Pawiſam 500 apf. rat. un 1,000 rag.

Wedēji bij janodroſchina ar baribu un lihdſekēem uſ trim mehneſheem (ar 90 dahldereem waj 9 gulſheem katram) un ſirgus uſ 36 deenām. Jelgawas un Sehpils aptahrtnes no ſchuhtneeku ſuhtifchanas pawehles atſwabinaja — winām uſwehla zitus klaufchus. Schuhtneekus pahrſinaja ſpezieli uſraugi (weens Jelgawā, otrs Ēzawā); winu uſtureſchanai no katra eejuhga wajadſeja maſfat wehl 10 dahlderus.

Wiſas ſchis nodewas un paſtahwigeē klaufchi iſpoſtija eedſihwotaju labklahjibu un winu ſaimneezibas. Nebij eefpehjams nomafſat wiſus uſliktos nodoklus. Winu eewahſchana kluwa arween gruhtaka. Un apgabala waldei uſ intendantu un Makdonalda rihtojumu paſtahwigi wajadſeja atfahrtoſ ſawas pawehles un peedraudet ar bahrgeem ſodeem. 5. nowembri Dobeles pilſteefas preeſchſehdetajs, barons Medems, atgahdinaja krona muiſchām, ka winas naw wehl nomafſajuſchas atteezigo kontribuzijas daku; aiſrahdija, ka pilſteefu preeſchſehdetajs par to atbildigs, un pawehſeja wajadſibas gadījumā peedſiht no ſemneekēem parahdu ar karafpehka weetejo nodaku palihdſibu, un ſchaj noluhkā wiſpirmis eeweetot karafpehku ſemneeku ſabeedribas wezako mahjās, jo wini atbildigi par weetejeem ſemnee-

teem; un beidsot barons Medems usfwehra, ka wezato usdewums lihdi kontribuzijas nomaksaschanai issneegt winu sehtâ eeweeetoteem saldateem neween baribu, bet, kopâ ar ziteem semneekem, ikkatram saldatam ari 2 gul-dus deenâ. Muischas usdewums eewahktos nodoklus bes kaweschânâs nosuhtit pilsteefas preekschsehdetajam . . .

Bet, neekatotees us bahrgajeem draudeem, no 2,000,000 papiru rubtu leelâs kontribuzijas idewâs eewahkt tikai 1,200,000 rubtus. Pahrejo eewahkt nei-dewâs, — nelihdseja ne wairakfahrtigee atgahdinajumi, ne weikli isdomatee peedsihschanas weidi. Un tuwojâs atkaphschânâs brihdis; daudsi wehlatee rihkojumi pa-lifa us papira. Tâ, peem., Apgabala walde parahdu peedsihschanas noluhkâ eeweda eenahkumu nodokli: 1) 10 Proz. no katras privatâ deenestâ stahwoschas perso-nas algas; 2) 3. daku no wihndegu tefoschâ gada eenah-kuma; 3) 6—10 rubtu no katra sudmalu ganga; 4) no dsihwoflu ihrneekem (isnemot krona eeredaus) — no-dokli, kursch lihdsinatos weena mehnescha ihrei. Schi pa-wehle parakstita 9. dezembri (i. st.). Nokawejâs ari „galweneeku komitejas“ pasinojums krona semneekem, ka, eewehrojot to, ka galweneekem draud bahrgs sods; ka Apgabala walde daschus zilwekus jau arestefuji; ka winu ihpachumu, lopus, firgus un labibu nolemts pahr-dot waj atfawinat; ka wifs tas krona muischas war galigi isputinat, — wina apkhlâ wifu to krona semneeku ihpachumu, kuru wisdrihsaki war pahrwehrst naudâ, kâ — sprahdses, gredsenus, audeflu un wadmalu, atskaitot pahrtitai wajadsfigos trahjumus un fainneezibas inwen-taru; bet paschus bagatafos semneekus un fabeedribas wezatos wina pawehl bes kaweschânâs arestet, issuhtit us Selgawu un scheit turet tik ilgi, kamehr wini eemaksâ winu fainneezibâm uslikto nodokli (pasinojumu parak-stijis barons fon Ch. Renne, Selgawâ, 1812. g. 12. dez.).

Smaga bij frantschu-pruschu uslikkâ nafta. It brihdi bij jabuht gatawam atdot winu rihzibâ sawas wehrti-gakâs leetas, sawus wehrdinus, firgus, eejuhgu, labibu, sawu dsihwofli un fewi paschu. Karaspehku eeweeetoja pa privateem dsihwofkeem un mahjâm; eedsihwotaieem wajadsseja gahdat un ruhpetees par saldateem un ofizee-reem. Pirmo atteezigo pawehli idewa Selgawas toman-

dants (15. jul.). Pawehle noteiza, kahdeem jabuht dsihwofkeem, saldatu un ofizeeru baribai un aifrahdiya, ka dsihwofku fainneeka peenahkums dot: a) tihru iftabu; fainneekam ifdeenas ta jatihra; b) tihras gultas drehbes, — firga fareem pilditu madrazi un fpilwenu, palagus un fegu, kura saldatu aiffargatu no aufstuma; c) if nedefas diweem saldатеem pa weenam dweelim. Baribai jadod: a) brokafkis — fweestu un mehrinu degwihna; b) pusdeenās — mahrzina labas gafas lihds ar attezigām fahnēm un weenu stopu alus; c) wafarinās — fweestu waj feeru un weenu stopu alus; d) wišai deenai — diwas (Berlines) mahrzinas maijes*). Ofizeeru baribai jabuht labakai, jo „newar tatschu peelaišt, ka fainneeks, kura dsihwofki ušturas ofizeers un saldats, ofizeerim ifsneegtu to pašchu pahrtiku, kà saldatam.“ Pawehles beigās peefihmets, ka naw fainneeku peenahkums ifsneegt baribu fareiwju firgeem, jo to darot ņpezielas noliftawas, bet gan eerahdit wineem wajadfigos un peemehrigus ņtallus.

Bet fareiwji — kà tas wišur un weenmehr parafks — ar „litumigo“ ween neapmeerinajās. Wini uņklatija ņewi par wiša kungeem un weetejos eedņihwotajus par ņaweem kalpeem, ar kureem war rihtotees pehž patikas, ifmantot wiau parafalpojumas, leetot winu ihpaņchumu. „Augņto“ pawehlnееku iņdoteem rihtojumeem bij maņa noņihme; miņwairaf eedņihwotaji bijās no ņemakajeem ofizeereem un atņewiņņkām karafpehka nodafām. Tee nehma it wišu, kas deefgan labi nebij noņlehts un aprakts; wini peepraņija, lai apmeerina beņ kawefchanās wiau eegribas un rihtojumas. Suhdņibas peeauga; auga eedņihwotaju nemeers. Wareja raftees newehlama tautas kuņtiba, partifanu uņbrufumi, kuri Kreewijā Napoleonu ņtipri ween traufeja un pamudinaja winu wairakafhrt greeftees pee kreewu waldbibas ar uņaizinajumu, atteiktees no tautas milizijas un weņt „normalu“ karu**). Pa dafai baņņhas pamudinaja Maņdonaldu iņdot (11. ņept.) ņefoņchu „Pawehleņchanu“: „Las Mahrņņalkņis

*) 19. auguņta pawehle — 1 Berlines mahrzinu pee-
lihdsinaja — apr. 1,1 Rigas mahrz.

**) Дм. Ахшарумовъ. Описаніе войны 1812 г. Петроградъ,
1819 г.

Leelskungs no Tarent, fas to desmitu nodallifchanu ta leela karraspehka fà waldneeks walda, Pawehl pehzminnetas leetas:

Karra eerohtifchu nehfaſchana un meddifchana.

1. N o d a k k a.

Par paſargafchanu no wiſſahm pamaldifchanahm un nelaimibahm irr ta meddifchana bes wahrdifchlas pee-
laufchanas no paſcha Generalgubereera teem Kurjemmes eedſihwotajeem pee weenas naudas ſtrahpes no fimts dahldereem rupjâ jeb ſchlephu naudâ (wahzu tekſtâ: von Hundert Thalern Albertus, t. i. paraſto tai laikâ dahlder), pee wakti liſchanas (areſta) un zeetuma ſtrahpes us noliktu laika ſtrehki, aiſleegta.

2. N o d a k k a.

Ta karra eerohtifchu nehfaſchana bes Generalgubereera ſinnas un wahrdifchlas pee-
laufchanas wiſeem Kurjemmes eedſihwotajeem aiſleegta irr.

3. N o d a k k a.

Itkats ar karra eerohtifcheem apbrunohts atraſts zilweks, fas ne warr usrahdit to wirſpeeminnetu pee-
laufchanu, taps noweſts preeſſch weenas no peezeem karra-
wirſneekem ſaliklas (faſtahwoſchas) Kommiſſahrutee-
ſas; ſchi teeſa ſpreedihs pehz to jeb leelaku jeb maſaku mehru tâs apwainoſchanas weenu naudasſtrahpi no wiſſ-
maſa fimts lihds peezeem fimteem dahldereem rupjâ naudâ, un weenu zeetuma ſtrahpi no weena lihds ſeſcheem mehneſcheem, pretti teem pahrlahpejeem.

Bet ja buhs parahdihts, fa tas wainigais ar kahdu warrasdarriſchanu zehlees preti to drohſchibu jeb paſcha karraspehka (wahzu tekſtâ: gegen die Sicherheit des Militaires, t. i. pret karaspehka droſchibu), jeb prett zitteem pee karraspehka peederrigeem laudim, jeb winnam tas prahts bijs, ſawus karra eerohtifchus us ſchi mehrta panahſchhanu walkaht, tad taps tas wainigais uf nahwi nodohhts un wiſſa winna manta zaur augſtu teeſu no-
nemta.

Schai pawehle aisrahdits ari, ka pafes drihftt isdot tikaî karawirneeki (gen.-gub. un 10. forpuša generafi), ka pehz formas winas paleef tās paščas wezās, bet wiau tekfts teef druktats frantschu un wahzu walodās; ka pafes jaisdod par welti, bet atkauju medit un eerotschus nest pret 2—30 franku leelu atsihdſibu. — Weidsot, behgteem, ſpeegeem un apzeetinajumu ſihmetajeem pawehle peedraud ar nahwes ſodu.

Bet draudeem ween eedſihwotajus apmeerinat newareja. Wajadſeja eerobeſchot ari kareiwju patwaribas. Un Makdonalds mehginaja to darit. 8. nowembra pawehle winſch uſſwehra, ka 1) itweenam apakſchofizeerim un ſaldatam jaiſteef no winam iſſneegtās porzijas, ka dſihwoſka ſainneekam jaruhpejas tikaî par apgaiſmoſchanu un apſildišchanu; 2) ka itweens apakſchofizeers, kuru ſawu porziju pahrdos un mehginās iſſpeeft pahrtitu no dſihwoſka ihpaſchneeka, tiks eeſlodſits zeetumâ uſ 8 deenâm. 10. nowembri Upgabala walde iſſludinaja oturu lihdſigu „pawehleſchanu“ (27. oktobri parakſtitu): „Tas zeenigs Maſſchalkis Kungs (Makdonalds) pawiffam bahrgi aiſleeds baribu, ſirgus, rattus, un lihdſigas mantas ar warru iſſpeeft un atnemt, ka Winſch ſawu ihpaſchu duſmoſchanu pretti tahdahm warrasdarriſchanam ne warr flehpt, nedſ atrautees peeminneht, ka weena leeka lehniba paſcheem ſaldateem par leelu ſkahi iſweſtohs, bet weena ar warru paddarita ſirgu un rattu ſadſihſchana no lauzineekeem, ne ween paſcheem deeneſtadarbeem, bet aridſan tai paſtubinaſchanai tās barribu-peeweſchanaî par kawekli pretti durtoſ; ka ſchadehl iſkatra netaiſna leetu jeb mantu iſſpeeſchana jeb peedſihſchana pee bahrgas zeetuma-ſtrahpes un pee bahrgas atbildeschanas preeſch karra-Kumiffahru-Teefas aiſleedsama; ka wiſſeem ar netaiſnu warru no lauzineekeem atnemteem ſirgeem un ratteem beſ wiſſas kaweschanas teem buhs atdohteem, jeb ja tee waddoni tohs buhtu aſtſchtus pametuſchi, tahm Weetas-Teefahm nodohteem tapt; ka weens reeteekams ohru-pulks preeſch wiſſahm wajadſihbahm ta deſmita karrapulka jau ſataiſihts tohp; ka ſchihm ohrehm ne buhs iſdohtahm tapt, beſ ween us pawehleſchanu un pehz nodohmahſchanu paſcha Ordonateer an Schef Kunga (Ordonnateur en Chef — galwenais pahrfinis); ka nedſ

ſchihs, nedſ kaut kurras zittas, jeb peeſtrautas jeb ne pee-
 frautas ohres pee kahdas nepeederigas walfaschanas pee-
 ſpeeſchamas; bet ka tālihdſ wiſſeem un ikkurreem Kun-
 geem un Wirsneefeem aiſleegts irr, ſihmiti doht us wal-
 faſchanu ſchahdu ſirgu un ohru*)." Bet pamehleī bij
 maſa noſihme. „Metaiſna“ leetu jeb mantu iſſpeeſchana
 turpinajās un „kungi un wirſneeki“ joprojam „walfaja“
 karaspehka nodalām peeſuhſtitos ſirgus un ores. Jaunee
 waldneeki bej mitas kalpinaja kurſemneekus. Tautai bij
 iſdewiba pahrleezinatees, ka (kaut ari rewoluzijās radu-
 ſchos) waldneeku karaspehki war ſneegt tikai
 jaunās naſtas un poſtu pawairot. Pruſchu-frantiſchu 5
 mehneſchu ilgais waldonibas laiks bij gruhſtibu un ſahpju
 pilns laiks. Gedſihwotaji, ſewiſchki pilſehtās, apſweiza
 frantiſchu atkaſpſchanos un juhſmigi ſagaidija wezos
 „kungs“, kreemu waldibas preekſchſtahwus. Apgabala
 waldes profurors, Engelhards, 8. dez. iſbeidſa ſawu dar-
 bibu. Apgabala waldes weetā noſtahjās 17. ſept. ſaſtah-
 ditā gubernas walde ar wezo gub. Siwerſu preekſchgalā.
 9. dezembri Jelgawas ofiziēlā awiſe iſnahza ar G. W.
 Lutera parakſtu un paſinoja, ka atgreuſſchees kreemu
 waldibas preekſchſtahwi un atjaunojuſchi ſawu darbi-
 bu**). Tai paſchā deenā Pauluſchi ſinoja poliſzijas mi-
 niſtrim Balaschowam, ka winſch areſtejis Napoleona
 deeneſtā bijuſchos kreemu eerednus un eeſlodſijis tos
 Rigas zeetofini, bet Napoleona eeredneem-primatperſo-
 nām noleedſis atſtaht Jelgawu. Daudſeem muiſchnee-
 leem draudeja ſods. Tadehl wini iſleetoja wiſus ſawus
 ſakarus un eeſpaidu, lai iſbeigtu Pauluſchi eeſahkto
 iſmekleſchanu. Jau 9. dezembri gub. Siwerſs ſteidſās ar
 atteezigu luhgumu pee zara un 10. dez. kurſemes muiſch-
 neezibas preekſchſtahwis, barons Korſs, pee miniſtra Ba-
 laſchowa. Luhgumeem bij eeſpaids: 31. dez. zars pa-
 ſludinaja daſcheem eeredneem rahjeenu un iſbeidſa iſmek-
 leſchanu, jo — „amatus apſuhdſetee eeredni uſnehmās
 tikai tadehl, ka wini wehlejās ſtrahdat dſimtenes labā un
 tadehl, ka winus ar waru uſ to ſpeeda bahrgais un war-

*) Sinas par nodofleem, kauſcheem u. z. lihſſigeem riſto-
 jumeem ſſ. Сборникъ Имп. русск. истор. общества № 133.

***) J. Gårdt, Die Franzosen in Kurland. B. M. Januar.
 1865 Riga, 21. I. p.

mahzigais eenaidneeks*)." — Administrācijas rats nostahjās wezajās fleadēs.

V.

Meera šarunas un G. Merkela loma Napoleona karās.

Napoleona armija atkahrās. Winas liktenis bij jau išškirts. Išškirts bij arī Napoleona walsts liktenis. Tagad austrumi wirsijās pret reetrumeem un melleja draugus zihau turpināšanai. Tagad tos atrast bij daudz weegliki. Pirms Napoleona usbrukšanas Kreewijai pret genialo karotāju neweens neudrihsteja uštahtees. Eiropas tautas, kahdas 20 štaitā, paklausīgi, dashes gan pret šawu gribu, peeweenoja šawus pulkus Napoleona legioneem. Printšchi un karaki šekoja Napoleona usaižinajumam. Kreewijai peeweenojās tikai Anglija; bet mas wina spēhja tai palihdset — tikai gar Rīgas juhrmalu un ap Rīgu (Daugawā, Leelupē). Bet lihds ar Kreewijas weiksmēm Napoleona draugi palika arweenu wehšaki, — šewišchi Prūsija. Wina peeweenojās Napoleonam wispehdīgā un ne wišai labprahtīgi. Tadeht Napoleons un wina tuwatee palihgi (peem. Matdonalds) — jau pašchā šahkumā neustizejās prušchu karaspēklam. Pa dakai ar to išstaidrojams, tadeht Prūsijas palihgu pulku Napoleons nelaida nopeetnās zihnās, bet nodalija winam wairak waj masat pašwu lomu Latwijā un uštizeja pulka wadibu weenam no šaweem dedsigakeem peekritejeem, Grawertam. Bet Grawerts šlimibu un wezuma spēests aishghja, pulka preekšghalā nostahjās Jorks — ihsts Prūsijas patriots, kūršč peefleeschanos Napoleonam ušklatija par pagaidam nenowehrščamu launumu, par tautišku šoli, kūršč jašper tik ilgi, kamehr Napoleons štīprs un wiswarens.

Jorks usmanīgi šekoja Napoleona šekmēm un peefšanoja tām šawu rihzibu. Ta išlikās nenoteikta, nedrošcha, pat pretrumu pilna, bet naw jaaismiršt, ka nesina lihds pehdejam brihdim aishlahja arī Napoleona kara gahjeena isnahkumu. Ja to eewehrosim un tagad no laika tahlēm atškatīšimees Jorka rihzibā, tad šapratišim, ka

*) Сборникъ и т. д. № 133.

pruſchu karaspehka wadonis ſahtumâ atturigi, nedroſchi, daſchreis atſazidamees no jau peenemteem lehmumeem, bet wehſat arweenu noteiktaki tuwojâs Kreewijai un noſtahjâs pret Napoleonu. Wehs pakawefimees pee ſchis epiſodes. Winâ lomu ſpehleja neween karawihri un generaki, kuru ofizielee wehſturneeki paraſti uſſkata par wehſtures rata wirſitajeem un laika metu ſpraudejeem. Gewehrojamu lomu winâ ſpehleja ſabeedriſtee darbineeki, kuru ſpalwa un wahrds pauda un uſtwehra ſabeedribas domas, weidoja uſſtatus un iſhtenibâ wirſija ari wareno ſokus. Tahda bij G. Merkeſa loma atſihmetâ laikmetâ. —

Rigas kara-gubernators Eſſens uſſahta meera ſarunas ar pruſchu gen. Dorku jau ſeptembra widû. Uſ to winu pamudinaja maldigâs ſinas par Napoleona armijas neweiſmêm. Eſſenam likâs, ka perſonigâ ſatikſmê iſdoſees Dorku peerunat iſbeigt draudſeſchanos ar Napoleonu; ſawas domas winſch iſteiza Dorka uſtizibas wihram majoram ſon Seidlizam. Bet wehl bij pahragri. Zelâ uſ ſatikſchanâs weetu (tahdâ frogâ Rigas tuwumâ) Seidlizs atſtahtſtija Rigas generalim gluſchi pahrſteidſoſchas ſinas, ka ſept. ſahtumâ Napoleona karaspehki eegahjuſchi Maſkawâ un peeſilda, ka Wahzijas firſteem naw eemeſla groſit ſawu taktiku un politiku. Pehz ſchis iſhâs ſarunas generaku walodas newareja weiktees. Gahja runa par iſdeenſchigâm leetâm*).

Eſſens wairs neatkahrtoja ſarunas. 12. oktobri winſch atſtahja nelaimigo, galwenâm kahrâm aij wina neattapibas nodedſinato Rigu**). Sarunas atjaunoja Eſſena pehztezis — Filips Pauluſſchi, pahrlëezinats un kaiſls Napoleona pretineeks.

Jau ſawâ jaunibâ Pauluſſchi organiſeja zihnu pret Franziju, kuras karaspehki eenehma wina dſimtspilſehtu — Modenu. Tee bij Franzijas uſwaru gadi. Jaunajam entuſiaſtam — Pauluſſchi'jam — wjadſeja atſtaht dſimteni. Pauluſſchi eeſtahjâs Auſtrijas deeneſtâ. 1805. gadâ winſch zihnijâs pret Napoleona karaspehtu tahdâ

*) J. Eckardt. Die Franzosen ect.; t. p. 14. Ipp.

**) Eſſena karjera iſbeidſâs; winſch aiſbrauza uſ Wal doni. Pehz gada, taiſni Rigâs dedſinaſchanâs deenâ (1813. g. 11. julijâ) winſch noſchahwâs.

Dalmazijas zeetokfni, Katarro. Austruja — peekahpās. Pehz Presburgas meera lihguma nofazijumeem zeetokfni wjadseja atdot Franzijai. Bet Paulutſchi peerunaja zeetokſchna wirſneeku nodot winu Kreewijai. Paulutſchi pahrgahja Kreewijas deenestā. 1807. g. winsch uſtahjās tuwejōs Auſtrumōs kà weikls diplomats un pahrlēezinaja Serbiju atſiht Kreewijas aiſbildneezibu (protektoratu). 1810. g. Meſſandrs I. eezehla Paulutſchi par Kaukaſa armijas generalkwartirmeiſtaru un drihſ pehz tam par Gruſijas karapehku wirswadoni. Napoleona karam eesahkotees, winu eesauza aktiwā armijā. Bet drihſ atkal atlaida. Paulutſchi nezeeta tuſſchas autoritates, protekziju un iſtapibu ſiſtemu un aſi kritiſeja eewehrotās nekahrtibas. Tee ir wina atlaiſchanas eemeſſi. Uſaizinajums ſtahtees Eſſena weetā nahza gluſchi negaidot, bet iſhtā weetā un laikā.

Eſſens nebij ne politiſkis, ne diplomats, ne ari deef zif weikls ſtrategis; winsch neprata peewahkt ari wjadſigus un noderigus zilwekus. Paulutſchi galwenām ſahrtām bij diplomats un politiſkis; winsch aptwehra neween eerotſchu noſihmi, bet ari ſaprata, ka daſchahrt wahrds un preſe war ſpehlet eerotſchu lomu.

Paulutſchi nojauta Prufijas un Franzijas atteezibu iſhto rakſturu; winsch redseja, ka Prufijas peefſleechanās Napoleonam pret Kreewiju ir peefſpeesta, nebrihwa; ka lihds ar Napoleona waras ſagrauſchanu iſgaisis Prufijas draudsiba. Un Paulutſchi iſleetoja wiſu ſawu diplomatiſko weiklibu un wiltibu, lai ſakuhditu prufchu pret Napoleonu, lai dabutu winus Kreewijas puſē, lai — pahtrinatu nenowehrſchamo notikumumu tuwinaſchanos. Bij iſdewigs brihdis: Makdonalda korpuſs ſtahweja gluſchi ſawruhp, bij noſchſirts no Napoleona armijas; prufchu gen. Zorka un frantſchu gen. Makdonalda atteezibas kluwa arweenu aſakas un beidsot, — Napoleona ſwaigſne ſahka bahlet. Kà weikls un ſaprahtigs diplomats, Paulutſchi netuwōjās uſtahditam mehrkim teeſchi. Wiſpirms wjadseja ſataiſit zelu, peeradinat prufchus pee domām par uſtahſchanos pret Napoleonu; atgahdinat wineem Prufijas neihsto ſtahwokli; rahdit, ka Napoleons naw wiſwarens, ka wina ſpehks ſalauschams; pazelt prufchu paſchlepnemu; atjaunot winu patriotiſmu,

— ziteem wahrdeem: ſagatawot zeku Prufijas politikas un taktikas pahrgrofibam. Un Paulutſchi*) iſprata, ka wiſlabaki ſcheit war iſpalihdſet preſe un no winas ta laika darbineekeem wiſlabaki widſemneeks — **Carlibſ Merfels** . . .

Franzijas rewoluzijas un rewoluzionaro ſaru laika Merfels ſimpatijeja Franzijai, winas ta laika liberalajeem filoſoſeem. Merfels paſina Ruſſo, Montekſe u. ſ. frantſchu un anglu XVIII. g. ſ. leelo domataju brihwäs idejas. Merkela „Latweeſchi“ winu gara apdweſti. Un tadeht ſtarp Widſemes muiſchneekeem radäs winam nelabwehti un naidneeki. „Latweeſchu“ iſdoſchanai Merkelim wjadſeja braukt uſ ahrſemem un iſdeweju meklet Leipzigä (1796. g.). Wehl 1800. gadä Merkels bij Franzijas draugs un apſweiza muiſchneeku waras iſnihzinaſchanu; bet wina ſimpatijas pret rewoluzionareem maſinajäs. Terora organiſetaju Robeſpjeru Merkels peelihdſinaja tiraneem**). Un Napoleonu=keiſaru wiſſſch zeeta wehl maſat. Lihdſ ar Napoleona patwaldneezikäs waras atihſtibu iſgaiſa Merkela ſimpatijas pret Franziju. Bet pagaidam wiſſſch iſturejäs nogaidoſchi. Merkela Berlines organs „Nopetniba un joki jeb wakſirdigais“ (Ernst und Scherz oder der Freimütige“), kuru wiſſſch iſdewa ſahſot ar 1803. g., bij weltits tikai literariſkeem jautajumeem. Bet Napoleons no rewoluzionaräs armijas wadona iſwehrtäs par demokratiſas apſpeedeju, par monarki; wina ſarapulki neneſa wairs tautäm brihwibu, bet gan waſſſhas un naſtas — nodoktus beſ gala. Wahzijas deenwidi un reetrumi jau atradäs Napoleona warä. Wahzu augſtmanu un inteligenzes aprindäs jau eeſahſtäs reebigä lihdeliba, peeglaufchanäs un iſtapiba wiſwarenajam ſarotajam. Preſe neudrihſtejäs uſſtahtees pret Napoleonu. Un taiſni ſchajä wahzu paſchlepnuma un paſchzeenibas pagrimſchanas laika arweenu ſtiprata un beſbailigaka ſkuwa Merkela balſſs.

*) Сборникъ ет. Nr. 113; eewads; un Julius Eckardt. Fort und Paulutſchi. Leipzig, 1865. — Iſ ſcheem amoteem ſmeltas galwenäs ſinas par Paulutſchi darbibu un uſſtateem.

***) G. Merzell. Die Letten borzüglich in Liebland am Ende des philoſophiſchen Jahrhunderts. Zweite verbesserte Auflage. Leipzig, 1800. Stat. peeſihmes 228. un 229. lpp.

Pamāsam Merkels pahrwehrtā „Wakfirdigo“ par politisku awīsi; wīnas politiskā nodata no nedaudsām rindinām īsauga par patstahwīgu un awīses galweno dafu un atspeeda fahmus un īsnihzināja zītas nodatas. 1805. g. Merkels noteikti nostahjās pret frantscheem, sobojās par Napoleonu, raksturoja wīnu kā despotu, kalpinataju, tautu werdsinataju, fāuza wīnu par rewoluzijas rihklē īsauguschu neswehru un mehgināja wahzu waldbneekeem eestahstit, ka tīkai tuwīnāfchanās Kreewījai war glahbt wīnu patstahwību, ka tīkai Kreewīja spehji sekmiigi usstahtees pret Franzijas ķeīсарu. Merkels aizināja Wahzijas fīrstus zīhnā pret tautu labklahjības postitaju. Bet wīna brīhwais, drosmes pilnais un patriotiskais wahrds neatrada atbalsi augstmanu aprīndās. Un Merkels wehlejās greestees pee tautas semakeem fahneem, popularīset te tautas apbrunoschanās ideju un nazijas fāru pret Napoleonu. Schai noluhkā wīnsch grībeja, fahkot ar 1806. g. 1. janwari, īfdot tautas awīsi „Wehrotajs“ („Zuschauer“). Bet nodomu wajadseja atmeft. Pehz Musterslizes kaujas Prūsijas waldbība „eeteīza“ Merkelim „rakstit meerīgākā garā“. Prūsija peekahpās Napoleona warai. Merkelim wajadseja usmanītees. Napoleons fetoja wīna agitazījai un wehlejās wīnu aplufīnat. Napoleona waldbības agenti apdraudeja Merkela brīhwību. 1806. g. oktobrī Prūsijas ministrs fon Schulenburgs eeteīza wīnam bej kawefchanās atstahbt Berlīni. Un 17. oktobrī Merkels aīsbrauzā no Berlīnes uf Shtetīgu, pehž tam uf Karalautscheem, Jelgawu un eeradās 1806. g. dezembri Rīgā, kuru pa dafai pret fāwu grību, mūīschneeku naida dīfhts, wīnsch bīj atstahjīs pīrms 10 gadeem. Bet ari te wīnsch īlgi neuskawejās. Drihs ween Merkels aīsbrauzā uf Petrogradu, lai dabutu atfāuju fāwa „Wakfirdīgā“ turpīnāfchanai un īssīnatu waldofcho aprīndu īstureschanos pret Napoleonu un Franzīju. Wīnam sekmejās un 1807. g. 2. septembri Rīgā īsnahzā „Wakfirdīgā papīldu lapa“ („Supplement-Blätter zum Freimütigen“) pīrmais numurs. Jaunais Rīgas schurnals pehž formas un fatura glufchi līhdīsinājās Merkela Berlīnes awīsei. — Ari te Merkels usstahjās pret Napoleonu. pret bailīgajem wahzu fīrsteem — graīfīja wīnu glehwulību, nepatriotiskumu un īstapīgo peekaufchanos warenajam despo-

tam. Nr pilnu teesibu Merkela nedaudsee draugi apsih-
meja drošmaino publizistu „par Bahzijas pehdejo bal-
si“. Wina awise plašči jo plašči isplatijās neween Bal-
tijā, bet ari Bahzijā; winau pašina, winai šekoja neween
draugi un labwehli, bet ari eenaidneeki un Napoleona tu-
wineeki. Un taišni tadehļ Merkela brihwajam wahrdam
wajadseja aplust ari Rigā. Pehz Tilščas kaujas, Napo-
leona jaunās leeliskās ušwaras, 1808. g. 10. junijā
Kreemija noslehdja ar Franziju pameeru. 12. junijā
Merkels to pawehstija šaweem lasitajeem un eewetoja
awisē šekoschās rindinas: „Basiuojums. Gemešli, kuri
tahtredsiģeem lasitajeem pašči duras azis, pamudina ma-
ni šcho lapu uš daščām nedelām apturet. Tiklihdj ap-
stahkti grosiģees, wina turpinās isnahkt.“ Bet apstahkti
tik drihļ negrosijās. Pameers iswehrtās par meeru un
lihgumu starp Kreemiju un Franziju. „Bapildu lapas“
atjaunot newareja. Tās bij šakompromitetas. Merkels-
publizists un politikis apluša. 1808. g. beigās parahdi-
jās „Behrotajs“, — šahumā tā nedefas, wehlaķ tā
deenas awise; bet galwenām šahrtām wina pahrspreed-
da literarišķus un estetišķus jautajumus . . .

Tatšču Merkela wahrds Napoleona aušis arweenu
wehl škaneja, tā drauds, tā beedinajums, tā apšpeesto
tautu neapklusinama balšs. Napoleona azis Merkels bij
neišlabojams dumpineeks. Napoleons uškatija šaraksti-
ščanos un šatiščanos ar Merkeli par noseegumu.
1812. g. šahds Prusijas padomneeks Bekers štahjās fran-
tšču šarateešas preekščā tikai tadehļ ween, ka pee wina
atrada wehstuli, kurā bij minets Merkela wahrds. Na-
poleons wehlejās pahrtraukt šawa energiskā pretineeka
darbibu, kura atkal peeauga Franzijas-Kreemijas konflikt-
tam eesahfotees. Napoleons pawehleja Makdonaldam
arestet Merkeli wišadā šinā. Pehz Kursemes eenemšča-
nas wiņšč mehģinaja pawehli ispidit. Weenreis pru-
šču, otrreis bawareešču šaraspehta nodalas eeradās
Merkela muiščā (Rigas tuwumā, uš Daugawas labā
frasta) ar noluhku arestet leelo „nemeerneeku“. Bet
Makdonalda nodomus Merkelim pee laika pašnoja un
winau arestet neišdewās. Merkels apnehmās braukt uš
Terbatu. Bet pirms aišbraukščanas winau ataģzinaja
pee šewis Rigas žiwil-gubernators J. du Hamels un

luhdsā usrakstīt usfaukumu balteefcheem, jo israhdijs, ka Terbatas prof. Rambacha eefneegtais usfaukums ir pah-
raf sentimentāls un naiws. Merkels usrakstīja; wiņsch
isteiza usfaukumā wiņu ņawu ruhktumu un naidu pret
Napoleonu un usaižināja balteefchus organiset zihau ar
wiņu tautu kalpinataju. Usfaukumu Merkels eeweetoja
„Behrotajā“ un pats aibrauza us Terbatu . . .

Tas bij pirmais ofizielais aizinajums Merkelim
atklaht zihau pret Napoleonu. Bet ar to wiņš ari isbei-
dsās. Rigas ta laika waldineeki — Effens, Tidemans,
du Hamals — neprata Merkeli peewahkt un isleetot zih-
nā pret Napoleonu; wiņi nepafina idejiskās zihnas un
preses nosihmi. Un ihstais brihdīs ari wehl nebij eestah-
jees. Napoleona gahjeens wehl bij uswaras gahjeens.
Un tadeht wafaru un rudeni Merkels wiņā klufumā pa-
wadīja Terbatā. „Behrotāju“ wadīja wiņa ņawainis*).
Bet apstahkli grosijās. Effena weetā nostahjās Paulu-
tschi 12. oktobri. Un Vaima bij jau Napoleonu atstah-
juše. Sakarā ar pehdejo gluschi dabiski radās domas par
pruschu karapehta atdalīchanu no Napoleona armijas.
2. nowembri Paulutschi peefuhtija Jorkam pirmo weh-
stuli un noteikti usfwehra, ka peenahzīs isdewigs brihdīs
isbeigt draudsechanos ar Napoleonu, atklahti ņa-
weenotees ar freeweem, usbrukt Makdonaldam un
wiņa peefritejeem un mehginat aiskawet Napole-
onam atkahpschanos. Jorks wiļzinajās ar atbildi.
Wiņsch nosuhtija us Berlini ņinēsi, lai dabutu
aisrahdijumus no Prusijas waldibas un waretu pehz
teem riškotees. Bet ņawā 6. nowembra wehstulē Pau-
lutschi'jam Jorks aisrahdīja, ka wiņa usstahchanās naw
eefpehjama, un lika ņaprast, ka galwenais eemeņs — no-
teiktu ņolijumu un garantiju truhkums no freewu pufes.
No personigas ņatīņchanās Jorks atņazijās un aisrahdīja
us Makdonalda organisetu ņpionaschu un neustizibu pret
pruscheem . . . Pa to starpu ņarunās eejauzās Witgen-
steina agenti. 10. nowembri pee Paulutschi eeradās
firņts Reprints un usrahdīja Witgensteina wehstuli, kurā
bij ņazīts, ka ņarunu weņchanu zars ustizejis Reprinam.

*) Atņihmetās ņinās īf Merkeli darbibās pehz Сборникъ
Имп. русск. ист. общества № 133 eewada un Ж. Екарди, Jork
und Paulutschi; 17., 18., 20., 21. un 25. lpp.

Gesahltās parastās intrigas, turas draudeja iſgaiſinat Paulutſchi eesahtā darba ſekmes. Tadeht Paulutſchi pretojās Reppina-Witgenſteina nodomeem; aiſrahdija, ka ſarunām jabuht uſmanigām, ka ofiziela eejaukſchanās Dorku war ſakompromitet un ſpeest winu atteiktees no ſarunu turpināſchanas. Šchai garā Paulutſchi rakſtija ari zaram. Pehz ſcheem aiſrahdiſjumeem ſarunu turpināſchanu no jauna uſtizeja Paulutſchi'jam. Un ſew palihgōs Paulutſchi aizinaja Merkeli, kuru jau oktobra beigās winſch atſauza Rigā.

Merkels rakſtija: Oktobra beigās manu uſtureſchanos Terbatā peepeschi pahrtrauza. Weens pasta ſuh-tijums wehſtija, ka Rigā eeradees jauns gen.-gub. Paulutſchi un nahloſchais — atneſa ſtingru uſaizina-jumu beſ kawehſchanās atgreestees Rigā. — Merkels paklauſija uſaizinajumam, eeradās pee Paulutſchi, kurſch tuhlin atſtahtija winam uſaizinajuma eemeſlus. Mer-kels ſekofchi aprakſta ſarunu ar gen.-gubernatoru: Es wehletos, — ſazija Paulutſchi, — lai Duhs rakſtitu neween to, kas eedroſminatu weetejos eedſihwotajus, bet ari to, kas atſtahtu eespaidu uſ pruſcheem, padaritu winus par muhſu draugeem. — Merkels norahdija uſ zensuras ſpaideem, bet winu pahrtrauza Paulutſchi eebildums, ka uſ winu tee neatteekſees: tas ir wiſs blehnas, — ſazija gen.-gubernators — rakſteet, ko wehlatees un kà wehla-tees. — Bet lihds pruſcheem mani rakſti nenokluhs, eebilda Merkels. — Par to eſmu jau paruhpejees, at-bildeja Paulutſchi. — Pehz ihſas pahrdomaſchanas, rakſta Merkels, es ſapratu wina nodomus un uſzihtigi kehros pee darba*).

Pehz ſchis ſarunas Merkels drihs ween (19. nowem-bri) uſnehmās „Wehrotaja“ wadibu un awiſes rakſturs kluwa gluſchi zitads. Winas ſlejas pildijās galwenām ſahrtām ar biketeneem par kreewu uſwarām un frantſchu ſaudejumeem; ſinojumeem par frantſchu eedomibu un winu nelikumibām Wahzijā un ſewiſchki Pruſſijā; rakſteem par wahzu un ſewiſchki pruſchu waronigās armi-jas paſeminoſcho lomū, kuru ta uſnehmuſees, kà Napo-leona lihdsbeedre u. t. t. Un Paulutſchi agentī iſplatija

*) J. Eckardt. Zork und Paulutſchi; 25. u. 3. Ipp.

itweenu „Wehrotaja“ numuru prufchu tuwakâs nometnês, bet Jorks peefuhtija tos ari Berlines waldibai. Tâ tad par Napoleona armijas nelaimêm finaja neween prufchu ofizeeri, bet ari saldati un berlineefchi. Un pamafâm auga fimpatijas pret Kreewiju, atdsima prufchu armijâ patriotifms un radâs wehleſchanâs uſtahtees pret ſakauto, bet wehl nepahrwareto eenaidneeku. Merkeſa awiſes eeſpaids Prufijas armijâ bij leels. Pats Pauluſſchi uſſwehra, ka Merkeſa nopelni ſwarigaki, nekâ tee, furus wareja ſneegt 20,000 wihru leela armija.

Nowembra beigâs ſarunas tuwojâs iſſchkiroſcham brihdim. Bet no perſonigas ſatiffchanâs Jorks arweenu wehl atſozijâs. Ka winam bij eemeſs tâ rihtotees, pee-rahda Makdonalda 10. dez. (j. ſt.) wehſtule Franzijas ahrleeku miniſtrim; Makdonalds te uſſwehra, ka Jorkam un ziteem prufchu ofizeereem newar uſtizetees, ka wini jaatlaiſch *). Bet atklati noſtahtees Kreewijas puſê Jorks wehl newehlejâs: ſawâ 26. nowembra wehſtulê winſch ſtarp zitu aſſrahdija, ka wina 12—13,000 zilw. leelâ pulka pahreeſchancâi kreemu puſê nebuhtu iſſchkiroſchas noſihmes. Pauluſſchi zentâs wina eebildumus atſpehſot. 28. nowembri winſch rakſtiia Jorkam, ka pat wina ſpehki guhs noſihmi, ja tee uſtahtees ſafinâ ar Witgenſteina pulku, un wehſtules beigâs Pauluſſchi uſſwehra, ka Prufijai naw eemeſla bihtees no Napoleona atreebibas: ſakautais Napoleons ſchimbrihſcham par atreebibu nedomaſſchot un wehſat atreebt nebuſſchot eeſpehjam, ja ween Prufija nekaweſſchotees noſtahtees Kreewijas puſê. Bet Pauluſſchi ſtahwoſkli apgruhtinaja noteiktu inſtrukziju truhtums, — winſch newareja Jorkam neka apoſolit. Weidsot, zara wehſtule atraifija Pauluſſchi rokas. Alekſandrs dewa dauds plaſchakus un otbildigakus ſolijumus, nekâ Pauluſſchi wehleſjâs un gaidija. Wareja redſet, ka zars un wina waldiba bij jau iſſchkihrufchi jautajumu par kara taſlako gaitu, ka kreewi nepmeerinaſees ar Napoleona armijas aiſdſihſchamu pahr robeschu, bet ſekos tai wiſpus robeschas, ka Alekſandrs grib noſtahtees Napoleona lomâ — uſtahtees par Giro-

*) Makdonalda wehſtuli Witgenſteina agenti zekâ atnehma; iſhſ Franzijas miniſtrim wina neaiſgabja. T. p. 411. lpp.

pas liktena lehmeju, winas glahbeju. 6. dezembrì Alek-
sandrs rakstija Paulutſchi'jam: „Es ar intereſi iſlaſiju,
general, Zuhſu 30. nowembra ſiaojumu un waru tikai
atſiht par labàm Zuhſu gen. Jorkam taiſitàs peeſihmes,
là ari Zuhſu rihzibu ſchai ſwarigajà leetà. War gadi-
tees, ka ſchis generalis, pehz wina ſianeſcha atgreeschanàs
no Berlina, iſteiks Jums wehleſchanos eepaſihtees pa-
matigaki ar maneem uſſkateem par labumeem, kuru
guhs Prufijas karalis, ja winſch apnemſees eet kopà ar
mani. Schai gadijumà Zuhſ atbildeet winam, ka es
eſmu ar meeru noſlehgat ar ſcho waldneeku lihgumu, kurà
buhſ atſihmets un uſ kura pamata atteezibà uſ winu es
uſnemſchos peenahkumu nenolikt eerotſchus tik ilgam,
kamehr neguhſchu eeſpehju atdabut Prufijai tik daudſ
ſemes, ka wina atkal eenems ſtarp Ciropas walſtim to
weetu, kuru wina enehma pirms 1806. g. kara. Es piln-
waroju Zuhſ paſinot to gen. Jorkam, waj nu mutiſki waj
ari rakſtiſki, là Zuhſ atrodeet par wajadſigu, bet ſtingri
peeturotees pee ſcheem aſſrahbijumeem.“

Paulutſchi rokàs tagad bij ſwarigas pilnwaras. Bet
taiſni tàs winſch nepaſpehja iſleetot. Atkal eeſahtàs in-
trigas no Witgenſteina un zitu generaku puſes. Paulu-
tſchi'jam atnehma wirswadonibu pahr Kurfemes-Wiſſe-
mes karaſpehku, jo winſch neeſot ar wajadſigo energiju
uſſtahjees pret Matdonalda armiju. Wirswadonibu uſti-
zeja Lemſam. Paulutſchi wadibà palika tikai neleels
Rigas garnijons . . .

8. dezembrì frantſchu-pruſchu karaſpehks atſtahja
Kurfemi. Zara wehſtuli noſuhtija Jorkam tikai 10. de-
zembrì un pee tàs peebilda, ka pehz pameera noſlehgſcha-
nas pruſchu karaſpehkam eerahdis nomeines ſtarp Lee-
paju, Miſputi un Kuldigu, kur tas warès uſturetees diwus
mehneſchus, eekams lihgums ſtarp Prufiju un Kreewiju
nebuhs galigi paraſtiti. Wehſtules beigàs Paulutſchi
uſſwehra, ka wajaga ſteigtees, jo pretejà gadijumà Jorka
pulkam draud Matdonalda pulka liktens (Paulutſchi zere-
ja, ka kreemi eelenks Matdonaldu): „wiſus ſawus ſpeh-
kus iſleetoſchu, lai daritu Zuhſu augſtibas wadibà ſtah-
woſcham korpuſam pehz eeſpehjas leelakus ſaudejumus,
lai wehlaſ, kad guhſchu eeſpehju rihkotees kopà ar Wit-
genſteinu, to ar maſaſ puhlèm waretu iſnihzinat.“ —

raffa Paulutſchi tihri tà, ità runa eetu par fehtà pameſteem ſchagareem waj druwas neſahlèm un newis zilwekeem. Un to winſch ſaka tublin pehz tam, kad bij franſchus rakſturojis wahrdeem: „muſſu laiku Wandali“. Ja, — kareiwju aprindàs walda meſchoru ſajehgums par labu un ſaunu: labi — ja es nokauju tewi, ſauni — ja tu mani . . .

Paulutſchi ar ſawu neleelo karafpehtu nodatu dewàs uſ Klaipehdu, eenehma winu beſ kaujas un aiſſuhtija uſ Jelgamu pruſchu weetejo karafpehtu (700 zilw.). 14. dezembri Klaipehdà eeradàs no Berlines turp iſſuhtitais Jorka ſuhtnis, Seidlizs. 16. dezembri winſch atſtahja pilſehtu ar Paulutſchi pawadwehſtuli . . .

Tuwojàs iſſchkiroſchais brihdis. Jorks negribeja teeſchi un atſlahti noſtahteem pret Napoleonu, uſneemtees wiſu atbildibu uſ ſewi. Winſch wehlejàs, lai kreewu karafpehts „peefpeeſch“ winu eelaiſtees iſlihgumà. Tadeht Jorks wirſijàs uſ preeſchu lehnitem un nogaidoſchi. Pee Tilſchas winu gaidija Makdonalds un ſtubinaja pahtrinai gaitu. Bet Jorks jau ſahtot ar 13. dezembri neſanehma no Makdonalda neſahdas pawehles; neſinaja, ſur atrodas wina nometne; nedſirdeja wina aizinajumus. Jorks wiſu uſmanibu peegreeſa ſawa nodoma iſweſchanai un mehginaja ſawu pulku noſtahdit tà, ſa waretu atſaiſnot pruſchu aiſeeſchanu no Makdonalda korpuſa. Bet kreewi neſaprata Jorka wehleſchanos. Gar weenu puſi winam wirſijàs gen. Dibitſcha, gar otru — Lewiſa kareiwju nodata, un tikpat gauſi, tà Jorks. Sagarà ar to, winſch rakſtija (17. dez.) Paulutſchi'jam: „kreewu korpuſa gauſà gaita loti apgruhtina manu ſtahwoſli. Man labprahtigi japeekem lehmums, jaſper iſſchkiroſchs ſolis, ſaut gan wehlejos, lai mani peefpeeſch winu ſpert.“ Jorkam wajadſeja wilzinatees, atrautees no ſaweenofchanàs ar Makdonalda pulku, lai gan ſaweenofchanàs bij eefpehjama. Jorkam wajadſeja atmeſt gadeem eeaudſinato diſziplinu, atmeſt ſaldata aklo paklauſibu preeſchneeſibai un ſpert patſtahwigu, atbildibas pilnu ſoli. Seidliza atweſtà wehſtule-pawehle bij loti nenoteikta; wajadſigos aiſrahdijumus wina nedewa. Ta pawehſtija, ſa karalis noſehmis iſbeigt apweenibu, kuras noteikumus Napoleons jau tit dauds-

fahrtigi pahrkhaps, — tiklihdj wairaf nofkaidro-
 fees walsts palitiskais stahwoflis . . . Par Jorka
 rihzibu tur nebij runas. Bet gaidit noteiktu at-
 bildi wairs nebij eespehjams. Un Jorks atbildeja:
 tagad ir pehdejais brihdis, kad prufchu ahtri peenemtais
 lehmums war dot Giropas politikai zitu wirseenu un pee-
 fskirt karalim, ka ari dsimtenei wiwu agrako patstahwi-
 bu . . . Jorks usfahka meera farunas. Kreewu un pru-
 fchu preefshstahwji 18./19. dezembra nakti eeradās Po-
 fsherunas sudmalās (Kaunas gub., netahlu no Tauroge-
 nas), isstrahdaja un parakstija lihgumu. Tas affina
 prufchu neitralitati, bet drihs ween tam sekvoja Prufijas
 peeweenofchanās Kreewijai zihnā pret Napoleonu. No
 kreewu pufes lihgumu parakstija gen. Dibitschs; winfch
 ufstahjās, ka lihguma autors, lai gan ihstenibā wina lo-
 ma ir pahraf neeziga, falihdsinot ar Paulutschi un Mer-
 kela lomu. Paulutschi un Merkels radija prufchu armijā
 un Jorkā simpatijas pret Kreewiju, fagatawoja lihguma
 noslehgschanu. Prufchi usgawileja lihguma noslehds-
 jeem; Jorks parakstija lihgumu, kaut gan winam drau-
 deja bahrgs fods par nodewibu. Un ka fareiwju gawilēs,
 ta ari Jorka usnehmibā stipri ween ispaufchas Merkela
 agitazijas eespaids*). Merkela awises, wina ugunigo
 rakstu eespaids, un newis Dibitscha un Lewisa fareiwji
 kaweja Jorka peeweenofchanos Makdonaldam. Merkels
 ustwehra naidu un nemeeru, kas lehni kwehloja prufchu
 apfinā, apgaismoja wiwu un isaudseja nenoflahpejamās
 leefmās. Bet Dibitschs to neatfina. Winfch pat nepasi-
 noja Paulutschi'jam par farunu gaitu un faturu. Par pa-
 meera noslehgschanu winam pasinoja pirms Jorks un ti-
 kai tad Dibitschs**) (20. dez.).

*) Jorku nodewa fara teefai par nodewibu. Tikai karala
 1813. g. 17. oktobra pawehle isbeidfa wina leetu un isfazija winam
 atfinibu. Ufwaretajus nefoda. Ja Napoleona laime buhtu atgree-
 sufees, Jorks buhtu nosodits.

**) Сборникъ etc. Nr. 133; 331.—407. Ipp. Jorka, Wit-
 gensteina, Aleksandra Paulutschi u. z. wehstules; t. p. ari finaš
 par Taurogenas meera lihgumu.

VI.

Kara eespaids us Latvijas ūaimneezīfko un ūabeedriūko dūihwi.

Bruūūhu karaspehki aiūgahja. ūowehlās ūmagā naūta. Bet leelo karu ūekas wehl ilgi bij ūajuhtamas. Mehginasim minas apgaīsmot, apluhkoūim ilgo karu atūtahtās pehdas; apluhkoūim jau atūihmeto kontribuziju, peespeesto darbu, tirdūneezibas traujejumu, pilūehtu postijumu u. t. t. eespaidu us Latvijas ūaimneezīfki-ūabeedriūko dūihwi . . .

Latwija pirms 100 gadeem bij ūemkopju ūeme. Pilūehtu attīhtiba bij neeziga. Latvijas pilūehtās dūihwoja tīfai 6—7 proz. no wiūeem eedūihwotajeem un pat daūa no teem — ūewiūūli maūajās pilūehtinās — nodarbojās ar ūemkopību. Kurūemē, neeūkaitot muiūūneekus un eerednais, 1801. g. bij pa wiūam — 207,078 wiūreesūu; ūeeweūūu — 200,192. Jelgawā — 9,395 eedūihw.; Bauūtā — 935; Jaunjelgawā — 372; Jelabmeestā — 1,448; Tukumā — 1,221; Kuldiqā — 1,276; Piltenē — 335; Wentspīlī — 1,169; Miūputē — 1,015; Grobinā — 571; Leepajā — 4,506*), Wiūsemē, eēūkaitot Saūmu ūalu, 1811. g. bij pa wiūam 281,302 wiūreesūu un apm. 300,000 ūeew.; Wiūūemes pilūehtās dūihwoja apm. 50,000 (Rigā — apm. 33,000**). Eedūihwotaju leelum leelakā daūa bij ūemkopji, un ūemkopibā karu ūekas bij wiūwairaf ūajuhtamas.

Jau kreewu karaspehka gahjeens zaur Kurūemi weetejem eedūihwotajeem iūmaūaja wiūmaū 2 miūjonus, no ūureem pehž ilgeem gadeem waldbiba atdewa tīfai apm. miūjonu. Kurūemes eedūihwotaju „patriotīūms“ iūmaūaja wiūneem ūtipri daudū. „Kurūemi nowahjinaja patriotīūūee darbi,“ ūehelojās jau wairafahrt peeminetais Dideriūs. Jau kreewu karaspehki eēūahka postit Latvijas eedūihwotaju labūlahjību un ne ar to neattaiūnojamā

*) А. Орановскій. Матеріалы для географіи и статистики Россіи, собранные офицерами Генеральнаго Штаба. Курл. губ. Петроградъ, 1862; 198., 199. I. p.

**) Das Inland. Eine Wochenschrift für Liv-, Est- und Kurlands Geschichte, Statistik und Literatur. Dorpat 1836. Nr. 5, 29. Januar. „Ueber die Bevölkerung Livlands.“

fahrtâ peefawinajàs wiaw ihpafchumu. Tâ peem., kahda freewu fareiwju grupa, kura atradàs Saldû, dabujuſe ſinat par pruſchu tuwoſchanos, atkaphàs uſ Rigu un pa zeku peewahza wiſus apkahrtnes eedſiwotaju mahjlopus, lai nodroſchinatu ſew un laupitu eenaidneekam pahrtiku; un nelikumibàm ſekoja daſchadi ekſzeſi (nefahrtibas) no fareiwju puſes *). Kurſeme loti zeeta. 1812. g. Jahnds, daſchado nomakku deenâ, iſrahdijàs, ka privato muiſchu $\frac{1}{3}$ data jaiffludina par makfat neſpehjigàm. Fon Schlipenbachs rakſta, ka ſchi, ſenak jautribu un dſihwibas pilnâ deena, Jelgawâ lihdsinajuſees luhdsamai deenai: „dſirdeja tikai ſchehloſchanos, nenoflehdsa gandrihſ neweenu tirdſneezikſu lihgumu, prozentes nomakſaja maſ; ikweens taupija pehdejo dahlderu, pehdejo wehrdiku nebaſtà deenàm, kuru tuwoſchanos wareja paredſet **)“... Un bij eemeſſs taupit. Iſrahdijàs, ka pruſchu karafpehki neſaudſeja neweena: wini nehma gan naudâ, gan graudâ, kalpinaja amatneekus un ſemneekus, peewahza gan wehrtsleetas, gan amatneeku darba rihtus un ſemneeku eedſihwi, ores, eejuhgus, ſirgus — it wiſu, ko ween wareja panemt. Diderichs aprehkina kurſemneekem uſliktàs naſtas, nodewas un klaufſas uſ 7 milj. rublu. Bet wiſus ſaudejumus naw eefpehjams aprehkinat. Gandrihſ it wiſus Kurſemê wehl atpalikuſchos amatneekus kalpinaja pruſchu-frantſchu armija. Un ſemneekem ikbrihdi wajadſeja buht gataweem ſekot fareiwju uſaizinajumeem un pawehlem. Jelgawas, Zenas- un Dſolmuiſſas apzeetinajumòs paſtahwigi ſtrahdaja weetejee ſemneeki; tàpat ari pee karafpehka apgahdaſchanas pahrtikas lihdselkeem ſemneekus nodarbinaja beſ mitas. „Tadehl druwu un plawu leelakâ data palika neapſtrahdata; nowahrga darba laudis un wiaw lopi, ſemkopiba panihka. Kurſeme atradàs tuwu galiqam poſtam***).“ Un atſewiſſſas ſaimneezibas, pat weſelas draudſes un apſaimes to jau peedſihwoja; winaſ ſakima un iſputeja ſem ſmago naſtu ſloga. Karſch paweiža to, kaſ wehl bij

*) J. Eckardt. Die Franzosen in Kurland. T. p. 2. I. p.

**) Ulrich Baron v. Schlippenbach, Ruſſiſch-Kaiſerl. Landrath u. Ritter. Beiträge zur Geſchichte des Krieges zwiſchen Rußland u. Frankreich in d. J. 1812. Mitau 1813. Erſtes Heft. 6. I. p.

***) J. Eckardt. Die Franzosen in Kurland. T. p. 10. I. p.

atlizis no eepreekschejeem neraschas un fainneezistās dsihwes fastrehguma gadeem; jau tad daschadas sehrgas nonahweja sirgus un zitus mahjlopus; isplatijās daschadas slimibas un peeauga mirstiba. „Tadeht jo wairat seme sajuta kara dselschainos spaidus,“ usswer Schlipenbachs un turpina: „Kontribuziju un rekwiziju kopsuma sneedsās pahri 15 milj. rubleem. Bet kas lai aprehkina to, ko panehma un nolaupija atsewischkās karaspehka nodatas un laupitaji? Un tos strahdneekus un sirgus, kuras wajasjeja peegahdat armijai? Kā aprehkinat, zit saudejuse us semkopibu dibinatā seme ar strahdneeku un oru atrauschanu winai darba laikā, ar mahjlopu skaita stipru pamasinaschanos un ar to, ka seme palika neapsehta, ehkas tika nodedsinatas un nopostitas un meschi isjirsti? Ne Jelgawā dsihwojot war par to runat, — kas grib par to spreesť, tam pascham jabuht muišchas ihpaschneekam un jaapzelo Dinaburgas, Sehpils, Jelgawas, Cezawas, Baldones, Bauklas u. z. draudses*.“

Saimneezibas panihka un beeschi ween weetejeem eedsihwotajeem nepalika pahri pat ušturam, jo pruschufrantschu karewji nehma ari wisnepeezeeschamatās leetas, kā sweestu, etiki, schahwetu un swaigu gaku. Saimneezibām atrahwa ir sirgus, ir wisus darba spehjigos gimenes lozektus. Wisus weselos zilwekus, raksta Schlipenbachs, saazinaja (daudsus atweda ar waru, kareiwju pawadibā) Jelgawā un issuhtija pa nometnēm, kā schkuhtneekus un pee lauku un tiltu apzeetinajumu buhwēm. Un atsewischkās karaspehka nometnēs schkuhtneekeem pastahwigi wajasjeja stahwet un gaidit us pawehlēm. Wairaki tuhktoschi semneeku strahdaja, lai pahrweetotu un aishwaktu Rigas aplentšchanai nolemtos leelgabalus, šahls krahjumus, kaleju ogles, schagarus, kuhkus (grahwju peepildišchanai, zelu taišišchanai), malku, wirwes u. z. weetejeem eedsihwotajeem atšawinatās leetas. Daudsi semneeki, baididamees no kareiwju pahrestibām, pameta eejuhgu un sirgus un aishelga. Strahdneeku skaits masinajās. Tadeht Kursesē, no kuras strahdneekeem daudsus jau eepreekschejōs gads nonehma refruschōs un kur wispahrigi, eewehrojot winas plascho semkopibu, bij sa-

*) (U. fon Schlippenbach). Etwas über Kurlands Betragen während der feindlichen Okkupation. Mitau 1813. 9. I. p.

juhtams zilweku truhkums, — tagad wifās muischās daudšas pļawas palika nepļautas waj ihstā laikā nenoftotas, sahle pahrbreeda un aišgahja bojā; ari labibu daudšās meetās eewahza loti nepeeteekofchōs un daudš mafakōs apmehrōs, nekā eepreekschejōs gadōs, jo truhka firgu un atpalikuschee bij nowahrgušchi. Zeeta ari tablu no fareiwju nometnēm stahwošchee apgabali. Retwifitoru nodafas aifneedsa it wifus. Muischas palika beš mahjlopeem. Tos peewahza armijas wajadsibām. Un wahza beš aprehkina, beš samehra. Wehršchus un gowis, furi zaurmehrā dewa 200 mahrzinās galas, eerehkinaja par 100—120 mahrz.; pat ahdu, kuru kopwehrtiba sneedšās pahri 60,000 dahlbereem, neatdewa atpakaf. Wifū — dšessi, šwinu, wadmalu, audeklu, ahdas, šahbakus, kurses, wihnu, degwihnu, kolonialprezes, tabaku, apteeku prezes, šchaujamo pulweri, bišes, pistoles, duntšchus, wirwes, enfurus, augšu raschojumus — prušchu-frantschu armija wifū to peewahza; wifū to wajadsēja flehpt. Beidsot, Matdonalda karaspehks apkihlaja ari wifus kronim un privatpersonām peederigos šahlskrahjumus. Wiswairaf zeeta semako šchkiru laudis: wineem wajadsēja pahrtikt beš galas; neeefahlitā gala šapūwa. Titai pehž 8 nedelām atzehla bahrgos noteikumus un atwehleja itweenam par augštām zenām eegahdatees lihds 2 mahrz. šahls. Bet semneekeem ari tas nepalihdseja; wineem nebij wajadsigo lihdsleku. Un azuleezineeki atstahsta, ka daudši gahjušchi pa bagato mahjām un ubagojušchi pehž šahls . . . Tahds bij kursenneekeem liktens. Un diwahrt šaunaks bij to semneeku stahwoškis, kuri dšihwoja ap frantschu un pošu nometnēm — ap Baušku, Rundali, Gezawu, gar Daugawu lihds Ilukstei. Teit semneekus aplaupija lihds pehdejam. Tā peem, uš Flugšchkursemes Intendanta pawehli (kura balstijās uš nepareiši šaprašta Matdonalda rihtojumu) weenā nakti šaldati nolaupija it wifus leetojamos firgus. Daudšās apkaimēs fareiwji ižehla semneeku mahjām logus un durwis, noplehša juntus un išeetoja winaus šawām wajadsibām (teltim, buhdām); beeschi ween jahtneeki apširoja sehtas un panehna wehl neiškulto waj noplahwa wehl nenobreedušcho labibu un išeetoja to firgu paklahjam un „notihritā“ laukā zehla šew teltis. Rudenim un šemai tuwojotees,

eedsihwotaju listens fluma wehl launaks. Nahza jauni peeprafijumi pehz nodolkeem naudâ un graudâ; semneekeem, — pat teem, kuri strahdaja apzeetinajumôs — atnehma seemas apgehrbu un atdewa saldатеem. Pret to ufstahjâs pat de-Kampredon's, frantschu eezeltais gen. gubernators. Bet wirfneeku pawehles nespehja eerobeſhot „ſikumigâs“ un weenfahrfchâs laupifchanas, kuras ſawu augſtafo pakahpi ſafneedsa atkaphſchanâs laikâ — tad wiſs tika plehſts un lauſts un lihdi nemts, kas ween zelâ gadijâs un ſewiſchki neapgruhtinaja atkaphſchanos. Sewiſchki meſchonigi iſturejâs poſi un bawareeſchi*) . . .

Peewediſchu, beidsot, kahdu atſewiſchku peemehru, kurſch rahda, ziſ breeſmigi leeli bij frantschu-pruſchu armijas uſſiktee nodokki. Runa eet par Sezes draudji (Jaunjelgawas aprinki). Draudsê dſihwoja titai 117 wihreeſchi. Bet weenâ paſchâ reiſê no winas eewahza: 3,861 mahrz. miltu, 6,084 m. ſeena, 175 $\frac{1}{2}$ ſtopa etiſa, 702 m. ſaknu, 22 m. ſweeſta, 1,404 m. gafas, 351 ſtopu degwihna, 46 $\frac{4}{5}$ mehru auſu, 7,546 $\frac{1}{2}$ m. ſalmu. Nodokku wahſſchana teit atkahrtojâs peežas reiſes un pawiſam no Sezes draudses eewahza: 92 $\frac{3}{5}$ mehru rudſu miltu, 1,053 ſtopu etiſa; 91 birkawu un 104 m. ſeena; 4,212 m. ſaknu; 132 m. ſweeſta; 2,100 ſtopu degwihna; 280 $\frac{4}{5}$ mehru auſu; 111 birkawu 279 m. ſalmu; tam japeeweeno naudas nodokki, olas, daſchi ſihkumi, klauſchi, oru, ſirgu u. t. t. leetoſchana**). Pehz tahdâm nodewâm ſaimneekoſchanai daudſi nefas wairs pahri newareja palitt . . .

No atſewiſchkeem lauku nowadeem wiſwairaf zeeta tee, kurôs paſtahwigi uſturejâs karafpehka nodatas, kâ — Dinaburgas, Kalkunes, Jelabmeeſta, Jaunjelgawas, Kalnamuiſchas un Doles, Olaines, Gezawas, Slokas, Jelgawas, Rundales, Meſshotnes u. z. apkaimes. Jaunjelgawas, Olaines, Slokas un Doles apkahrtines ſewiſchki zeeta no beeſchajâm ſadurſmêm. Rundales pils bij pahwehrſta kaſarmês; winas leelâ biblioteka (10,000 ſehjumi) nahza ſaldatu leetoſchanâ; nepaliſka wefels gandrihſ neweens ſehjums. Metaupija pat augſtmanu mantas,

*) H. fon Schlippenbach. Beitrage zur Geſchichte ect. T. p. 11.—13. I. p.; 13.—20. I. p.; 29.—35. I. p.; 42. I. p.

**) Skizzen zu einer Geſchichte ect. Leipzig 1814. 136., 137 Ip.

— waram tadeht eedomatees, tã gahja semneekam: winſch ſauđeja wiſu, ſewiſchki augſchurjemneeki — ap poſu un bawareeſchu nometnèm un paſtahwigo ſadurſmu weetàm. Ja, — waram ſapraſt Didericha peeſihmi: ſemes labkſahjibas pamata iſpoſtiſchana noſpeeda truh- tumã daudſas pahrtiſuſchas gimenes un pat wehl tagad, gandrihs pehz 25 gadeem, redſamas pilſehtneeku un lau- zeneeku ſaimneezi bãs zirſtã bruhzes, furas atgahdina pagahjuſchos nebaſtos laikus . . .

Widſemes un Witebſkas gubernas latweeſchi zeeta daudſ maſaſ. Rareiwju nodatas tikai weenã otrã weetã — pee Jaunjelgawas, Kokneſes, Doles — pahrzehlãs pahr Daugawu; apſtaigaja peekraſtes, eewahza ſew wa- jadſigo un drihs aiſgahja. Wairat zeeta Witebſkas gub., Dinaburgas aprinkã ſemneeki (latgaleeſchi). Tuhlit pehz Kurſemes eenemſchanas teit pahr Daugawu, Kriſburgas un Dinaburgas tuwumã, pahrzehlãs leelakas karaphehta nodatas (lihdſ 10,000 zilw.), furu uſdewums bij zaur Reſekni un Ludſi ſaweenotees ar Polozkã atnahluſcheem frantſcheem un aiſſproſtot kreemeem zeku uſ Pleſtawu un Petrogradu. Bet nodoms neiſdewãs, un Maſdonalda karaphehts palika Kriſburgas un Dinaburgas tuwumã. Weetejeem ſemneekeem wajadſeja gahdat par winu uſtu- ru, wadat winu mantas, zelt apzeetinajumus. Atſewiſch- ſas frantſchu grupas aiſſirojuſchas ari lihdſ Reſeknei *). Domehr Reſeknes un Ludſas apr. latweeſcheem galwe- nãm fahrtãm wajadſeja ruhpetees par freemu karaphehta uſturu un pahrweetoſchanu — ſahkumã par 1. Keetrumu armiju, wehlaſ — pehz Driſas atſtahſchanas — par Wit- genſteina korpuſu. Tatſchu Latgalei uſkrautãs naſtas bij daudſ-daudſ weeglakas un winas aiſſtahra tikai nelee- lus apgabalus Daugawas peekraſti un zeemus gar Balt- freewijas robeschu. Latgalei ruhktais bikeris pagahja oarãm. Iſ Latwijas atſewiſchkãm daſãm galwenãm fahr- tãm zeeta Kurſeme un Riga lihdſ ar tuwako aplahrtnei. Teit zeeta wiſi, — atſkaitot atſewiſchklus leeltirgotajus, furi nodarbojãs ar kontrabandi un freemu karaphehta apgahdaſchanu. Iſputeja neween ſemkopju ſaimneezi-

*) Raħds 112 gadus wezs reſekneets 1912. gadã man ſtahſti- ja, ta winſch frantſchus wehl atminot.

bas; zeeta ari Latwijas pilsehtas, — winau amatneeziba un tirdsneeziba.

Gandrihš it wišās Kursemes pilsehtās noweetojās karašpehtu nodatas; dšihwočku ihreneekeem un mahju šaimneekeem wajađseja gahdat par šaldatu telpām, bari-
bu, šlīmnīzām un pat apkopt winau širgus un winaus pa-
šchus. No pilsehtneekeem wisweeglač wareja peedšiht
daščados nodoklus, tā naudā, tā prezēs un wehrtsleetās,
un mehš šinam, ka frantschu eezeltee eeredni nodoklu
ušlīščanā nestopojās un Apgabala walde wisstingra-
keem lihdsēkteem mehginaja tos peedšiht un leelako datu
ari peedšina. Spezielus nodoklus ušlīka Jelgawai, Lee-
pajai un Wentspilij. Amatneekeem wajađseja išpildit
karakungu pawehles, strahdat winau darbus. Daudši
amatneeki atstahja šawas darbnīzas un pehž kara wairs
neatjaunoja winas. Bet wiswairak no Latwijas pilseh-
tām zeeta Riga, lai gan teeschi pruschu-frantschu kara-
špehti to nemas neaišķehra. Rīgas amatneeziba un eek-
šķejā tirdsneeziba panihka pawišam; ahrejā — stipri
ween pamasiņās.

Widsemē (un šewišķi Rīgā) jau šahkot ar Kurse-
mes peeweenoščanu Kreewijai (1795. g.) uštūrejās lee-
las karašpehta nodatas. Winau peeweenojās wehš
jaunas pehž Franšijas karu eesahķščanās un šewišķi
wehž Tīščas meera lihguma, kad Kreewija atradās kon-
šlīktā ar Angliju (1808.—1811. g.). Šahmu šala lihdsi-
ņajās kareiwju nometnei*). Kareiwju uštūreščanās pa-
wairoja eedšihwotaju nastas (šķuhhtneeku peegahdaščā-
na). Gatawoščanās uš karu pamudinaja kreemu wal-
dibu pawairoto rekruschu šķaitu. Labakee strahdneeki tika
nonemti deenestā. Un pee wiša ta ridšeneekeem waja-
dseja uštūret ari pašcheem šawu zeetofšni.

Lihds 1811. g. Rīgas apzeetinajumi pahrwaldes šinā
eedalījās diwās datās: weena daka — t. š. žitadele —
atradās Rīgas inšcheneeru pulka wiršneeka ušraudšibā;
otro daku — t. š. pilsehtas zeetofšni — ušraudšija, laboja
un uštūreja šahrībā pate pilsehtas walde (magistrats).
Gubernatoram eesneedša tikai pahršķatu un šinojumus.

*) Военное стат. обозрѣніе Росс. Имперіи. Лифл. губ.
Т. VII. Ч. II. Петроградъ, 1853. 567., 568. ларр.

Bet noteiktu airahdijumu nebij, zif pilsehtai jai-
 dod zeetofschna wajadsibam. Tilai 1731. g. 23.
 martā waldofchais fenats pawehleja iſdot ſchim wa-
 jadsibam ifgadus 10,000 rubtus. Un 1751. g. 7. maijā
 fara leetu koleģija (ministerija) pawehleja inſcheneeru
 pulka wezakajam (peh3 wirſneeka) ofizeerim uſraudſit
 pilsehtas zeetofſni, iſlabojumus u. t. t.; ofizeeri algot
 wajadsjeja pilsehtai. 19. g. ſ. ſahkumā zeetofſnis ſoti
 apgruhtinaja pilsehtas kaſi. 1808.—1811. g. pilsehta pa-
 ſtahwigi luhdſa atſwabinat winu no leelajeem iſdemu-
 meem. Waldiba eewehroja pilsehtas airahdijumus un,
 ſahkot ar 1811. g., Rigas zeetofſnis, tilta apzeetinajumi,
 artileristu rota (kura lihds tam laifam atradās pilsehtas
 galwas — burgmiftra — wadibā), artilerijas peederumi,
 noſiktawas u. t. l. pahrgahja krona ihpaſchumā un rih-
 zibā *). Bet atzelto naſtu weetā, Napoleona uſbruku-
 mam eefahkotees, nah3a jaunās un, beidsot, uguns leef-
 mām (11. julija nakti), uſ Effena un Tidemana pawehli,
 tika nodotas Rigas galwenās preekſchpilsehtas. Beſ pa-
 jumta palika apm. 10,000 zilweku, 30 proz. no wiſeem
 Rigas eedſihwotajeem. Nodoga 4 baſnizas (2 luteranu
 — Jeſus un Gertrudes, kuras atradās uſ tagadejo Dſir-
 nawu un Alekſandra eelu ſtuhra); 25 krona un pilseh-
 tas buhwes un apm. 850 priwatmahjas un weikali. Leef-
 mas nopoftija eezirkni 1,500 ſoku garumā un 4,000 ſoku
 platumā**).

Peh3 leelajām dedſinaſchanām Rigā ſaſtahdijās no
 garidſneekēem, tirgotajeem, amatneekēem un magiftrata
 lozekēem 18 wiħru leela truhkumzeeteju pabalſtitaju ko-
 miſija. Minas rihzibā Effens nodewa daku no krona
 miltu kraħjumeem. Iſ ſcheem milteem zepto maiſi komi-
 ſija iſbalija truhkumzeetejeem. Peh3 komiſijas eewahk-
 tām ſinām Riga paſaudeja leefmās:

par baſnizām u. ſabbr. buhw.	924.014 rbf.	25	ſap.
" Petrogr. preekſchp. m. u. t. t.	8.072.928	" 69 ¹ / ₂	"
" Maſkawas " mahjām	6.437.961	" 88 ¹ / ₂	"
" Baħrdaugawas " "	1.386.738	" 46 ¹ / ₂	"
Pawifam kopā 16.821.643 rbf.		29 ¹ / ₂	ſap.

*) L. p. ſtat. peelituma 7. l. p.

**) Eſſigen ect., 13. julija wehſtule.

(papiiru naudâ), apmehram 3.635.108 dahlderu (apm. 5 milj. rublu tagadejâ naudâ rehšnot).

Un daschi leektirgotaji šawu namu un pretšchu wehr-tibu nemas neefot ušdewuſchi, tâpat ari daschi muifſch-neefi. Tâ tad ſaudejumu kopſuma droſchi ween ſneeg-ſees pahri 17 milj. papiiru rubleem.

Pabalſtus komiſijai peepraſija 1,319 gimenes un pee winâm peeraſtitas 3,924 perſonas. Komifija iſſneedſa iſkatrai perſonai 12 mahrz. maiſes; iſdalifhana notifa 2 reifes nedelâ, ſahſot ar 20. juliju. — Komifijas otrais ušdewums bij — apgahdat apdegeem pajumtu. Wina uſaižinaja widſemneelus iſpalihdſet nelaimigajeem. Bet uſaižinajumam ſetoja tifai tahdi 32 pilſoni; peedahwaja par brihwu ſawas waſarnizas. Bet leelakâ daſa no wi-nâm nebij leetojamas, jo atradâs karaſpehku darbibas tuwumâ. Tadehſ komiteja uſaižinaja ſeedot naudu, apgehrbu un weſu. Peeſuhtija ſeedojumus ari no žitâm pilſehtâm — Petrogradas, Terbatas; ſeedoja ari daschi bankeeri, augſtmani un ſeiſareene (10,000 rbl. papiiru naudâ) — pawifam peeſuhtija 130,000 rbl. (26,000 dahl-derus; wehlaſ — 1816. g. — Alekſandra waldbiba aiſde-wa pilſehtas atjaunoſchanai leelaku ſumu beſ prozentem). Apdegeem par labu ſarihkoja ari iſrihkojumus. Tâ peem., 31. julijâ teatra iſrahdê eewahza — 8 dukatus, 287 dahl-derus, 111 rbl. ſudrabâ un 950 rbl. papiiri (apm. 970 rublu tagadejâ naudâ).

No 1. auguſta ſahſot truhkumzeetejeem iſdalija nau-das pabalſtus. Œekoſchâs ſinas atſedſ truhkuma apmeh-rus: 1,223 gimenes un pee winâm peeraſtitas 2,692 per-ſonas — pa leelakai daſai amatneefi — dabuja weenrei-figu pabalſtu, kopſumâ — 19,857 dahlđ.; periodifkus pa-balſtus komiſija iſſneedſa 310 gimenem un 375 winu pee-derigeem — iſ mehneſi, pawifam 835 $\frac{1}{2}$ dahlđ. Maiſi komiſija iſnedekas iſdalija 608 gim. un pee winâm pee-raſtitâm 1,014 perſ. — pa wiſeem kopâ 41,569 m. (pa wiſu laiķu, lihđſ now. ſahkumam — 3,200 mehrus; 377,850 m. maiſes). Tâ tad truhkumzeeteju ſkaits Rigâ ſneedſâs pahri 10,000. Beſ tam no Rigas apſahrtnes pabalſtu pee-praſija un dabuja weſu, apgehrbu u. t. t. — 314 gime-

nes*). Schee tuhkstoschi bij to aprindu laudis — amatneeki, sihkirtgotaji, strahdneeki — furas kara laikôs wiswairaf zeesch un itin nefa nemanto. Scho wahrdu pateefibu ridseeneeki sawas pilsehtas 600 gadu pastahweschanas laikâ (1201.—1812. g.) isjutuschy wismaf kahdas 10 reises, — Riga tifa tajâ laikmetâ 10 reises eelenkta un ikreises preefschpilsehtas nodedsinatas un galigi ispostitas**).

Un afinaina, postu un schaufmas pretim dwesofcha ir neween firmâs Rigas wehsture. Tahda gandrihs wifu Latwijas pilsehtu wehsture: winu deht zihnijâs daschadi waldneeki, ap winâm un winâs zihnijâs pretineeki — postija winas un kad winas atdsihwinajâs, nahza atkal ziti un raidija isnihzibâ ilgôs gadôs isaudsinato un eeguhto. Selgawa 17. g. †. gahja no rokâs rokâs wairakas reises; 1705. g. winu eenehma Peters I. Bet drihs ween kreenem wajadseja winu atstah. Waldija posti. 1796. g. wina galigi nahza kreemu rokâs. 1812. g. uš 5 mehnescheem winâ nometâs frantschu eezeltâ walde un eeredni. Selgawa galwenâm kahrtâm bij administrazijas zentrs. Tirdsneeziha bij neeziga; ta apkalpoja tikai apkahrtni. No Selgawas leelakeem ruhpneezibas usnehmumeem war minet: 2 ahdminu fabrikas (weena no 1779. g.; otra — no 1797. g.); seepju un swetschu fabriku (no 1808. g.); wina nodarbinaja 2 strahdneekus un faraschoja gadâ apm. par 7,000 rbl.; 2 wihna dedsinatawas (weena no 1795. g.; otra — no 1802. g.) un Stefanhagena un dehla tipografiju (no 1660. g.)***) . . . 1812. g. fchee usnehmumi (isnemot tipografiju) pahtrauza sawu darbibu.

Dauds druhmu lapu ir ari Bauktas un Jaunjelgawas wehsturê; pehdejâs postu pawairoja beeschee pluhdi: 1770. g. un 1773. g. Daugawas uhdeni ispostija winu galigi. 1812. g. wina ne wisai wehl bij atspirguse un pee tam winai wajadseja iszeest wairaf, kâ furai katrai Kursemes pilsehtai. Jaunjelgawa 1812. g. nahza gan frantschu, gan kreemu rokâs, un pirmee ikreises to ussta-

*) Skizzen ect., ff. 31. jul. un 5. nov. wehstules 117., 120., 121. l. p.

**) Военное стат. обозрѣние Р. Имп. Т. IV. Ч. II, прил. S.—16 стр.

***) А. Орановскій. Матеріалы и пр. 293 стр.

tija par jaunu kara eegumumu, aplīta nodokteem un klaušceem . . . 1812. g. Kursemes pilšehtu un Rīgas amatneeki pahrtrauza šawu darbību, bet atlikušchee (šakertee un arestetee) weiza armijas darbus.

Masak zeeta Latwijas ahrejā tirdšneezība. Tirdšneezīskais kapitāls weiklāti špehji peeklaustees apstahkleem; wīnšch weeglāti špehji iswairitees konfiskazijām un kontribuzijām. Bet zeest zeeta arī wīnšch; peewedzeši ostas pilšehtām bij aīšprostoti; daudsi apgabali, kuri peeweda wāj nonehma prezēs, bij ispostiti. Tadehšt ostu apgrošijumi, lai gan ne wīšai kraši, tomehr pamašinājās — pamašinājās beš kara raditeem zehloneem, arī tadehšt, ka tajā laikā Kreewijas waldība atzehla Baltijas ostu priwilegijas. Wehl lihds 1762. g. no Kreewijas nedrihksteja iswest labību, bet zaur Rīgu, Reweli un Bernawu to drihksteja iswest*). Jau Katrina 2. mehgināja šchis Baltijas ostu priwilegijas eerobeschot un atahwa iswest tikai Polijas labību; zitu apgabalu labību wina atahwa iswest tikai tad, kad eepirkšanas zena nebij augstaka par pehdejo 10 gadu zaurmehra zenām. Utteezībā uš Rīgu eerobeschojumus nēmaj neewehroja: 1763. g. pawehle atahwa wina iswest labību pehž patikas; tikai weetejām wjadšibām noliktawās bij jausglabā 192,000—224,000 mehru (60,000—70,000 tšchetwertu). Un ahrsemju prezēs Baltijas ostās pluhda šewišchki tadehšt, ka lihds 1782. g. muita teit bij masaka, nekā zītās Kreewijas ostās, kuras atradās pee tam arī geografiski nelabwehligakōs apstahklōs. Rīgas tirdšneezības tahlako attihštību trauzeja tikai eekšchejā muita, kura atdalija Baltijas gubernas no Cēšchkreewijas. Bet 1782. g. tarifs Rīgas u. z. Baltijas ostu maitu šakanoja ar Petrogradas ostu maitu; tai pašchā laikā waldība atzehla arī eekšchejo maitu. Un Baltijas (šewišchki Rīgas) tirgotajeem kluwa peeeetama wīša Kreewija. Bet toteef' kreewi nebuht nebaudija, peem., Rīgā wīšas tirgošanas teesības. Sweedru statuti atahwa pahrdošanai atwestās prezēs pīrkt un pahrdot tikai pašcheem ridšineekteem; kreewu tirgotajeem nebij teesības isfuhtit prezēs zaur Rīgu uš ahrsemēm; wīneem wjadšēja tās

*) А. Семеновъ. Изуч. истор. свѣдѣній о Р. внѣшней торговлѣ и т. д. Петроградъ. 2 ч. 11 стр.

pahrdot ridšineekeem, bet nepahrdotās noguldit wīnu nolīstāwās. Rīgas tirgotāju apgrošījumi un bagatības preekšchrozibu pāspahrnē auga un peenehmās. Baltijas tirgotāju likstas eesahkās 1793. gadā — Kreewijas wal-diba pahrtrauza tirdšneezīklus šakarus ar Franziņu un noleedša eewest wešelu rindu pretšchu, tā: rakstamo papīri, stīflu, špogulus, lentes, tapetes, apawus, zepures un daudšas sīhda un wīlnas prezes. Gewešchanai noleegtās prezes wajađeje konfižet un šadedšinat, bet nedegošhās pahrdot atpakašhuhthchanai un eeguhtu naudu iššneegt prezes usrahditajam*). Gewedumi pamašinājās: 1792. gadā Rīgā eeradās 793 tirdšn. kugi; 1794. g. — 786; Kronšchtatē: 1792. g. — 985 tirdšneezibas kugi; 1794. g. — 962. Lai peekluhtu Kreewijai, kugeem wajađeje mehrot tahlo un gruhtu zelu uš Archangeļsku: 1792. g. teit eeradās 148 kugi, 1794. g. — 203. Kreewijas wal-dibas noleegumu un protekzionīšma (augsto mītu) politika turpinājās: 1797. g. mītu paaugstīnāja gandrihš uš wīšām eewedamām prezēm. 1800. g. konfliktā dehł ar Angliju keisara Pauļa wal-diba noleedša Baltijas ostām išwest uš Angliju labību, fokus un zītas prezes. 1801. gadā Alekšandrs atzehla noleegumu un tahdā fahrta drihš nowehrša wīna launo eespaīdu.

Tirdšneezibas peeaugums pamudināja Rīgu XVIII. g. š. 80.—90. g. ušbuhwet pee Daugawas labā krašta seemas ostu, kur wareja ušturetees tahdi 30 kugi. Buhwe išmakšaja apm. 5.000 dahlderu . . . Bet labwehšigee štarpautīškee apštahkli išbeidsšās, 1782. un 1793. gadu tariši atzehla Baltijas ostu preekšchrozibas, paaugstīnāja mītu un nowīršija ahršemju kugus uš Kronšchtati.**)

Pīrmo weetu tirdšneezībā ar ahršemēm eenehma Petrograda. Rīga kopoja ap šewi Wīdšemes, Kuršemes, Lee-tawas, Polijas un pa daļai Maštreewijas tirgu. Teit Petrograda newareja ar wīnu konkuret. Wīdšeme, Kuršeme, Pleškawas, Smolenškas, Witebškas, Wīlnas un pat Kalugas, Tulas un Orlas gubernas peegah-daja Rīgai gan pa šaussemi, gan pa Daugawu un wīnas

*) L. p. 2. daļa; 20. un 29. l. p. — 3. daļa: 40. un 48. l. p.

**) L. p. 3. daļa: 226. l. p.; 2. daļa: 123. l. p.; un Сборникъ матер. и статей по исторіи Прибалт. края. Т. IV. Рига, 1883. 419 и 424 стр.

peetekàm linus, kanepes, pakulas un linu un kanepu sehklas. Un Rigas tirgotaji issuhtija peewestàs prezes us Sweedriju, Daniju, Prusiju, Niederlandi, bet galwenàm kahrtàm us Angliju. Minete apgabali peeweda Rigai ari labibu, un Riga issuhtija winu pa wišàm seemelu walstim, bet rudsus galwenàm kahrtàm us Holandi. Pa teem pašcheem zekeem un is teem pašcheem apgabaleem (bet sewiški is Widsemes, Kursemes un Witebškas gubernas) Rigai peeweda neišstrahdatas ahdas, šwetšhu taukus (pa Daugawu, winas un Dnepras peetekàm — is Masfreewijas), fokus un šweestu (is Masfreewijas un Witebškas gub.). Ūhrsemes prezes Riga peegahdaja: šmalto zukuru (is Hamburgas, Holandes, Anglijas) Kursemei, Leetawai, Polijai un pat Mastawas gubernai; šahli (is Spanijas, Portugales, Franzijas un Anglijas) — Widsemei, Kursemei, Witebškas, Wilnas, Grodnas u. z. gubernàm; šilkes (is Sweedrijas un Norwegijas) teem pašcheem apwideem, kà šahli; u. t. t.

Wisplāšchakos tirdšneezibas šakarus Riga uštureja ar Angliju, Sweedriju un Holandi. Peem., no 1752. gadā Rigā eenahkušcheem 542 kugeem — 183 bij holandeeschu, 178 sweedru un danu, 111 angļu u. t. t.*)

Jau šhee ihšee atšihmejumi par Rigas tirdšneeziškeem šakareem dod nojautu, šahdu eespaidu wajadšēja atštaht Eiropas leelajeem šareem us Rigas tirdšneezibu. Ar maš isnehmumeem šari aiššehra taišni tās walstis un apgabalus, kuru rašchojumus Riga isweda, waj kuras Riga apghadaja ahršemju prezēm.

Un tas pats šakams par Kursemes ostàm — Leepaju un Wentspili. Winu tirdšneeziba XVIII. g. š. jau bij šafneegufe it eewehrojamus apmehrus. Wentspils tirdšneezibu gan kaweja upes šanestee sehki, bet jau 1737. g. herzogs Ernests šcho trauzejumu nowehršchanai usbuhweja upes eetekas weetā juhras dambjus. 1780. gadā winus atjaunoja un pilšehtas aiššargaschanai uszehla dašchus apzeetinajumus. Iswedumu prezes Wentspilij peegahdaja galwenàm kahrtàm Kursemes tuwakee aprinški. Ewedumus Wentspils tirgotaji peesuhtija Lejaskursemei un pa dafai — Leetawai. Leepaja jau XVII. g.

*) А. Семеновъ. Изученіе ист. свѣдѣній и т. д. Ч. 3. 226 стр.

ſ. pirmajā puſē bij paſihſtama tā tirdſneezibas oſta. 1635.—1637. g. piſſehta uſbuhweja wilau ſchēhelejuſ (dambjuſ) un eerihkoja kahrtigu oſtu. 1802. g. dambjuſ pagarinaja. XVIII. ſ. beigās, 10 gadu laiķā, Kurſemes abu oſtu apgroſijumu kopwehrtiba ſaſneedsa — 18.582.871 rubli (ſudrabā): minās eeweda — par 5.183.022 ſudr. rubteem. Schos eewedumus, tā ſahli, ſilkeſ, dſehreenus, krahſas, kolonialprezes, audumus, augluſ u. z., tirgotaji iſſuhtija pa Kurſemi, Leetawu un Poliju. No ahrwalſtim ari Kurſemes oſtas galwenām kahrtām tirgojās ar Holandi (turp iſweda rudſuſ), Angliju (auſas, kweeſchus, meeſchus), Daniju, Portugali un Norwegiju. Labibu Wentſpilij un Leepajai peegahdaja galwenām kahrtām Grobinas, Miſputes un Kuldigas aprinkī un Raunas gubernas Teſſchu aprinkīſ. *) Tee ir wiſi karu aiſkertee apgabali. Un juhras zelus aiſſproſtoja karojoſcho walſtu brunotee kugi, Napoleona organiſetā „kontinentālā ſiſtēma“ un Napoleona eebruſſchanaſ preeſſchwakarā — muitas paaugſtinaſchana uſ eewedumu prezēm un noleegums iſweſt labibu zaur Wiſdſemes un Kurſemes oſtām (noleegumu atzehla — 1813. g.) lihdſ beidſot Napoleona karaſpehki aiſſproſtoja leelako datu no teem zeleeem, pa kureem Latwijas oſtām peeſuhtija raſchojumus iſweſchanaī un pa kureem iſwadaja oſtās peenahluſchās ahrſemju prezes.

1804./5. gads Kreewijas tirdſneezibā ir weens no labakeem gadeem. Un tomehr ſawā pahrſkatā komerzkolegijas (tirdſn. miniſterijas) preeſſchneekſ graſ N. Rumjanzowſ jau aiſrahdija, ka kari trauzejot tirdſneezibu: „1804. g. politiſkee ſatrizinajumi Eiropā un daudſu tirdſneezikto ſakaru pahtrauſſchana aiſſehra tirdſneezibā wadjadſigo brihwibu un tadehſ tautu raſchojumu pahrakums ſawā apgroſibā it wiſur uſduhrās uſ trauzejumeem**). Schēe trauzejumi galwenām kahrtām noſpeeda iſwedumu tirdſneezibu. 1806. g. Rumjanzowſ eewadija ſawu pahr-

*) А. Орановскій. Матеріалы для географіи и статистики Россіи и т. д. 313 и 336 стр.

**) Синаѣ нентаѣ иѣ комерцколегіаѣ гадѣ пахрſкѣтеем, кѣри иѣнаѣжа аттеезигѣѣ гадѣѣ ар ѣирſраѣѣѣ: „Государственная торговля въ разныхъ ея видахъ“ — 1802.—1807. г. г. ар граѣ Милолаја Румѣанѣзова параѣѣѣ.

fkatu fekofcheem wahrdeem: „Nemitigais karſch, kurſch iſleeto arweenu jaunus lihdsſektus, lai trauzetu tirdsneezi- bu, pamafinaja winas kuſtibu uſ juhras un ſauſſemes. Frantſchu karagahjeens pret Prufiju, wahzu brihwo pil- ſehtu eelentſchana no anglu flotem tuwinaja ſeemeſeem kara leeſmas. Pee ſchahdeem apſtahkfeem it dabifki 1806. g. tirdsneezi- ba newareja ſneegt Kreewijai tos labumus, kah- dus wina guwa, peemehram, meera laiktos.“ Un 1807. gadâ: „Eiropâ nenodſeeſtoſchâ kara leeſma un ſakaru pahrrauſchana ar Angliju noſpeeda muhſu tirdsneezi- bu ari 1807. gadâ.“ Un pats par ſewi ſaprotams, ka wiſi ſchee apſtahkfi atſtahja ſawu eeſpaidu ari uſ Latwijas oſtu tirdsneezi- bu, kâ to rahda ſinas par Wentſpils un Leepa- jas eewedumu un iſwedumu kopwehrtibu. Salihdſinot ſcho diwu pilſehtu ahrſemju tirdsneezi- bu 1795.—1804. g. ar wina tirdsneezi- bu 1805.—1814. g., redſam, ka pehde- jôs gadôs — kara laikmetâ — tirdsneezi- bas apgroſijumi pamafinajuſchees par $22\frac{1}{2}\%$ (no 18.582.871 uſ 14.398.785 ſudr. rubleem), bet iſwedumu kopwehrtiba tajâ paſchâ laikâ pamafinajâs par 40% (no 13.399.849 uſ 7.990.867 ſudr. rbl.).

Sewiſchki ſaunu eeſpaidu daudſee kari atſtahja uſ la- bibas tirdsneezi- bu, kaſ ſawukahrt — noſpeeda laukſaim- neezibu. Behdejo wairakahrt uſſwer Schlipenbachs ſa- wôs jau minetôs rakſtôs, un weenâ no teem winſch ſafa: „Tirdsneezi- bas trihs gadus ilgâ apſpeeſchana laupija pa- maſam Kurſemes labklahjibu. Tâs ſemes, kur weenigee pelnas awoti ir ſemkopiba un lopkopiba un newis ruh- neeziba, — newar uſplaukt beſ tirdsneezi- bas.“*) Baſti- jas muiſchneeki ſtipri ween ſajuta labibas tirdsneezi- bas ſaſchaurinaſchanos, jo wini (un wiſpahrigi muiſchneeki) bij galwenee labibas peeſuhitaji tirgotajeem. Maſina- jâs labibas u. z. laukſaimneezi- bas raſchojumu tirdsneezi- ba — maſinajâs muiſchneeku pelna.

Uſ Leepaju notikumi atſtahja ſchahdu eeſpaidu: La- bibas iſwedumi 1805.—1814. g. ſtipri pamafinajâs; pat 1815.—1819. gadôs naw ſaſneegti 1800.—1804. g. iſwe- dumu apmehri; tikai rudju un auſu iſwedumu 1815.— 1819. g. ir wairak, nekâ 1800.—1804. g. (par 6% un

*) U. fon Schlippenbach. Beitrage zur Geſchichte des Krie- ges ect. Mitau. 1813. 5. I. p.

59°/_o); pamasiņajās ari linu un kanepu iſwedumi. Leekas, ka 1805.—1809. gaddās līkopji ſteidsās pahrdot ſawus raſchojumus un ſteigā peeteekoſchi labi wiaus neapſtrahdaja: maſiņajās linu un kanepu iſwedumi, bet ſtipri peeauga pakulu iſwedumi (linu pakulu par — 16°/_o; kanepu pakulu — par 80°/_o). Kanepu un linu iſwedumi pat 1815.—1819. gaddās neſaſneedsa wairs eepreekſhejos apmehrus. Wiſas ſihmes rahda, ka loptopiba 1805.—1809. gaddās (ſpreeſham ſchaī gadījumā par Lejas Kurſemi, jo galwenām kahtām wina peegahdaja Leepajai produktus) pahrđſihwojuſe aſu krihſi: 1805.—1809. gaddās pehſſchni peeauga gatas, ſaru un ſewiſchki leellopa ahdu iſwedumi un tiſpat pehſſchni pamasiņajās ſweeſta iſwedumi. Ari loptopji ſteidsās atſwabinatees no ſaweem lopeem, kawa wiaus un ſuhtija uſ tirgu. Un rakſturīgi, ka telu ahdu iſwedumi tai paſchā laikā pamasiņajās; telu nebij, jo ſaimneeki iſpahrdewa leelos lopus. Loti tizams, ka loptopibas kriſi radija neraſcha un ſehrgas, par kurām runā Schlipenbachs u. z. Neraſcha atſtahja ſawu eeſpaidu ari uſ labibas iſwedumeem un pawairoja karu kauno eeſpaidu. Ka lopproduktu iſwedumu pehſſchnais peeaugums nebij normals, peerahda ari tas, ka 1810.—1819. gaddās winam ſejoja tiſpat pehſſchna iſwedumu pamasiņanāſchanās (iſnemot ſirgu ahdu iſwedumu un beidsot jaatſihmē, ka Leepajas oſtu iſwedumu kopsuma (newis kopwehrtiba) neſaſneedsa (atſkaitot daſchus produktus) eepreekſhejos apmehrus pat 1815.—1819. gaddās. Produktu peewedeji bij atraduſchi zitus zelus, zitas oſtas un nonehmejus. — Tirdſneezisko kugu Leepajā eenahza: 1800.—1804. g. 1115; — 1805.—1809. g. — 1056; 1810.—1814. g. — 916; 1815.—1819. g. — 1186.

No Leepajas iſwedumeem mitu naudas eenehma: 1800.—1804. gaddās — 203.256 ſ. rbf.; 1805.—1809. gaddās — 182.358 ſ. rbf.; 1810.—1814. gaddās — 158.466 ſ. rbf.; 1815.—1819. gaddās — 153.697 ſ. rublus.

Galwenām kahtām pamasiņajās pahrtikas weelu iſwedumi, zaur Baltijas juhras oſtām, ko ſajuta weenigi Rigas un Leepajas oſtas, jo zaur Petrogradu gahja ſamehrā loti maſ labibas (par 0,7—1,3 milj. rbf.). Iſwedumu kopwehrtiba wiſaugſtafo paſahpi ſaſneedsa 1805. un 1806. gaddās un kraſi pamasiņajās, ſahſtot ar 1807. g. un

gandriņš weenigi uš labibas iswedumu rehķina. Baltijas muišneekēm bij eemešs gaudot . . .

Rara laika nošpeedošķos apstahķlus wismašak šajuta eewedumu tirdšneeziba. Zaur Wentspili un Leepaju 1795.—1804. g. eeweda — par 5,183,022 š. rbl.; 1805.—1814. g. — par 6,407,918 š. rbl. (peeauga par 23,6 %). Rigas un zitu Baltijas ostu eewedumu tirdšneeziba war usrahđit daudš mašakas šķemes.

Eewedumu kopwehrtiba pamasa, bet pastahwigi pamasinajās. Un ihstenibā pamasināšanās bij wehl daudš šajuhtamaka; naw japeemiršt, ka wišu ahrsemju pretšķu zenas tai laikā stipri bij pazehlušķās. Nepamasinajās waj peeauga tikai to pretšķu eewedumi, kuras galwenām fahrtām patehreja bagato ļaušķu aprindas, tā peem., austeru, dašchadu wiħnu, krahšu, kafeju, zufura u. t. l. produktu eewedumi. Turpretim demokratišķo, semaķo šķķiru patehrejamo preešķmetu eewedumu kopsūma waj nu stipri pamasinajās (kokuwilnas par — 40—50% ; au-deķķu — par 40—70% un tabakas eewedumi — par 50—60%), waj nepahrgrosijās (šķķu eewedumi lihđš 1810. g. negrošijās, bet peħz tam peħšķķni pamasinajās; turpretim šahls eewedumi stipri pamasinajās 1805.—1809. g. un tikai wehļak šašneedša eepreešķeķos apmehrus); peeaugumi nowehrojami tikai nedaudšās pretšķu kategorijās.

Domaju, šķeit zehloni meķļejami tajā eespaidā, kaħdu kari un ar wineem šaistitee nodokši, ļlaušķi un postišķanas atstahja uš dašchadām šabeedrišķām grupām. No kara wiswairak un galwenām fahrtām zeeta semakās un widejās ļlaušķu grupas; wiħnu pirķšķanas špeħja pamasinajās lihđš peħdeķam. Bagatee ari zeeta, bet šamehrā ne tiķ daudš . . .

Buħwneeziba kara laikā glusķi panihķa; wiħa atjaunojās tikai 1815.—1819. g.

Teesa, špreest par šaimneezibu stahwoķli peħz eewedumu tirdšneezibas ir loti nedrošķi, tadeħš peħdeķām šinām newar buħt patstahwigas nošihmes. Bet šķai gadijumā wiħas šašķan ar šinām, kuras mums šneedš Šchlipenbacha, Dideriķa u. z. autoru pahrišķati. Šinas par eewedumu tirdšneezibu ilustrē wiħas un peerahķa, tā minetee autori raksturo apstahķlus pareiši. Bet islee-

tojot šchis ilustrazijas, mehš nekad nedrihštam peemirst, ka eewedumi mašinajās neween aiš politiškēem eemešleem un weetejo šaimneezibu panihštchanas: uš eewedumu daudzumu leelu eespaidu atstahja ari Kreewijas waldbas šaimneezikā (muitu) politika. Naw jaaismirst, ka 1810. g. 19. dezembra pawehle atfahwa eewest Kreewijas oftās tikai amatneezibai un fabriku ruhpnēezibai waja-dšigos produktus. (Sem Amerikas šlagas ari kolonialprezes.) Atwestos ahršemju ruhpnēezibas rašchojumus waja-dšēja isnihzinat*). Noleeguma tarifu mihtstinaja tikai 1816. g. un atzehla — 1819. gadā. Un tarifa eespaidam peeweenojās tirgotaju newehleschanās iswadat lehtās prezēs, — nedrošchajōs laikōs tas neatmaksajās. Rišts atmaksajās tikai dahrgo pretšchu eewedejeem, un pehž winām ari Rigas tirgotaji teežās. Wini tāpat, kā XVIII. g. š. 70-tōs gādōs mahštīgi pazehla jau tā augštās transporta un pretšchu zenas un grahba naudu reekušchām. Leeltirgotaji ir weenigee, kas guwa kara laikā materielus labumus. Interesanti, ka taišni kara gādōs pawairojās Rigas tirdšneezikā flote. Tā peem. 1802. gadā Rigas tirgotaji peepirka tikai 1 fugi; 1803. gadā — 2; 1804. g. — 10; 1805. gadā — 4; 1806. g. — 19; 1807. g. — 11; 1808. g. — 9; 1809. g. — 33; 1810. gadā — 11; 1811. g. — 30; 1812. g. — 103; 1813. g. — 22; 1814. g. — 4; 1815. g. — 5; 1816. g. 3 fugus**). Šhšts fugu pirkšchanas drudšis, — šewišchi 1809.—1813. gādōs. Rigas tirgotaji negribeja atstahjt zitu walštu rokās kara apstahklu radito leelo pelnu. Kara gadi dašcheem leeltirgotajeem bij šeedu gadi. Un

*) Atkal, kā galweno eemešlu uštahdija weššeku, wehrtšpapi ru un papiru naudas kurša krišchanu: 1809. g. par papira rubli dewa wairš tikai 43 $\frac{1}{3}$ un 1810. g. — 25 $\frac{2}{3}$ šudr. šapeiķas. Bet noleeguma tarifs neša negrošija: 1814/15. gādōs papira rubli wehšteja tikai par 20 šap.; wehlaš — par 25 šap. Bešdejaiš kuršs ari palikās par „normalo”: „šwartu pret papira rubli”. Beš šchambam uš kurša krišchanu leelu eespaidu atstahja Napoleona išlaištee wiltotee papira rubli. Šhštu papiru rublu 1810/11. gādōs bij par 836 miljon. Wiltoto papira rublu kroniš eewahža 1813.—1817. g. — par 5,614,380 rbf.; 1819.—21. g. — par 6,794,529 rbf. — „Энци. словарь“ Брокгауза: „Ассигнация“.

**) Морской Сборникъ № 6. 1862 г. июнь. 127, 128 стр. Waldemara rakšis. Šepirkto fugu zaurmehra eetilpums bij — 61 lašte; 1 lašte — 120 pudu.

Rīgas leeltirgotāji dšihwoja tajōs ņewiņņki pehž Napoleona aiņeeņņanas no Kreewijas. Wakar-Giropā kari turpinajās. Kreewija — winas karogs — bij ņlawā. Kreewijas kugus neweens newdrihņņtejās aiņtiņt. Un Latwijas leeltirgotāju kugi beņbehdigi braukaja pa wiņām juhrām, un tirgotāji rauņa nauđu, krahja kapitalus. Pehž Napoleona iņdņiņņņanas Latwijas oņtu tirdņneeziba peeauga, ņewiņņki wairojās labibas, linu un linņehņlu iņwedumi. Latwijas labiba tagad atkal brihwi pluhda uņ ahrņemēm; ahrņemes peepraņija Kreewijas labibu. Winām tās truhka. Tur kari wehl ploņijās un poņtija ņaimneezibas lihdņ 1814./15. gadam. Latwijas tirgotāji tos iņmantoja ņawā labā, un muiņņneeki — labibas galwenee peegehdataji — dalijās ar wineem pelnā.

Bet Latwijas (un ari zitti) tirgotāji neween iņweda un eeweda prezes, bet nodarbojās gan teeņņi, gan ari neteeņņi ar kontrabandi. ņau kontinentalās ņiņtemas laiņā kontrabanda bij tirgotājeem weens no eewehrojamakeem pelnas awoteem. 1812. g. par „neteeņņo“ kontrabandi eet runa pat komerzņolegijas paņrņkatā. Paņrņkata eewadā Obreņkows rakņta, ņa daudņi tirgotāji eewedot ahrņemju prezes un tuhdat tās iņwedot Kreewijas apņardņibā, ņem winas ņihmogas. Winņņ ņauz to par „ņtarpneeziņko“ tirdņneezibu un aiņrahda, ņa winas apgroņijumu kopwehrtiba 1812. g. ņneegufees lihdņ 30 milj. rubņu*). Un beņ ņņaubām, Latwijas, ņewiņņki Rīgas tirgotāji, eewahža no ņņis ņpezielās tirdņneezibas wiņleelako pelnu. Naw tatsņhu jaaiņmirņt, ņa leeltirgotāju ņtarpā pirmo weetu eenehma Latwijas (Rīgas) tirgotāji, tā ņkaita, tā tirdņneeziņko apgroņibu ņinā**).

ņabumus guwa neleela tirgotāju grupa un pehž franņņu-pruņņu aiņeeņņanas, raņņas gaddōs, — ari leele ņemes ihpaņņneeki, muiņņneeki. Muiņņneeku pelna

*) Obreņkowa paņrņkati zitadi ņaņtahditi neņā minetee Rumjanzowa paņrņkati; geuhņi winas ņalihdņņinat. ņadehņ Obreņkowa paņrņkatus nepeevedu. Pee tam winās eefņaititi ari jaunpeeewenotās (1809. g.) ņomijas iņwedumi un eewedumi, ņas peeņņirteem daudņ zitadaku ņaturu.

**) ņtarp leeltirgotājeem atradu ņiņai weenu Iatwiņku wahrodu — ņriņtapu ņaulu, winņņ tirgojās Rīgā. 1812. gadā ņauls iņweda prezes par 107.303 rņb.; eeweda par — 20.000 rņb. — ņtat. Obreņkowa 1812. g. paņrņkatā.

auga, jo auga peeprafijumi pehz labibas. Un tas sawu-
 fahrt pamudinaja Latwijas muischneeks paplaschinat
 sawas fainneezibas us semneeku semes rehkina. Tirds-
 neezibas usplaukums atsedsa naudas fainneezibas eene-
 figumu un paahtrinaja Latwijas un Igaunijas
 semneeku „atwabinaschanu“, t. i. pamudinaja Latwijas
 un Igaunijas muischneeks pasteigtees ar semneeku
 semes peefawinaschanos. Baltijas semneeku „atwabi-
 naschanas“ likumi (Igaunija — 1816. g. 23. nowembri;
 Kursemē — 1817. g. 25. augustā; Widssemē — 1819. g.
 26. maijā) skaidri un nepahrprotami peerahda, ka ar
 wiau palihdsibu muischneeke wehlejās šasneegt un šasnee-
 dsa preekšč sewis to wisgalwenato: semneeki palika
 muischneeku teesibu aishildneezibā un fainneeziskā atka-
 ribā, bet wiau peenahkumi pret „atwabinato“ semneeku
 gluschi isgaisa, — „atwabinaschana“ dewa muischneeku
 fainneezibām šaistitu un lehtu laukstrahdneeku. Pa-
 lasat ween, ko likums pauda: Kursemes „brihwais“
 semneeks nedrihksteja: 1) atstah Kursemi; 2) nome-
 stees pilsehtā; 3) iswehletees zitu nodarbošchanos, kā
 ween tikai semkopibu; 4) neweens brihwais semneeks,
 kā ari neweena brihwā semneezē nedrihksteja šalaulatees
 bes muischas ihpaschneeka atlaujas; 5) semneeki nedrih-
 steja šapulzetees, kaut ari likumu atkautā noluhkā, bes
 muischas ihpaschneeka atwehles . . . 10) Semneeks wa-
 reja eesuhdset muischas ihpaschneeku tikai tad, kad wiašč
 isdewa šchim noluhkam rakstisku atkauju. Muischas ih-
 paschneeks wareja schaušt semneeku 15 spēka šiteeneem
 pa frekla pahrklahteem plezeem un semneezē 15 pletnes
 zirteeneem pa šehšamo meetu. Pletnei wajadsēja buht
 — 2 pehdas garai, 2 pirkstus platai un 1 pirkstu beesai
 un šaschuhtai no wairakām šikšnam. Muischneeka leh-
 mumu wareja pahršuhdset tikai pehz šoda iszeeschanas*
 „Atwabinaschanas“ likumi padarija semneeku par
 muischneeku korporazijas wehrqu, par muischnee-
 ku kopihpaschumu: semneeks nedrihksteja atstah guber-
 nu, pahrweetotees us pilsehtu, iswehletees brihwu amatu
 — wiam wajadsēja kalpot tikai un weenigi muischnee-
 teem, „nodarbotees“ ar semkopibu . . . Zeelee starptau-

*) Von einem Patrioten. Die Zustände des freien Bauern-
 standes in Curland. Leipzig 1860. 19., 20. L. p.

tistee šatrizinajumi un šarešhgijumi neween teefši ispoštija latweefchu (šewiškfi Kurfemes) šemneeka šaimneezibu, — wehl wairaf: wini pawairoja naudas šaimneezibas nošihmi, paahtrinaja šemneeku šemes eššpropriažijas prozešu, nodroščinaja muišneeku leelās laufšaimneezibas, paahtrinaja latweefchu šemneeku proletarišaziju . . .

Latwijas šabeedribas plašchakās aprindas, tautas leelum leelakā daļa šchajās šarptautiškō šarešhgijumu laikōs neguwa itin neka, — wina tikai šauđeja. Truhkums, bads, šlimibas un mirštiba, — luhl, winas eeguwumi. Tikai retums, atšewiškōs gadijumōs šlimibas pahrširoja ari bagato pilis. Eedšihwotaju (šewiškfi šemneeku) jau tā šliktee dšihwes apštahki kara laikōs kluwa wehl šaunaki un gimenes dšihwe panihka, mašinajās laulibu škaitis, mašinajās ari dšimštiba. Šeem., 1800. gadā Kurfemes protestantu draudšēs tika nošlehgtas — 3,360 laulibas; 1801. gadā — 3,419 (apm. 10 laulibas uš 1,000 eedšihw.); 1811. gadā — 4,077 laulibas; 1812. gadā — 3,368; 1813. g. — 3,720; 1814. g. — 3,778 (apm. 8—9 laulibas uš 1,000 eedšihwotajeem).

1801. gadā uš 1,000 eedšihwotajeem peedšima apm. 37; bet 1813./14. gadōs — 33—34; blakus neraščas gadeem noštahjās kara šchaušmas un pamāšinaja dšimštibu par 3—4%. Un dšimštibas pamāšināšchanos pawādija mirštibas peeaugšchana: 1801. gadā uš 1,000 eedšihwotajeem nomira — 20; 1812. g. — 27; 1813. g. — 22. Kara šaunee eepaidi teit noteikti išredsami, lai gan mirštibas krašā peeaugšchana 1811. gadā norahda ari uš ziteem zehloneem un tos mehs atrodam eepreeššchejo gadu nerašchā. — Šalihdšinot miruškō un dšimušchō škaitu, mehs dabonam jehdšeenu par eedšihwotaju dabiško peeaugšchanu: 1801. gadā uš 100 dšimušcheem išnahl 53 miruškū; palika pahri — 47. Eedšihwotaju „bilanze“ 1802. gadā ir wišlabakā: uš šatreem 100 šlahtnahkuškēem, aišgahjuškō ir tikai — 46. Bet 1810.—12. g. „bilanze“ kluhst uštrih-toškfi šlikta un 1812. gadā pahrpalikums nošlihđeja uš wišmašako pakahpi. Šewiškfi pamāšinajās wišreefchu škaitis: 1801. gadā šeweešchu bij 49,2% no wišem Kurfemes eedšihwotajeem; pamāšam šamehšs grošijās un

1834. gadā wīnu ūstais ūstneēdja — 51,4^o/. Ēdšihwotaju kopūstais pēeauga loti gauši. Un mums ir eemešs domat, ka dašchōs apwidōs, ūewiūchki ūugūchkursemē, eedšihwotaju ūstais pamasinajās, pat absolūti. To apstiprina ūinas par ūidsemi, lai gan kara breešmas wina iūjuta maūat, nekā kurseme.

ūidsemē, eēstaitot ūahmu ūalu, dšihwoja*).

	1811.	1816.
Brihwo ūahrtu lozeūu	3.096 w.	3.270 w.
Tirgotaju	1.775 "	1.601 "
ūunūtigo pilūehtneēku	5.253 "	7.062 "
ūeenūahrtiūo pilūehtneēku	9.755 "	8.006 "
Brihwo ūtrahdneēku	14.033 "	11.373 "
ūpūalpotaju (nebrihwo)	3.282 "	3.116 "
Kronu muiūchu br. ūemn.	37.088 "	39.540 "
Pilūehtu	} 201.708 "	} 200.682 "
Privato		
ūahūitaju		
ūahūu koloniūtu	5.312 "	5.303 "
ūawisam nod. maū. t. loū.	— "	660 "
ūawisam	278.206 "	277.433 "
	281.302 "	280.703 "
		302.874 "
		306.618 "

Mums eēūehjams ūalihdūinat tiki wihreeūu ūaitu 1811. un 1816. gadōs, jo 1811. gadā ūeeweetes naw eēūaititas. — ūispirms jaatūihmē tirgotaju ūaita pamasiūaūhanās (par 9,8^o%). To iūūaidro 1810. g. 8. deūembra liūums, kurūū atwehleja ūidsemes ūemneēkeem eepirkt ūawā apūahrtnē laufūaimneēzibu raūūojumus un paūrdot tos pilūehtās, — un otradi: eepirkt pilūehtās lauzineēkeem wajaadūigās prezes un iūpaūrdot winaū ūawā apūahrtnē. ūihdū tam laiūam ūemneēki drihūūteja paūrdot ūawus raūūojumus tiki pilūehtās; eepirkt atūalpaūrdōūanai laufūaimneēzibas raūūojumus wini nedrihūūteja, tāpat ari — iūwadat pilūehtneēku prezes pa aprinēkeem**). ūehū minetā liūuma iūdōūanas ūiūo pilūehtu tirgoneem wajaadūeja atmeūt ūawu lihdūūūinejo

*) „Das Inland.“ Dorpat. 1836. 29. janw. Nr. 5. „Ueber der Bevōlkerung Livlands.“

**) Ф. Веймарнъ. Матеріалы для геогр. и стат. Россіи, собранные офицерами Генер. Штаба. Лифл. губ. Петроградъ, 1864. 470, 471 стр.

nodarbošchanos; wīnu ufdewumus ušnehmās semneeki. Un tirgotaju ſkaits daščās pilſehtinās pamaſinajās peež- un deſmittahrtigi. Bet uš wihreeſchu kopigā ſkaita pamaſinaſchanos tas neatſtahja eeſpaidu: 1816. gadā bijuſchos tirgotajus eeſtaitija zunſtigajōs pilſehtneekōs; ar to ari iſſkaidrojama pehdejo ſkaita kraſā peeaugſchana (peežu gadu laiķā par 34,2^o/_o). Galweno wehribu mums japeegreeſch newis ſchim, bet gan „weentahrſcho pilſehtneeku“ un „brihwo ſtrahdneeku“ grupām: pirmo ſkaits peežu gadu laiķā pamaſinajās par — 18°/_o; otrejo — par 18,9^o/_o. Un wiſs nodokļu maſſataju kahrtu wihreeſchu ſkaits pamaſinajās par — 0,26^o/_o (ja eeſſkaita muiſchneekus, tad par — 0,21^o/_o). Tā tad wihreeſchu ſkaita pamaſinaſchanās notikufe tikai uš weentahrſcho pilſehtneeku un brihwo ſtrahdneeku rehķina. Bet zeetufchi ari ſemneeki: wīnu kopſkaits peeaudſis tikai par — 0,6^o/_o. Tatſchu Wiſſemē zeeta wiſwairat pilſehtu ſemaſās ſchķiras: daļa no wīnu ložekleem aiſgahja, jo nebij darba; zitus nonehma kara deenāstā; ziti nomira bada un ſlimību ſagrauſti. Galwenām kahrtām par wīneem rakſtija kaħds azuleezineeks ſawā 1812. g. 5. oktobra wehſtulē: Nahwes engelis druhmi ſolo pa eelām un nahwē ſewiſchki daudſ wihreeſchu paſchōs ſpeħku gadōs, taiſni tos, kuri peħž iſſkata wiſſpeħzigaki un weſeligaki. Iſplatas un kluħſt par epidemiju kaħds ſauns purwa- un nerwu drudſis. Un loti dabigi, ka tagad parahdas ſchi gada breeſmigo notikumumu, ruħpju, baiķu, ſaudejumu un iſmiſuma ſeķas . . . 24 ſtundās nomirſt (Rigā) 40 zilweķi (neeeſkaitot ķareiwjuſ; ſlimnižās wīnu bij apm. 5,000)*.“ Un gluſchi lihđſigi Schlipenbachs rakſturo Kurſemes ſemneeku apſtahķlus: beeſchi ween ſemneekus aizinjaja darbā (pee apzeetinajumu buħwēm par ſchķuħtneekeem u. t. t.) tikai uš kaħdām aſtonām deenām; uš tikpat daudſām deenām ſemneeki panehma lihđſ baribu. Bet peħž noſtrahdatām deenām ſemneekus paraſti nelaida uš mahjām; wīnus peeſpeeda ſtrahdat tſchetras un pat aſtonas nedekas no weetas — beſ welas pahrmainiſchanas, beſ peeteekoſchas baribas. „Un daudſi nomira, jo wīnus nowahjinaja nemitigais darbs

*) Skizzen zu einer Geſchichte des Ruſ.-Fr. Krieges im J. 1812. Leipzig. 1814. 98. Iap. p.

un nepeeteefošchà bariba *).“ Tahds jemako ſchkiru liktenis . . .

Un, fà arweenu, ſchis ſchaufmu pilnàs dſihwes druh-
màs noſtanas aiſſneedsa ari bagato lauſchu mitelkus.
Slimibu un ahrprahta dweſma aiſſneedsa ari pahrtiku-
ſchos un dſihras ſwinoſchos. J. Eckards atſtahſta pehz
lahdàm 1814./15. g. wehſtulèm, ka tai laikà ſaſlimu-
ſchas wairakas Widſemes muiſchneeku gimenes ar fe-
wiſchku ahrprahtu, religioſu maniju. Rahdas muiſchas
ihpaſchneeki lihds ar weefeem eſot noſlehguſchees ſawâ
muiſchâ, laſijufchi bibeli, iſdalijufchi ſawâ ſtarpâ bibeles
perſonu lomas, dſihwojuſchi puſkaili, ahrprahta drudſi
neehduſchi wairakas deenas un ar wiſu ſawu rihzibu tu-
rejuſchi iſbailès apkahrtnes eedſihwotajus. Tikai ar lee-
lâm puhlèm ahrſtam iſdewàs teem peeckuht un atdabut
pee ſaprahta . . . Un tas nebij weenigais gadijums. **)
Kara breeſmas atſpogufojàs neween ſabeedribas ſaim-
neeziſtâ dſihwê, bet ari, gluſchi ſaprotamâ kahrtâ, zilweku
perſonigâ dſihwê un pſichikâ. Tautas wairumu kara
naſtas un klaufchi noſpeeda gluſchi pee ſemes; iſpoſtija
ſaimneeziſbas; trauzeja gimenes dſihwi; ſimteem un tuhl-
ſtoſcheem zilweku aiſdsina ahrprahtâ un kapâ. Zeeta —
ſtipri ween zeeta — ari bagatneeku un muiſchneeku ſaim-
neeziſbas. Bet pehz kara wehrgu-klaufcheneeku balſtitas
winas drihſ ween atſchirga un kara taſlako gaitu muiſch-
neeki lihds ar leeltirgotajeem prata iſmantot ſawâ labâ.

*
*
*

Tahds pat eeſpaids uſ Latwijas ſaimneeziſko dſihwi
buhs ari tagadejam karam, lai ari kahds buhtu ta iſnah-
kums. Wehl gan naw eeſpehjams ſaſkatit wiſas zirſtàs
rehtas. Bet to jau war ſazit, ka ahrejà tirdſneeziſiba
gluſchi pahtraukta un eeſſchejà pamaſinata uſ to peh-
dejo. Tuhlſtoſcheem zilweku ſakarâ jau ar to palikuſchi
beſ darba un wineem draud behdu deenas. Behz kara

*) H. von Schlippenbach. Beiträge zu Geſchichte des Krieges
ect. Mitau 1813. Erſtes Heft. 12. I. p.

**) Julius Eckardt. Baltiſche und ruſſiſche Kulturſtudien
aus zwei Jahrhunderten. Leipzig. 1839. 278.—289. I. p.: „Eine
Litländiſche Spudgeſchichte von 1814.“

tuhlit nekad newarēs atširgt wišā pilnibā tirdšneeziba. Semkopji wehl daudš nejuht. Bet tomehr ari wineem palika neišpahrđoti daudši raschojumi (peem., lini, kweešči, aħbolinu sehklas, linsehklas u. ž.). Bet ja karšč ilgs wehl lihđš 1915. gada rudenim, tad semkopji tirdšneezibas pahrtraufšchanu un darba špeška aiššaufšchanu projam šajutis wišā bahrgumā. Daudšām šaimneezibām wajadšēs aišeet bojā.

Bet jo fewiščki zeetis un zeešč jau kara pirmōs mehneščōs weetejā ruhpnēeziba un ruhpnēezibas strahdneeki. Daščas nošares, kā kōruhpnēeziba un ķimistā ruhpnēeziba, drehbneeziba, pawišam pahrtraufščas šawu darbibu. Metalruhpnēeziba un tekštilruhpnēeziba turas ar armijas un flotes pašuhtijumeem. Bet strahdneeku škaitis pamasiņats it wišur.

Teefa, leelee ušnehmumi pehž kara drihš atširgš; šihķee išputēs un leelajeem beš konkurentēem buhs wehl labak. Un ušnehmeji šaudē tikai pelnu; dšihwei wineem noguldits bankās; peršonigi wini maš zeešč. Turpretim strahdneeki šaudē darba algu. Wineem krahjumu maš; tee iššihķ bešdarba pirmās nedekās un pehž tam šahklas badeščchanās, šaldeščchanās, atraufšchanās no wišas kulturelās dšihwes. Semakās aprindas kara dehl zeešč wiswairak pee wišeem apstahķleem.

Un ar kara išbeigšchanos tuhlit šchis zeeščchanas nebeigšees. Karšč aišnem daudš lihđšekku. Ja ari pretineeki buhtu špeesti mašpat kontribuziju, tas nešegtu išdewumus.

Un mehš ar pilnu pahrleezibu waram šazit, ka pehž šchi breešmigā kara atfahrtošees daudšas parahđibas, kuras wehrojām pirms 100 gadeem — laulibu un dšimstibas pamasiņafšchanās, šlimošchanas, nerwošitates un mirštibas pawairošchanās. Karšč šatrizinās šaimneeziškos, kulturelos un šadšihwes pamatus.

VII.

Latwijas šabeeđriško grupu šimpatijas un teekšmes 1812. un 1914. gadōs.

Ģepreešķeješās nodakās atšihmetās šinas špilgtām krahšām atteħlo Latwijas štahwoķli Napoleona karu

lailâ. Bet winas neatfedj ta laila fabeedrifko grupu simpatijas un antipatijas, teeksmes un ar warenajeem notikumeem faistitâs zeribas. Pamehginasim eeskatitees fchai intimajâ zilweku pasaulê, kura, ipausdamâs atsewifchku zilweku un fabeedrifku grupu rihzibâ, kluhst peeetama muhsu nowehrojumeem. Mhrkahrtigee notikumi eewilkoja zilweku prahtus; peespeeda domat un spreest wisklusafkos amatneekus, wisattahlatâs nomalês dsihwojoschos semneekus. Gahja baumas par frantschu naidu pret muischneekem, par winu wehleschanos atfwabinat semneekus no grubtajâm nastâm. Sakropotâs, pahweidotâs nonahza Franzijas rewoluzijas idejas lihds Latwijâs pilsehtâm. Nowehrdsinatâ, paklausibâ un lihdelibâ isauguschâ semneeka prahts sakroploja winas wehl wairaf. Is baumâm un kauschu walodâm latweeschu semneeks faprata tikai to, kas nodarbinaja ari wina prahtus — nostahstu par frantschu atfwabinafchanos no muischneeku waras, no smagajâm nastâm, klaufcheem un pahrestibâm. Latweeschu semneeku naidis pret muischneekem bij gan noslehpts wehrdsibâ, pasemibâ un padewibâ. Bet naidis bij leels un wispahrigs. Tikai ispausstees winam netahwa muischneekem paklausigee spehti. Bet issamifuma brihschds semneeki tomehr ufbruka muischneekem un postija winu pilis. XVIII. g. f. pehdejee 30 gadi ir semneeku pastahwigu nemeeru gadi un beeschi ween (peem., 1784. g.) nemeerds peedalijâs leelas semneeku mafas, wefeli apgabali. Daudsreis kara spehtam tikai pehz ilgâm puhlêm isdewâs peespeest semneekus klaufit kungeem*). Bet latweeschu semneeku stahwoflis kluwa arweenu launaks. Tadehl semneeku nemeeri nebij issklauschami un gluschi apfpeeschami. To faprata ari muischneeki; wini fetoja starptautifsteem fareschgijumeem ar wisleelako usmanibu un baschâm. G. Merkels atstahsta, ka poku-sweedru kara lailâ muischneeki spreeduschji: ahrejais eenaidneeks mums launa maf daris, — wairaf mums jabihstas no eeskhejâ eenaidneeka (semneeka). Bet muischneeku isbihles parafsti drihs isgaisa: semneeku apweenofchanâs nebij eespehjama, nemeerneeku pulzinus fakawa weenu pehz otra un wifs nostahjâs wezajâs fleadês. Muischneeki

*) G. Merkel. Die Letten ect. 1800. g. 10. Ip.

rihkojās ar eepreefschejo bahrgumu un neschehlibu. Wini neusklausija G. Merkela praweetojumus, nepegreesa wehribu Merkela aistradijumeem, ka garidsneezibas un muischneezibas despotijas ehkai laika straume isskalojuse pamatus, ka laiks to atstah, jo breefmigā, bet nedroschā buhwe gruhdama paglabās sem sewis Latwijas kalpinatajus . . .*) Bet muischneeki palahwās us saweem spehkeem. Uslabojumi, kuras tee daschlahrt apfolija semneekem, parasti palika us papira. Tā peem., Katrinās 2. eerofinatee Widsemes landtaga lehmumi (1765. g.), atsiht semneeta apstrahdajamo semi par wina ihpashumu, peefschkirt semneekam teesibas sūhdsetees par muischneeku, nokahrtot klauschus un nepawairot winus, mihshtinat sodus, eerihkot lauku skolas, nepahrdot semneekus us ahrsemēm, pee pahrdoschanas neschkirt seemu no wihra, — wisi schee lehmumi palika us papira, un muischneeku rihziba radija semneekōs nemeeru un fazelschanos, kas sawukahrt pamudinaja pat Kreewijas waldibu usaizinat muischneekus kertees pee reformām**). Bet isspeestās reformas muischneeki prata sagrosit un pahrgrosit peh3 sawa prahta. Wehl wairaf: Latwijas wehsture rahda, ka muischneeki, ja tas wina interesēs, likumu neween sagrosa un nepareisi istulko, bet pat wilito, nepareisi pahrtulko, gluschi pahrgrosa likuma faturu, eeseel likumdeweja usrafstito wahrdu weetā zitus ar preteju, wifu likumu grososchu nosihmi. Peem, 1804. g. likumā starp zitu fazits: „no schi brihscha ikweenam semes gabalam, kuru muischas ihpashneeks nodewis semneekam un par kuru jamatfā nodewas un jaeet klauschōs — japaleef semneeka un wina mantineeku neatfawinamā peederumā“ („владѣніе“). Dau jehdseens „peederums“ ir loti nenoiteikts un ispausch tikai personas faktisko waru pahrpreefschmetu, — juridisko waru, ihpashuma teesibas, winsch atstahj muischneekam; tikai peemetinajums „neatafawinamā peederumā“ mehginaja wairaf waj masaf nodroschinat semneeku pret muischneeka teefsmēm. Peh3 1804. g. likuma Widsemes semneeku war peelihdsinat rentneekam; bet rentneeka teesibas winam newareja

*) G. Merkela. T. p. 33., 4., 9. Ip.

***) Ф. Веймарнъ. Матеріалы и пр. Лифл. губ. 326 стр.

atšawinat — tās palīka uš muššchu un pahrgabhja uš mantineešeem. Bet muišchneekus ari tas neapmeerinaja un wahrdu „peederums“ („владѣніе“, „Besitz“) wini tulsoja ar „Muzniešung“ („пользованіе“, „leetošchana“): jemes gabalam . . . japaleef semneeka . . . leetošchanā. Ziteem wahrdeem: ar šawu „tulkojumu“ muišchneeki galigi isnihžinaja lišuma kaut ari wahjo mehginajumu tuwinat semneeka teešibas par semi ihpašchuma teešibām. Un uš „tulkojuma“ pamata muišchneeki jau pirms „atšwabinašchanas“ katrā isdewigā brihdi paplašchinaja šawu šainneežibu uš semneeku semes rehkina, *o 1804. g. lišums peešahwa tikai ahrfahrtingōs gadijumōs . . .*) Bet šawā laikā muišchneeki kēhrās pat pee lišuma „papildinajumeem“. 1803.—1819. gādōs uš zara pawehli tika šastahditas špezielas komišijas (Petrogradā, Waskā, wehlaš ari Riģā), kuru ušdewums bij pahrwehrtet un eedalit semi, nostaidrot un isstrahdat Widšemes semneeku klaušchus un nastas. Un muišchneeki it wišu isleetoja, lai nastas un nodewas ušweltu tikai semneekeem. Wineem tas isdewās — komišijās tatšchu strahdaja winu peederige, winu kahrtas lozekli. Un komišiju liberalakos lozeklus (peem. grafu Mellin'u) muišchneeki mehginaja dabut šawā pušē draudeem un anonimām wehstulēm. Bet „liškumigā“ zelā eeguhtais neapmeerinaja muišchneekus. Un, luhk, wini, waj uš winu pamudinajumu ziti, kēhrās pee wiltojumeem. Semneeku peenahkumu šarakstā, starp zitu (III. pantā), šazits, ka semneeku ušdewums: peewest buhwmaterialus un peegahdat strahdneekus, basnižu, mahžitaju muišchu, školu, karaspehka nometnu ehku, dšihwojamo telpu un staklu buhwēm un išlabojumeem; algot semneeku teešneschus un peefehdetajus, šā a r i n a u d a s e e m a k š a s un pastneeku peegahdašchana, šā to preekšchneežiba isrihkojufe un šadalijufe.***) Ušwehrtos

*) Stat. Dr. Adolfa Agthe's rakstu: „Ursprung und Lage der Landarbeiter in Livland.“ Raksts naw pee rotās, tadehš newaru atšihmet atteezigās weetas.

**) Wahzu teštā atteezigais pants isteikts šchahbi: „Die Anfuhr der Baumaterialien und die Stellung d. Arbeiter beim Bau u. Reparaturen d. Kirchen, Pastorats, Schul- und Postirungsgebäude, Quartierhäuser u. Kavalerieställe, die Besoldung der Bauerrichter, Bauerbehižer in den Behörden, wie auch die Geld-

wahrdus, „kà ari naudas eemafjas“ muischneeki isleetoja, lai atswabinatos no saweem peenahkumeem isfneegt pee buhwem wajadsigos naudas lihdsjektus. Bet wehlaq israhdijs, ka komitejas pahrrakstitys aktis fchee fwarigee wahrdi eerakstiti ar fwe fchu rok rakstu. Iau grafs Mellin's (weens no Rigas komitejas lozektseem) aifrahdijs, ka mineteer wahrdi nefastan ar pahrejo tekstu un runa pretim pastahwo fchai fahrtibai, fura noteijs, ka par naudas lihdsjektseem jagahda muischneekteem. Mellin'am ari isdewas dabut no Kreewijas waldbibas atteezigu pastaidrojumu. Bet muischneeki fchos pastaidrojumu weentfahr fchi ignoreja, waj atbildeja, ka pastaidrojumu newar drukat, jo naw igauku walodas prateja un tadehkt naw eespeh jams winus pahrtuskot. Bet Mellin'u — leetas eerosinataju un wirsitaju — 1815. g. 30. junijs landtags „teefaja“ un nospreeda neustizet winam wairs nefahdus amatus un nodot wiau muischneektu usfraud sibà, — tadehkt ka Mellin's neaifstahwot muischneektu intereses . . . Tà rihkojas muischneeki. Gandrihs 20 gadus wini balstija sawas teefibas uf wiltotu dokumentu: tikai 1823. g. beigàs Widsemes gubernas walde pasinoja un pawehleja eewehrot, ka muischneektu un newis semneektu peenahkums dot 3-ja pantà minetam buhwem wajadsigàs sumas.*) Pee fchahdas muischneektu rihzibas un istureschanàs pret likumu un waldbibas rihkojumeem — semneektu likens nebij apflauschams un nemeeri un naidis pret muischneekteem pastahwigi peeauga.

Tadehkt Napoleona eebrukuma preekschwakarà, tàpat kà polu-sweedru kara laikà, muischneeki wiswairak baidijs no „eekschaja eenaidneekta“. Un bij eemeels baiditees — Leetawas nemeeri eewiknoja Kursemes semneektus, un ar roschainam zeribam wini gaidijs „atswabinatajus“. Latwju semneeki usstatija Franziju par muischneekteem naidigu waru un gaidijs few brihwi is nesinamàs tahles.

beiträge u. die Stellung der Postknechte, nach den obrigkeitlich ergangenen Verordnungen und darnach gemachten Aepartionen.“

*) Schi raksturiga muischneektu rihziba sibij un pamatigi apstatita gramatinà: „Noch Einiges über die Bauernangelegenheiten in Livland. Mit einer Schlussbemerkung von Ludwig August Graf Mellin, Direktor und Präses des Kaiserl. Bibl. Ober-Conistoriums. Riga, 1824. 37.—84. 110. Ip.

Frantschu eeraschanos Kursemê daudsu nowadu semneeki peenehma par signalu zihku ussahkschanai pret muischneekem. Gesahkàs semneeku nemeeri gar Leetawas robeschu, Kuldigas apfahrtnê (sewischki Chdolê) un, beidsot, pehz gubernatora Siwersa aiseeschanas ari Jelgawas apfahrtnê un Jelgawâ. „Latweeschu semneeku apfahrtsflejojofschàs grupas („bandas“) un pilsehtas proletareeschi dabuja finat, ka pilsehtâ preeksch truhzigajeem ir sawahkti miltu krahjumi; wini usbruka noliktawâm un ar waru peefawinajàs miltus. Gesahkàs strihdi un kauschanàs starp usbruzejeem un pilfoneem; likàs, ka faduršme peenems draudoschu raksturu un isplatisees tahlak; bet beidsot, peewakarê, pilsehtâ eeradàs diwas pruschu kahjneeku rotas palkawneeka fon Raumera wadibâ un pehdejais tuhliit paruhpejàs nodibinat fahrtibu un meeru“ *). Un ar kahdu pašchapmeerinajumu un uswaretaja ironiju to atzeras wehl pehz wairak kâ 50 gadeem (1865. gadâ), muischneeki un winu ideologi, — waram špreest pehz J. Eckardtâ peesihmes: trofschnojofchee latweeschu bari bij sewischki fashutuschi, „kad wini redseja, ka pret wineem, lihdsšchinejo wahzu funqu weetâ, atkal nostahjàs wahziski runajofchs eenaidneeks“ **). Ja, latwju semneekam wajadseja pahrlleezinatees, ka eekarotajeem sawu likteni newar ustizet. Jau-nee waldneeki wislabaki šapratàs ar muischneekem, jo wini pašchi dšihwoja no semneeku darba augleem un usstahjàs pret sawu semneeku atšwabinašchanu. Rewoluzionaree kari bij jau šen isbeigufšchees. Tagad „rewoluzionarâ“ Franzija gahja kopâ ar feodalo Prusiju un Austriju. Pruschu rihziba un usstahšchanàs pret latwju semneekem bij gluschi šaprotama. Sawâ šinujumâ (Publikandum'â) gen. Grawerts išpauda Prusijas un Latwijas muischneeku domas. 13. julišâ iš Petermuischas winsch apmeerinaja muischneekus un wehštija latwju semneekem: „Leekas, ka starp weetejàs prowinzes klauschineekem fahš isplatitees maldigi usštati, itkâ kara stahwołlis un pruschu kara špehku ušturešchanàs atšwabinatâ winus no peenahfumeem pret muischneekem.

*) J. Eckardt. Die Franzosen ect. „B. M.“ Jan. 1865. Ri-ga. 3. un 4. Ip.

**) L. p. 4. Ip.

Lai isklaidetu šchis maldigās eedomas, ar šcho paskaidroju, ka lihds wisaugstakai pawehlei prowinczes šatweršmē un kungu un pawalstneeku šawstarpejās atteezibās itin nekās netiks grofīts un ka prušchu kara spēhks šchis atteezibas newis apdraudēs, bet gan ir gataws uš to wisstingrafo aisstahwet, kà winas, tã ari šahrtibu, un bahrgi šodis ikkatru, kas usdrihšstesees pret to ušťahtees . . .*)

Latwiški šchis usšaufums bij šchahds:

„Prušchu augsta Generalkunga Sluddinašchana.

Ar leelu brihnošchanu dširdehts irr, ka daschi no Kursemmes laudim neprahtigi šadohmajuschi, ka taggad tas laiks effot atmahzis, kurrã teem šaweem Waldineekeem ne buhs tã, kã lihds šchim klaufiht; ka tas karšch, kas taggad šchini šemmē zelts, un tee Prušchu karrawihri, kas šcheitan miht, winnus atšchiršchot no šaweem Rungeem un Waldineekeem, jeb no wiššeem lihds šchim eezelsteem liffumeem un nolifteem darbeem. Bet šcheem nu zaur šcho grahmatu, kas winneem sluddinadama, tohp ta Sinna dota, ka wišša buhšchana šchinnī šemmē paleef kã bijuši, kamehr zitta augsta pawehlešchana taps dohta. Tadeht nu teem Kursemmes laudim tohp zeeti pašazihits un peekohdinahts, ka teem flusseem un meerigeem buhs palikt, joprohjam ar gohdbihjašchanu šaweem Rungeem klaufiht, laufus un mahjas kohpt, kã gohdigeem un deewbihjigeem laudim peeklahjahs, un kas no winneem tã nedarritu, bet šcho pawehlešchanu pahrkahptu, kas šaweem Waldineekeem, jeb winnu Weetneekeem, Waggareem un Teefneššeem prettineeks buhtu, tas to nopelnito šohdibbu dabuhs, un no Prušchu karrawihreem pehz winnu bruhšes un liffuma zeeti un grubti taps noštrahpets. Šchi sluddinašchanas grahmata irr norakštita Prušchu lehgeri Pehtermuišchã tai peektã šeena mehnešcha deenã šchinnī 1812-tã gaddã.

von Grawert,

Prušchu Rehnina Generals pahr wiššeem
Prušchu karrawihreem.“

Un waram buht pahrlleezinati, ka šemneeki beeshi ween ištuta prušchu kara preekšchneežibas „šohdibbu“.

*) Сборникъ Имп. Русск. ист. о-ва. № 133.

Un, nefkatotees us prufchu generatu bahrgo rihzibu un bahrgajeem finoxumeem, femneeki nebeidja tizet, ka atfwabinafchanai wajaga nahkt, — jo liktens bij tik breefmigi gruhts, nastas bij tik pahrleezigi smagas. Nepahrleezinaja winus pat leelàs kontribuzijas un klaufchi; dascheem likàs, ka tee pahrejas laikà raditi, ka wini isbeigfees un eefahkfees labaka dshwe.

Ari Widsemes, Rotneses-Stufmanu apgabala femneeki zeribu pilni luhfojàs reetrumòs un gawilem fagaidija frantschu-prufchu karafpehtu nodakas: wini domaja, ka tàs atfwabinàs femneekus is muiſchneeku juhga. Bet zeribàm wajadseja isgaist. Dselofchu ironiju dwehſch pretim kahda Rigas prufcha wehstule, kurà winſch atſtahta notikumumu is Widsemes femneeku un prufchu atteezibàm; winſch ſtahta, ka Rotneses-Stufmanu femneeki ſapulzejufchees kahdà frogà un runajufchi, ka nu beidsot peenahzis muiſchneeku kundſibai gals. Gerardufchees prufchi. Semneeki apſweikufchi winus. Bet ofizeers nefapratis wiku gawiles un uspraſijis wahzeetim-krodſineekam, ko laudis ſauzot. Tas atbildejis, ka femneeki runajot par frantschu, prufchu un potu aiftrenkſchanu no Widsemes. Un ofizeers tuhdaſ pawehlejis nelaimigos femneekus peekaut. Un korespondents paſchapmeerinati peefihmè, ka pehz dabutà kaweena femneeki ſaukufchi: labaki palikſim pee wezajeem kungeem *). Schaì anekdotiſkajà noſtahta ſkaidri isredsamas diwas parahdibas, kuras apſtiprina muhſu aifrahdijumus: femneeki zeribu pilni gaidija frantschu eerafchanos, bet wiku zeribas muiſchneekem par preeku drihſ isgaiſa.

Tatſchu muiſchneekem wajadseja uſmanitees, waja-dseja buht modrigeem; wajadseja iſtapt prufchu-frantschu waldneekem; wajadseja ſtahtees wiku deenestà un iſpildit wiku pawehles. Un galwenàm kahrtàm wiſu to wajadseja darit, lai guhtu eefpehju turet femneekus ſtingrà usraudſibà un lai atdalitu femneekus no jaunajeem waldneekem. Muiſchneekem wajadseja iſtapt Napoleona waldibai, lai gan muiſchneeka-tirgotaja (lauf- un lopfopibas rafchojumu tirgotaja) intereſes ſpeeda to uſtahtees pret Napoleona politiku, kontinentalo ſiſtemu u.

*) Skizzen ect. 26. julija wehstule.

t. t. Muiſchneeka-tirgotaja intereſes noſtahjäs blafus muiſchneeku-dſimtungu intereſem un daſchahrt zihnijäs ſawâ ſtarpâ, bet tai laikâ paſtahwigi ſwahſtija muiſchneeku ſtarp paklauſibu paſtahwoſchai (t. i. Napoleona) warai un ſatijſchanos un iſtapibu Kreewijas waldbai. Muiſchneeku diwdabigâ ſaimneezifkâ buhtiba (tirgotajs un ſemes ihpaſchneeks) radija diwdabibu ari winu poliſtikâ. Muiſchneekem wajadſeja (un wajaga) peektautes un iſtapt tai warai, kura tai laikâ ſpehja (un ſpehj) aiſſtahwet winus pret ſemneekem, kura ſpehja nodroſchinat winu privilegijas un kundſibu. 1812. gadâ ta bij Napoleona waldbiba (Kurfemê) un Kurfemes muiſchneeki peeflejhäs winai. Zitadi rihkotees wini nedrihkſteja (un zitadi rihkotees wini neudrihkſtetos).

Muiſchneeki attaiſnoja (un attaiſno wehl tagad) ſawu eeſtahſchanos Napoleona waldbibas dibinatâ Apgabala waldê aiſrahdiſjumeem, ka winu (muiſchneeku) nodoms bijis — aiſſtahwet dſimteni, mihkſtinat eenaidneeka rihzibu, uſſtahtees weetejo eedſihwotaju labâ, — ka Apgabala waldê wini eeſtahjuſchees, lai aiſſtahwetu mihlâs un dahrgâs tehwijas intereſes. Bet tâs tomehr tikai fraſes, kuru uſdewums bij — ſalabinat atkal Kreewijas waldbibu ar Baltijas muiſchneekem. Mehſ ſinam, Baltijas muiſchneeku pagahne rahda, ka wini paſtahwigi ir pratuſchi — weikli un ihſtâ laikâ — atraſt to ſtiprako, tam peeglauftees un iſmantot ſawâ labâ. Ja bij waja-dſigs, wini peektahwâs Kreewijas waldbai; ja waja-dſigs — Prufijas, Polijas, Sweedrijas; ja bij waja-dſigs, ja bij eenefigaki, — wini kalpoja weenâ un tajâ paſchâ laikâ wairakâm waldbâm. Napoleona waldbâ, apgabala waldê, Kurfemes muiſchneeki gahja aiſſtahwet nemis tehwijas un dſimtenes, bet gan ſawas muiſchneezifkâs intereſes. Tas toti labi iſpaufſchas kahdâ muiſchneeku taiſnoſchanâs rakſtâ: „Daudſu krona un privat-muiſchu, peemehram, Beenawas, Leel-ſeſawas, ſatâs u. z. muiſchu ſemneeki pahrpudinaja ar luhgumeem pret ſaweem kungeem un pahrwaldneekem intendantus, waldi un ſemiſcki prokuroru. Waldigâs zeribas atſwabinates wahjinaja ſaites ſtarp kungeem un ſemneekem; eenaidneekam bij aiſſpreedumi pret muiſchneeku un ſemneeku atteezibâm; wiſu wareja ſagaidit un naw eeſpeh-

jams paredset, kas buhtu notizis, ja semneeki buhtu tikufchi pabalstiti, un tuhliit buhtu eesahkta wiinu fuhdsibu ismekleschana. Toreisejais profurors wisadi zentàs apmeerinat semneekus, attratitees folijumeem un leetas nowilzinat; wiensch nepeelaida neweenu pašchu ismekleschanu, isnemot ismekleschanu pret fon Firdsa kungu (von Firds aus Heyden), us kuru wiinu usaizinaja komandanta kungs majors un brunineeks fon Bots. Waldes aktis war atrast daudsus dokumentus, kas leezina par wiinas teefsmem turet paklausibâ nemeerigos semneekus. Us profurora preekschikumu walde peeprafija, lai semneekus, kuri denunzè sawus kungus par šasinaschanos ar Rigu, nobod šodischanas noluhkâ kriminalteefai. „Tajâ laikmetâ nebij weegls usdewums šaturet semneekus paklausibâ — semneekus, kureem ifkats weenkahršchs šaldats tehloja brihwibu un kureem ifdewa brihwibas šihmes želoschanai us Leetawu. Ja nebuhtu bijuse walde, ja nebuhtu peepatureta wezâ semes preekschneeziba, tad semê walditu jukas, kuras warbuht nekad newaretu wairs nowehrst.“*) Bes šchaubâm, lai dotu pehz eespehjas druhmaks šawa stahwołka attehlu, — muischneeki pahršpibleja frantschu teefsmes pehz brihwes un wiinu gahdibu par semneekem. Bet peewesto wahrdu galwenàs domas ir nepahrprotamas un neapstribdamas: wehleschanàs šawaldit semneekus, wehleschanàs noklusjet un nowilzinat wiinu fuhdsibas, wehleschanàs šawu intereschu labâ kalpot diweem kungeem — istapt frantscheem un šatiktēs ar Kreewijas waldivas preekschstahweem — luhk, kas pamudinaja Kursemes muischneekus eestahtees apgabala walde, šwehret Napoleonam ustizibu un ispidit wiina waldivas wisbahrgatàs pawehles. Lai aptarotu „eekšhejo eenaidneeku“, Latwijas muischneeki šaweenojàs ar ahrejo, tai laikâ wisleelako Kreewijas eenaidneeku. Minetàs broščuras — taišnoschanàs raksta autors (pehz wišâm šihmēm špreešhot U fon. Schlipenbachs) každâ weetâ (14. l. p.) usšwer, ka ja Kreewijas žars buhtu noleedšis stahtēs Napoleona waldivas eestahdēs, muischneeki bes wahrda runas buhtu paklausijusch. Mehš nezentifimees usminet, kâ muischneeki buhtu rihtojusches,

*) (U. fon Schlipenbach.) Etwas über Kurlands Betragen etc. Mitau 1818. 21., 22. Ip.

ja buhtu notizis tas, kas nenotika. Bet jau tas ween, ka apgabala walde pilnâ fastahwâ no jauna fafulzejâs pehz Effena septembra mehneſcha usbrukuma prufchu-frantschu nometnêm, no jauna pehz kreemu karaspehku aiseeſchanas noſtahjâs Effena eezeltâs gubernas waldes meetâ, — leezina, ka tai laitâ muiſchneeki ne wiſai uſklaufija Kreewijas waldebâs rihkojumus. Ari Aleſſandra I. uſſaukumu (6. julijâ Polozkas tuwumâ parakſtito) Baſtijas muiſchneeki ſtipri ilgi nofluſeja. Sawâ uſſaukumâ Aleſſandrs I. aiſrahdija uſ Napoleona wiltigajeem ſolijumeem, wina daudſajeem ſpehkeem, kas, neſkatotees uſ karaiwu waronibu, tomehr rada nepezeeeſchamibu „ſawahkt walſti jaunus ſpehkus, kuri rabitu eenaidneekâ jaunâs iſbihles un buhtu par otro aiſſargu rindu, kas paſtiprinatu pirmo (ſaldatus) un aiſſargatu ikweena un wiſu mahjas, ſeewas un behrnus“ . . . „Tagad uſſauzam wiſeem muhſu uſtizigeem pawalſtneekem un wiſâm fahrtâm, laizigâm un garigâm, un aizinam winas uſ weenprahtigu un wiſpahrigu ſazelſchanos un kopâ ar mums uſſtahtees pret wiſeem eenaidneeka nodomeem un ſoleem . . .“ „Labdſimtâ muiſchneeku fahrtâ! It wiſôs laitôs tu biji tehwijâs glahbeja; Swehto Sinod un garidsneeziba! ſawâm firſnigajâm luhgſchanâm juhs aizinajât ſwehtibu pahr Kreewijas zaru; kreemu tauta! droſchſirdigo ſlahwu droſchſirdigee pehztetſchi! tu ne weenreiſ ween ſadragaji ſobus tew uſbruhkoſcheem lauwâm un tihgereem; apweenojatees wiſi; kruſtu firdi, eerotſchus rokâs — neſahdi zilweku ſpehki juhs nepahrwarês.“

Tehwijâs aiſſargaschanai nolemtos zilwekus uſſaukums uſtizeja iſkatras gubernas muiſchneezibai; tai wâjadſeja tos ſawahkt, iſwehlet no ſawa widus milizijai preeſchneeku un ſinot Maſkawai par militschu ſkaitu. Maſkawas muiſchneezibai wâjadſeja iſwehlet galweno, wiſas walſts milizijas preeſchneeku . . .

Kreewijas muiſchneeki un pat nowehrdſinatee kreemu ſemneeki ſekoja zara uſaizinajumam. Tautas milizijas pulzini trauzeja Napoleona karaspehka nodatas un ſtipri ween apgruhtinaja wiau ſtahwofli. Napoleons wairakfahrt greeſâs pee kreemu karaspehka wirswadona, pat Aleſſandra, ar uſaizinajumu atteiktees no milizijas

un west „normalu, starp žiwilisetām tautām parastu faru“. Bet Kreewijas waldiba us to neelaidās, — wina šaprata loti labi brunotas tautas wiswarenibu. Bet Baltijas muišneeki par milizijas organizeschānu ir nedomaja, neefot bijis eespehjams. Jau tas ween esot muišneeku nopelns, ka wini isturejuschees pasiwi, neefot šekojuschi gan Polijas, gan pruschu usaizinajumeem usstahtees pret Kreewiju*). Bet ari šhajōs taišnojums atkal un atkal paspihd muišneeku ihstee nodomi — ar frantschu-pruschu karaspehka palihdsibu turet paklausibā wehrdsinatos semneekus. Muišneekeem wajadseja to darit, jo — kreewu karaspehka wairs nebij. Gestahschanās Apgabala waldē, Napoleona deenestā, nodroschinaja muišneeku kundsiibu. Ja Kursemes muišneeki — stahsta winu rihzibu attaišnotajs — nebuhtu fastahjuschees Napoleona deenestā, tad wajadsigee deenestneeki buhtu mefleiti starp šwešhtautescheem un kareiwjeem, waj semakās šchirās (aus niedersten Klassen). Un kas buhtu tad notizis ar prominzi! — patetiški issauzās autors . . . Ja, — tad muišneeku interesēs buhtu warbuht drusku peemirstas . . .

Starp zitu, kā peerahdijumu par muišneeku rihzibas pareisibu, muhtu autors aishraha us Jelgawas pilsonu komišiju (retwisitoru komišiju), kurai wajadseja ruhpetees par karaspehka dsihwolkeem, apgehrbu, šlimnizām u. t. t. Winišch šaka: ja weetejee pilsoni nebuhtu eestahjuschees komišijā, tad kareiwjeem wajadsigās leetas buhtu šawahktas ar waru; eenaidneeks buhtu islaupijis waj nu wisu, waj aplaupijis pirmos, kuri buhtu gadijuschees zeld**). Loti warbuht . . . Un pilsoni eestahjās komišijā, lai aistahwetu šawas interesēs; wini nebuht neapgalwoja, kā to darija labeedsimtee muišneeki, ka wini tur gahjuschi, lai aistahwetu dsimtenes waj tehwijas interesēs. Kā pilsoni, tā muišneeki domaja tikai par šawām wajadsibām, par šawām interesēm. Sabeedristu grupu rihzibu wirsija un weidoja newis „tehwijas interesēs“, bet gan atteezigās šchiras waj šahrtas interesēs. Tā hij un ir . . .

*) (U. fon Schlippenbach.) Etwas über Kurlands Betragen ect. 9. Ip.

***) X. p. 12. I. p.

Rigas pilsoni gawilēm šanehma finas par freemu uswarām; Jelgawas u. z. pilsehtu eedsihwotaji urrawām apšweiza freemu kasatu un saldatu atgreeschanos Kursēmē newis tadeht, ka wineem buhtu bijuse sewišķka simpatija pret Kreewiju, bet gan aij tihri praktiķka aprehķina. Napoleona waldbiba nekahdas „brihwibas“ wineem peesķirt nespehja. Glusķi otradi: Latwijas pilsoni (turigakee, isglihtotakee) šaprata, ka lihds ar Napoleona uswarām atgreesķisees kontinentālā sistema, tirdsneeķiba panihķs un nahķs šaudejumi pehķ šaudejumeem. Tirgotaju aprindām (atķķaitot weenu otru leeltirgotaju) nebij eemeķla usgawilet Napoleonam un apšweikt wina uswaras. Tāpat ari maspilšoneem-amatneekeem, fiķķtirgotajeem, strahdneekeem. Wineem wajadseja meera — tīķai meerigōs laikōs wareja attihstitees amatneeziba un tirdsneeķiba, pilsehtneeku leelum leelakās datas eenahķtumu un pekās awoti. Bet Napoleons bij nemeera neķeķs, ķareiwis. Luht, ķadeht Latwijas pilsehtneeki bij wisloķalakee, wispatriotīķakee no weetejeem eedsihwotajeem. Tā wini ispauda šawas šaimneezīķās interesēs . . . Un muišķneeku rihķibā ispaudās winu interesēs.

Un jaatšihst, — ari apgabala walde prata šawas, t. i., muišķneeku interesēs aištahwet loti weikli; šawas ķahrtas loķekķus wina isglaķba no daudsām ķliķmām. Tā, peemehram, Makdonalds pawehleķa sekwestret (pagaidam apķihlat) no Kursēmes aišbraukusķo muišķneeku semi. Apgabala walde luhdsķa pawehli gan atķekt, gan wilķinajās ar winas ispildīķchanu un teesķam isglaķba daudsu baronu muišķas. Tāpat ari galweneeku jautajumā. Napoleona waldbibas agenti pawehleķa apgabala waldei šastahdit galweneeku listi; galweneekeem wajadseja ruhpetees par wiķu nodokķu-kontribuziju eemakķaķchanu; nodokķu nenomakķaķchanas gadījumā galweneekeem draudeķa areķts. Apgabala walde atķihmeķa listē 126 galweneeku wahrđus — šaprotams, ne šawu tuwineeku, ne bagato muišķneeku wahrđus. Dauds dibinatu pahrmētumu weeteķee eedsihwotaji raidiķa pret apgabala waldes loķekķeem, ķuri galwenām ķahrtām ruhpeķās par muišķneeku labumu. Šaprotams, ari kontribuziju jautajumā. 1812. g. 26. septembrī krons palata išķinoķa, ķa krons ķemneeki no kontribuziķas atšwabinati. Muišķneeki pro-

testeja, suhdsejās apgabala waldei un apgabala waldes lozekki pamudinaja Makdonaldu atteezinat kontribuziju ari uš frona semneekem. Sawā rihkojumā Makdonalds to usfwehra*).

Teesa, bij daschi isnehmumi. Ne wiši muischneeki femojās eebruzeju preekschā waj swahrstijās starp Kree-wijas un Napoleona waldibām. Peem., Biltenes landrats nepawisam neefot leetojis frantschu sihmogu un Napoleona wahrdā neefot islaidis neweena rihkojuma. Un ari pats Engelhards, apgabala waldes profurors, nestatotes uš wina neattaisnojamo rihzibu pret semneekem, japeeskaita nedaudsajeem isnehmumeem. Winsch negribeja stahtees frantschu deenestā. Profurora weetu winsch peenehma draudu un slep. padomn. Korfa un Offenberga usaizinajumu pamudinats. Engelhards bij weens no patstahwigakeem apgabala waldes lozekkeem. Winsch bij ari weenigais, kas usstahjās pret frona semneeku apgruh-tinaschanu ar nodokleem; winsch aishahdija uš schahdu rihkojumu nelikumibu un usfwehra, ka Makdonalda rihkojums nesaskan, runā pretim semneeku-arendatoru lih-gumeem (kontrakteem). Engelhards bij likuma zilweks un weikls politikis. Winsch rihkojās usmanigi un neahrdija aij fewis tiltus. Kahdā sinojumā apgabala waldei par kontribuzijas eewahschanas weideem starp zitu winsch rakstija: „man leekas, ka buhtu labaki, ja waldes rihkojumeem peeweenotu generalgubernatora (frantschu) lehmumu, lai wiši redsetu, ka walde ispidla tikai to, to winai pawehl. Wismas es neteiktu wairak, kà man pawehlets.“ Un tomehr pat Engelhards un pee tam ofi-zielōs dokumentōs daschlahrt leetoja tihri „nodewigas“, Napoleonu zildinoschas, peesihmes. 9. septembri ar Nr. 137 winsch starp zitu rakstija apgabala waldei: „Schl pawehle ir skaidra un noteikta; tadehl es usaizinu waldi no winas neatkahptees; fewischki tadehl, ka tas, leekas, ir weenigais lihdselkis peerahdit eedsihwotaju labo gribu un paklausibu muhsu gadusimtena zehla warona, Napoleona Leela un Augstfirdiga gribai.“**) Ja schahdas frahses — „zehlais warons“, „Napoleons Leelais un

*) T. p. 18., 19. I. p.

**) Bemerkungen eines Wahrheitsliebenden Patrioten über die bey Steffenhagen in Witau erschienene kleine Schrift: Etwas

Augstfirdigais" — peelaida usmanigais profurors, tad kluhst saprotama mafak usmanigo, mafak tahfredsigo muischneeku rihziba un waloda. Wairakums bij tatschu pahrleezinats, ka uswarès „Napoleons Leelais“. Un tadeht daschi muischneeki teeschi un atklahti nostahjàs pret Kreewiju Napoleona pusè. 17. julijà Kursemes bijusçhais gubernators Siwerfs sinoja eefschleetu ministrim: „ . . . 6) Stipra saweeniba Leetawâ jau fazehlusès pret Kreewiju un peenehmuse ustizibas swehrastu keisaram Napoleonam. Winu wada Kursemes muischneeks un Polijas generalis — Mirbachs“ *). Un kahds „pateefibu mihlejosçhs patriots“ apgalwo, ka Napoleona pusè atklahti nostahjuschees wairaki „labdsimtee“ un „godigee“ muischneeki. Winsch stahsta: „Fon E. . . kungs gawilèm sagaidija eenaidneeku pee Kursemes robesçhàm un tuhliit ar intrigu palihdsibu zentàs few eeguht kahdu eewehrojamu amatu. Un winsch to eeguwa . . . Fon E. . . kungs atstahja Jelgawu, bet no Rigas atgreesàs atkal atpakaf, lai eestahtos weetà . . . Wina loma bij femiska un winu nizinaja pat pruschu ofizeeri . . . Tikai Intendants peegreesa winam leelaku wehribu, jo winsch labpraht tam ispalihdsjeja! **) Un ziti muischneeki gahja wehl tahlaf, — tee zereja atguht Kursemes patstahwibu...

Bet Widsemes muischneeku simpatijas, atteezibas pret semneekeem un „tehwijas mihlestiba“ wispihgatafi ispaudàs Widsemes milizijà un t. f. kafaku leetà***). Pehz ilgàm spreedelefchanàm un daudseem usaizinajumeem ari Widsemes muischneeki, beidsot, nolehma organiset miliziju. Leetas galwenais eerofinatajs bij Kursemes bijusçhais gubernators Siwerfs. 17. julijà winsch islaida usfaukumu Widsemes un Igaunijas muischneekeem un usaizinaja winus apbrunot ikkatru 25. zilweku, apweenotees un usbrukt eenaidneekam, lai Widsemei newajadsetu noktuht fkaistàs un augligàs Kursemes stahwolli.

über Kurlands Betragen während der feindlichen Okkupation. Delizsch, den 26. Apr. 1813. 6., 7. I. p.

*) Сборникъ и т. д. № 133. 225 стр.

**) Bemerkungen eines Wahrheitsliebenden Patrioten ect. 5., 6. I. p.

***) Сборникъ и т. д. № 133. Уф scho jautajumu atteezo-fçhos dokumentus ff. 261.—302. I. p.

Winfch — 65 g. wezais generalis — atgahdinaja muischneekem bruneneeku laikus, bruneneeku drošmi un Zehsu bruneneeku aufstafinigo usspridsinašchanos gaisā*). Landtags, kuram wjadseja išschkirt jautajumu par miliziju, nolehma išsuhtit tās organišechanai 1 zilweku uf 100 dwehselem (wihreescheem-klauscheneekeem) un 1,042 firgus (to starpā 518 semneeku firgus). Wehlať uf Effena pawehli muischneeki wehl peesuhtija 652 semneekus un 72 leišchu firgus. 23. augustā Kurfemes bijušcho gubernatoru Siwersu apstiprinaja par projektejamās milizijas wiršneeku. Bet Siwerss ašbrauza uf Petrogradu un milizijai nolemtos zilwekus un firgus wjadseja peenemt baronam Iškil-Hildenbrandam, kurfch ušturejās Walmeeras aprinki, Renzenē. Septembra widū Siwerss atgreesās Widssemē, lai ušnemtos milizijas wadibu. Bet israhbijās, ka Walmeerā atpaliķuse tikai milizijas weena daļa, un ir ta jau bija gandrihs nederiga — zilweki šlimoja, wini nebij labi apgehrbti, firgi bij nowahrgušchi u. t. t. Bet kahdi 380 militšchi (wehlať teem peeweenoja wehl 140) bij jau nofuhtiti uf Rigu pee zeetofschna darbeem. Pawišam muischneeki bij atfuhtijušchi 2,103 zilwekus, no kureem labu šchahweju (meschfargu) bij tikai apmehram 400. Leelakā daļa no pahrejeem bij šlimi, newarigi wetšchi; šapulzeshanas weetā wini eeradās beš baribas, apgehrba un eerotšcheem. Likās, ka muischneeki, kā jau šaprahtigi un weikli šaimneeki un politiki (resp. laipotaji) išleetoja gadijumu un atfwabinajās no neeenefigā balasta — wetšcheem un kropkeem firgeem — un guwa eemeslu dehwet šemi par patrioteem un Kreemijas trona paklausigeem šargeem. Wini nofuhtija peeprašito zilweku un firgu škaitu, bet wehlať nelikās gar wineem ne šinat. Militšchi šastima, nomira, daschi ašbehga; daudši firgi un eejuhgi nebij leetojami jau pehž

*) Siwerss, azim redsot, domā Zahna Breesmigā ušbrukumu Zehsim. 1577. gadā Zahnis Breesmigais eelēnza Zehsis. Pehž pilšehtas eeenemšchanas daudši eedšihwtotaji un pilšehtas kareiwji eeslehdjās pils, kuru apšchaidija tšchetras batarejas 5 deenas no weetas. Kad eegahšās jau weena pils šeena un kreemi eesahka ušbrukumu, pahrpaliķušchee eedšihwtotaji un kareiwji, škaitā 300, eeslehdjās kahdā torni, eebauidija šw. watarinu un usspridsinajās pehž tam gaisā. (Военно стат. обзоръніе Росс. Имперіи. Т. VII, ч. II. Петроградъ, 1853 г. 533 стр.)

dascham nedefam. Bet peeprafitos milizijas papildinajumus un baribu sirgeem un zilwekeem muischneeki nepeefuh-tija. Par schahdu „usbahsibu“ mini pat fuhdsjäs Rigas kara gubernatoram Effenam. 12. oktobri Widse-mes landrats rakstija, ka naw muischneeku waina, ja no-fuh-titee sirgi un eejuhgi jau fabojajuschees un zilweki faslimuschji; tas notizis tadeht, ka milizijai wajadsejis ustructurees Renzenä 4 nedekas*) sem klajas debess. Un jauni peeprafijumi pehz labibas, eejuhgeem, sirgeem un zilwekeem nefastanot ar pascha Siwersa wahrdeem. Siwerss esot apgalwojis, ka labibu un zitas milizijai wajadsigäs leetas wajagot peegahdat tikai us weenu meh-nesi, ka pehz tam milizijas ustructurechanu usnemschotees „Augstais kronis“. (Sinojums parakstits Terbatä, 12. oktobri, no D. M. fon Richtera un sekretara weetneeka — G. fon Hartwiga). Muischneeki jutäs jau sawu peenahktumu ispildijuschji un ustrauzäs un fuhdsjäs par Siwersa usbahsibu. Muischneeki nebij peeraduschji pee dahrga un neeneefiga „patriotisma“ . . .

Landrata fuhdsibu Effens pee-fuh-tija Siwersam. Siwerss sawä atbildë attehloja „milizijas“ stahwofti, atfedsa muischneeku „augstäs kolegijas“ melus un muisch-neeku wiltus patriotismu. Starp zitu Siwerss rakstija: „Es nekad nebiju gaidijis no landrata kolegijas, ka wina spehtu gubernas preekschneekam sinot nepateesibu, lai tahdä fahrtä usweltu to muischneeku wainu, kuri pee-fuh-tijuschji nederigus sirgus un zilwekus peenehmejam, pal-kawneekam baronam Ikskita kungam; bet wehl masaf es usskatiju landrata kolegiju par spehjigu usstahtees pret mani ar wiltigu un nepeeklahjigu apwainojumu . . . Zilweki ir tadeht nederigi, ka wineem 50 un 60 gadu, ka tee flimo ar tuhsku, pahrklahti kraupäm, nestipri un masi no auguma, wini fasneeds tikko diwas arschinas garumu; sirgi ir tadeht nederigi, ka wineem 15, 20 un wai-raf gadu un tee ir tik leeli, ka winaus newar leetot pat draganu, fur nu wehl weegläs kawalerijas wajadsibäm. Un wisi schee launumi pehz landrata kolegijas apgalwo-juma raduschees no 13 deenas ilgäs ustructurechanäs Ren-zenä . . . Tikai peežas muischas lihds ar sirgeem pee-fuh-

*) Muischneeki pahrrschinajuschji: militschji ustructurejäs Ren-zenä tikai 13 deenas.

tija ari auſas un ſeenu, bet ſirgus tihrit nebija eeſpeh-
jams, jo wehl lihds ſchim laikam naw ſuku un birſtu;
warbuht kolegija neſinaja, ka atſuhtito zilweku leelai da-
lai naw ne kreſlu, ne apaſchbiſu, ne zepuru, ne ſeku,
ne ſahbaku, ne paſtalu, — zitadi droſchi ween wina ne-
buhtu palaiduſe garam gadijumu un buhtu ſazijuſe, ka ari
ſchee ſaunumi raduſchees pateizotees tam, ka milizija 13
deenas uſturejuſees Renzenâ.“ Sinojumâ Siverſs pee-
metinaja, ka miliziju tahdâ ſtahwokli winſch atſafas weſt
pretim eenaidneekam... Launi gahja ari teem ſemneekem-
militscheem, kuri ſtrahdaja Rigas zeetokſni — oktobra
mehneſi wineem wajađſeja apmeerinatees ar plahnâm
audekla biſſâm. —

Oktobri „milizija“ ſtahweja Iſchkilê un tahlak uſ
augſchu pa Daugawas labo kraſtu un ſekoja frantscheem.
„Militschi“ ſala un badojâs. 4. nowembri Siverſs
ſinoja Pauluſſchijam, ka aiſbehguſchi tahdi 40 militschi;
wini behgot ſala un bada dſiht; ja ari uſ preeſchu ne-
ruhpeſchotees par peeteekofchu baribu un ſeemas dreh-
bêm, — aiſbehgſchot ari ziti. Un ſawa ſinojuma beigâs
Siverſs wehl reiſi uſſwehra, ka „militscheem naw ne
kaſchofu, ne kahtigu ſemneeka kaſſoku, ne zepuru, ne
ſahbaku, ne zimdu“ . . . Naw tadehl ko brihnetees, ka
nowahrguſchos ſemneekus-militschus, pee maſakâs ſadur-
ſmes ar frantscheem, ſawangoja weſeleem bareem: wa-
jadſibas gadijumâs newiſai drihſi wareja atkahtees
wahrgée un wezee „militschi“ uſ ſaweem wahrgéem kle-
pereem. 6. nowembri Siverſs ſinoja Pauluſſchi'jam, ka
zetâ no Jumprawmuſſchas (Rigas apr.) uſ Jaunjelgawas
puſi eenaidneeks ſawangojis 4 ofizeerus, 90 ſirgus un
86 „kaſakus“ (militschus).

Beidsot, 9. nowembri atlaida mahjâs pahraf no-
wahrguſchos un wezos „militschus“ un no ſpehjigakeem
ſaorganijeja „kaſaku“ pulku. „Kaſakus“ eerehſinaja
Wiđſemei peepraſito rekrufchu ſkaitâ (1 rekruti no 50
wihr. dwehſelêm). Bet pulku no militscheem ween ne-
wareja ſaſtahdit, — pilnu ſaſtahwu (800 zilw.) newareja
ſawahht; pee tam no atlituſchajeem militscheem tikai
kahdai ſeptitai dakai bij wadmalu biſſas, ziteem, neſka-
totees uſ leelo ſalu, wajađſeja ſtaigat wezâs waſaras
drehbês. 1812. gada beigâs „kaſaki“ atradâs Leel-

Straupes apfahrtnê (Balmeeras apr.). Dezembri wi-
nus pahrweetoja us Kurseni. 1813. g. 9. janwari Si-
werfs sinoja Paulutschijam, ka kasaku pulks eeradees
Jelgawâ un isweetots Swirlaukas, Swehtes, Wirzawas
un Mescha muischâs. Un sinojumam sêtoja parastâ pee-
sahme: apgehrbu naw; kasaku pulka stahwoflis loti
behdigis, lai gan nekahdâs sadursmês tas naw peedali-
jees. 1813. gada 11. janwari Siwerfs sinoja, ka Wid-
semes muischneeki wehl lihdsj pehdejam laikam naw pee-
gahdajuschi peeprafitos freklus, zepures, peeleeamâs
kastes, zimbus un algu. 22. janwari Siwerfs atfahrtoja
Rigas komandantam generalleitenantam Emmam sawas
juhdsibas un pahrmetusus. Un 1813. g. 26. janwari
Emms sinoja Paulutschijam, ka no 800 „kasakeem“ wehl
atlikuschees tikai 188; ziti esot sflinnizâs un kapôs. „Un
pahrpalikuschee firgi“ — peesahmeja Emms — „naw ne
baribas wehrti“. (Jau nowembra beigâs weena tresch-
dafa no wiseem sirgeem bij aifgahjuse bojâ). Par sem-
neeku-kasaku launo stahwofli sinaja ari muischneeki. Bet
gubernatoru peeprafijumus un aifrahdiyumus wini no-
kluseja un atstahja nelaimigos semneekus badâ un salâ.
Wezee nespehjneeki muischneekeem nebij wajadsigi. 31.
janwari Kursemes gubernators no jauna atgahdinaja
Widsemes gubernatoram, ka muischneeki neispilda sawus
peenahkumus un nepeesuhtha kasakeem apgehrbu: „aif
filtu apgehrbu truhkuma daudsi kasaki aukstumâ neween
nowahrgst, bet pat nomirst“. 18. februari Siwerfs pa-
staidroja Paulutschijam, ka muischneeki nepeesuhtha kasa-
keem wajadsigos lihdsseklus jau sahktot no 1812. g. no-
wembra mehnescha, kad pulks atradâs wehl Straupê; ka
winsch — Siwerfs — aifdewis pulkam, sewischki sahktot
no 10. janwara, sawus personigos lihdsseklus un tadeht
luhdsj kara gubernatoru peespeest muischneekus nolihdsi-
nat parahdu un issuhstit lihdsseklus teloscham wajadsibam.

Bet Paulutschji deesgan labi pasina Baltijas muisch-
neeku patriotismu; winsch redseja, ka no wineem pee-
dsiht lihdsseklus nebuhs eespehjams un tadeht 18.
februari winsch lika zaram preekschâ isnihzinat Widse-
mes kasaku pulku, bet spehzigakos zilwekus isdalit pa
ziteem pulkeem un sflimos un nespehzigos — atdot muisch-
neekeem, bet sirgus — pahrdot. Schos aifrahdiyumus

waldiba eewehroja un 1813. g. 23. martâ fara miniftr̃s peefuhtija Paulufchijam atteezigu pawehli — „kafakus“ ufflatija par rekrufcheem; iŃtruhfftoŃŃhos Ńawahza iŃ neifpoŃtiteem aprinŃkeem. „Kafaku“ eerotŃŃhus peewahza waldiba (1813. g. 10. apr. pawehle).

Tahds bij WidŃemes muiŃŃneeku „kafaku pulka“ liftenis — behdu un poŃta pilns liftenis. Tahda bij „milizija“, furu Ńaorganifeja WidŃemes muiŃŃneeki — uŃtizigee, patriotiŃŃkee tehwijas balŃti. „Gaidit no latweeŃcheem 1812. g. patriotiŃŃmu, nebij ne maŃatâ eemesla“, glufchi pareifi peefihmets ofizielo dokumentu krahjuma eewadâ*). NoŃpeeŃtos, wehrdŃŃŃnatos latwju itin nelas nefaiŃtija pee Kreewijas. Wini paŃina tiŃai weetejos baronus — un wiinu palihgus nemeeru laifôs — freemu fara Ńpehku. WalŃts nefneedsa latwju Ńemneekeem nekahdus labumus. TadehŃ ari patriotiŃŃms newareja wiŃnds raftees. Bet — muiŃŃneeki? „Der König abŃolut, wenn er unŃern Willen tut“ — pee Ńchi prinzipa no Ńen Ńeneem laikeem wiŃŃtingraki. peeturas Baltijas muiŃŃneeki. LuŃhŃ, tadehŃ tai laikâ, kad Kreewijas waldiba nefpehja iŃpildit muiŃŃneeku gribu, kad lifâs, Ńa nahŃts zita waldiba — muiŃŃneeki iŃfuhtija „tehwijas aiŃŃargaŃchanai“ weŃŃŃhus, Ńlimus un kropfus — „WidŃemes kafakus — Ńoka dŃelfi“ . . .**)

*

*

*

Râ pee atŃewiŃŃŃkas epiŃodes, paŃawefimees ari pee 1812. g. nowembra mehneŃŃa notikumeem Terbatas uniwerŃŃtatê. Ari wiini palihdŃŃs mums atŃegt muiŃŃneeku (ŃewiŃŃŃki wiinu inteligenzes) Ńimpatijas, patriotiŃŃmu un lojalifmu 1812. gadâ. Bet, Ńas ŃŃai gadijumâ tas galmenakais, mehŃ eepaŃihŃimees ar Kreewijas walŃts wiŃru un Terbatas uniwerŃŃtates ŃawŃtarpejâm atteezibâm pirms 100 gadeem***).

Nowembra ŃahŃumâ Terbatâ eeradâs barona Bode wadibâ Petrogradas tautas militŃŃŃhu pulks (jeb tâ Ńauzamais AlekŃandra kafaku pulks). 10. nowembrî wee-

*) Сборникъ и т. д. № 133. Gewadâ, 20. I. p.

**) SalihdŃŃŃajums iŃ „Skizzen ect.“, 140. I. p.

***) PeŃz ofizielajeem dokumenteem iŃ „Сборникъ и т. д. № 133“. 305—327 Ńtr.

tejee studenti farihkoja balli. Geradàs ari minetâ pulka ofizeeri un nostahjâs jau, lai lihds ar studenteem peedalitõs polonesê. Ofizeeri neewehroja dejas nofazijumus. Tadeht students Kienitzs un kanzelists Tachels atstahja deju. Wina peemehram sekõja ari ziti studenti. Dejas preekschneeks peegahja pee ofizeereem un pastaidroja wineem dejas noteikumus. Ofizeeri atstahja deju un peeweenõjâs saweem beedreem, kuri augschejâs telpâs bij fapulzejuschees us meelastu. Augschetelpâs atradâs ari garderobe. Tur eeradâs studenti pehz sawâm wirsdrehbêm. Ofizeeri pamanija winus un eesahkâs wispariga kaufchanâs. Studenti nebij brunojuschees; wini aissargajâs atflehgâm. Ofizeeri rihkojâs sobeneem. Sewischki zeeta Kienitzs un Tachels. Borutschiks Schwans un fon Fitinhofs peekawa winus lihds asinim un nesa-manai. Otrâ deenâ draudeja iseltees fadurşmes starp ofizeereem un studenteem. Polizija nostahjâs ofizeeru puse. Winas ahrsts eeradâs flimnizâ un gribeja atraut eewainotam studentam apseenarios, lai pahrleezinatos par eewainojumu raksturu; profesora sinojumam polizija neustizejâs. Bet polizijas nodomeem studenti pretojâs un polizijai wajadsesja aiseet. Ari farewju pulks pafteidsâs atstahht pilsehtu.

Par wiseem scheem notikumeem 1812. g. 21. no-wembri mahzibas apgabala preekschneeks F. Klingers sinoja apgaismoschanas ministrim Rasumowskim, luhdsâ pehz gandarijuma, aizinaja aissargat uniwersitati no libdsigeem gadijumeem un aisstahwet studentus pret ofizeeru apwainojumeem.

İsmekleschanu par Terbatas studentu un ofizeeru fadurşmi wadija no weenas puses Paulutschki, no otras — uniwersitates padome. Par ismekleschanas gaitu sinoja zaram. 1813. g. marta beigâs uniwersitates padome isbeidsa ismekleschanu; 29. martâ wina pasinoja to mahzibas apgabala preekschneekam un peemetinaja: „Subsuflugstiba bes schaubâm fajutiseet, ka, ja no weenas puses noseeguschos studentus pehz likuma us to wissting-rako teesâ un şoda, tad no otras puses newar atstahht winus bes gandarijuma, kad wini bes eemesla aiss daschu ofizeeru meschonibas zeesch wisşmagatos apwainojumus, jo tikai tad schahdõs gadijumõs studenti warês ustizetees

teefai un fawu preefchneeku gahdibai un noturetees peenahzigà meera robeschàs, to fchajà gadijumà wini ari eewehroja.“ Tahlať padome aistradhija, ka studenti wisdrihfaki apmeerinafees, ja „Wina Keisaristai Majestatei wisfchehligi labpatiktu gribet isteikt weetejai studejofchaj jauratnei fawu Keisaristko labpatifchjanu par fahrtibu, kuru wini fchaj gadijumà eewehroja un, faprotams, tas buhs wineem pilnigs gandarijums.“ Sinojumu padomes wahrđà paraktijis uniwersitates rektors Parrots.

Bet Paulutschi ar ismekleschanu nesteidsàs. 19. aprilil apgaismoschanas ministrs pasinoja mahzibas apgabala preefchneekam, ka isluhgt Wisaugstako labpatifchjanu naw eespehjams, jo Paulutschi naw wehl isbeidsis ismekleschanu. Tikai 27. junijà — pehz 7 un pus mehnescheem — Paulutschi sinoja apgaismoschanas ministrim, ka ismekleschana isbeigta, spreedums jau taisits un ka porutshifs Schwans un Fittinhofs noteefati us 3 mehn. arestà bes algas*); un ka tàpat us 3 mehnescheem arestà noteefati ari Tachels un studenti Kienitzs un Raupachs, bet ka spreedumu par diweem pehdejeem winsch neapstipri-not, „lai gan — peesihmè Paulutschi — man, kà kara fpehta wirspawehlneekam gubernà, kura atrodas kara stahwofli, ir teefibas atteezinat spreedumu ari us wineem; bet, zeenidams uniwersitatem peeschfirtàs preefchrozibas, es wispasemigi Juhhs luhdsu pawehlet rikotees pehz Juhfsu prahta un pagodinàt mani ar labwehligu pasinojumu.“

Pamahzofchi ir fchee generalgubernatora pirms 100 gadeem fazitee wahrđi. Paulutschi netureja par eespehjanu eemaisitees uniwersitates padomes un winas teefas darbiba un atstahja studentu likteni paschas uniwersitates sinà. Un Paulutschi to darija, lai gan perfonigi winsch bij glufchi fliktàs domàs par Terbatas uniwersitati, winas profesooreem, studeteem un tur walboscho garu. Paulutschi spreedums par Terbatas uniwersitati bij loti bahrgs. Tai paschà 27. junija sinojumà winsch rakstija apgaismoschanas ministrim: „Schaj gadijumà newaru neepasihstinat Juhfsu Gaischibu ar maneem nowehroju-

*) Schwans jau bij noschdejis hauptwaktè 7 mehneschus, tabehl wina tuhliť atiwabinaja. Fittinhofs tai laikà bij Wahzija un atteeziba us wina spreedumu newareja ispidit.

meem wispahrigi par Terbatas uniwersitati, kuras ne-
kahrtibu un netizibas ihstais paraugs ir minetais
notikums. Ko war us preekšču ņagaidit no winas au-
dsekneem, kuri gatawojas: meeni kalpot tehwijai, bet zi-
ti, lai pašči audsinatu jaunatni, — ja pee pirmās atflah-
tās usstahščanās, ņawu usraugu un audsinataju azu preek-
ščā, wini israhda nizināščanu wisgodajamakai kahrtai,
kareiwjeem, trauzē ņabeedriško kahrtibu, ņapulzejas pušli
un beidsot, nepadodas likuma eezeltai warai, kura wehle-
jās ismeklet Rienitza eewainojumus. Tabas morales
weenigā awota, kristigas tizibas, audsinatee nekad ari ne-
buhu atstahjušči paļlaušibas un peeklahjibas robesčas.
Ne bej eemešla es baidos, ka ņčai skolā mahjo netizibas
un palaidnibas gars, kuršč no wahzu uniwersitatēm is-
platijees pa wišu Wahziju un ir weens no galwenakeem
zehloneem tām nelaimēm, kuras wina zeešč un beesči
ween speešč zeešt ari zitus. Beidsot wehl japeesihmē, ka,
dabuišs pawehli issuhtit armijai 20 jaunus zilwekus, kuri
pahrsinatu kreewu un wahzu walodas, es zereju tos at-
rašt starp Terbatas audsekneem, bet man par wisleelako
brihnumu un behdām israhdijs, ka neweens no wineem
neprot kreewiški. Behz noteikumeem uniwersitatē waja-
ga buht ari kreewu walodas profesoram, bet wina darbi-
bu ir pratusči padarit par gluschi nederigu.“ Un ņawā
rakstā (6. julijs) kara ministrim Gortschałowam 1. Pau-
lutschi ir wehl bahrgaks: netizibas un palaidnibas garam
winšč wehl peerindoja nepaļlaušibas garu. Un ņatarā
ar kreewu walodas nepraščanu winšč jautā: „Waj ņči
nezeenigā isturesčanās pret kreewu walodu nepeerahda
audsinataju wehlesčanos gluschi atšwesčinat audsekus
no Kreewijas.“ Un tahlak Paulutschi aizinaja kara mi-
nistri aissargat Baltiju no breešmigās sehgas, „kramo-
las“, kura isplatotees starp weetejeem eedsihwotajeem . . .

Paulutschi ņinojumi atstahja eespaidu. 11. julijs
(1813. g.) apgaismoščanas ministrs pašinoja Terbatas
mahzibas apgabala preekščneekam Paulutschi wehstiju-
mu un ņawu ņpreedumu studentu leetā: Rienitzu un Rau-
pachu wajadsēja eeslodsit arestā us 4 nedelām un pirma-
jās trijās deenās pee maišes un uhdens. „Rienitzu wa-
jadsetu wehl stingraf ņodit — peesihmē ministrs — bet
ščoreij lai ņoda weetu ispilda pahrzeestee belseeni.“ Mi-

nistrs pahmeta padomei, ka wina atstahjuse beš ismekle-
šanas un šoda studentu pretoschanos polizijas ahrsta
rihžibai un bahrgeem wahrdeem nošodija studentu „pa-
laidnibu un beskaunibu“ un nobeidsa draudeem kertes
pee stingreem lihdsjekem, jo lehnigā istureschanās, tā
redsams, netuwina winus tam mehrkim, kuru ar winas
palihdsibu bij zeriba šafneegt . . .“ Tā isbeidsās Terbatas
studentu un ofizeeru leeta. Gandarijuma un „labpatif-
šanas“ weetā uniwersitatei peefuhtija rahjeenu un
bahrgeem pahrmetumeem pilditu wehstijumu. Ministru
un generalgubernatora sinojumōs un rihkojumōs, jau
išjuhtami tee laiki, kureem bij nahkt pahr Kreewijas uni-
wersitatēm wehlaķōs gadu dešmitōs . . .

*

*

Tā rihkojās Latvijas dašhadās šabeedriķās grupas
pirms 100 gadeem.

Bet ko wehrojam tagad? Latvijas šabeedribas šema-
tee šlahni eet kluši pretim wahzu armijai. Strahdneekem
naw ne masakā eemesla wehletees Prufijas ušwaras.
Strahdneeki apšinas kara breešmas un wehšas, lai kara
nebuhtu un lai ta atkahrtošchanos nowehrstu. Strahd-
neeku šķširas šahwolliš tagad bešgaligi tragikšs . . .

Latwijas pilsoniba ir širšnigi patriotiķla wišgarām.
Ta zeešči šaimneezikš šaištita ar Kreewiju un ar ahrpa-
šauli tai naw idejiskū šaišču. Un šhis karšch dod zeribas,
ka latweešču pilsonibai išdošees wišmas druskū pastumt
šahnus wahzu pilsonibu. Tadeht dširdami pat aplami
patriotiķi šauzeeni pehž šeeuw un wišu eedšihwotaju bru-
nošchanās un šauzeeni atšazitees no wahzu mahkšlas un
— klaweerēm. Ir parahdijuschees ari aizinajumi mešt
špalwu kaktā un kert pehž bišes. Tatišču pašči aizina-
taji — meeriģi rakšta tahlak un pat šlimibas deht atrau-
jas no eestahšchanās kara klawiķbā. Bet nolieegt newar,
latweešču pilsoniba ir patriotiķla.

Bet muiššneeziba? Mums naw eemesla runat par
wišu šcho laušču grupu. Atšihmešim tiķai atšewiškšlas
ofiziēlas šinas, kuras loti atgahdina leetas, kas notiku-
šas pirms 100 gadeem.

Jau Japanas kara laikā gahja dašhadās baumas
par junkurneezibas šaprašchanos ar aišrobesču žilts brah-

teem. Noteiktas finas bij par Kasdangas weetejo „augsti dšimufcho“ M. Tas beeschi braukaja uš ahršemem un ari winu apzeemoja prufchu waldibas wihri un pat printfchi. Schahdôs gadijumôs winfch fariškoja meelastus faweem fainneekem, lai tos peelabinatu faw; netaupija pat fawu fentfchu fudraba traukus. Bet par wina fimpatijam Japanas karâ gahja fawadas baumas. Winfch iffauzis pee fewis bij. skolotajus weetejos fainneekus Jani Tubertu un Peniki, no kureem mehginajis iffinat, kâ iftoretos latweefchi, ja Wahzija ušbruktu Kreewijai. Pats M. bijis tais domâs, ka Baltijai labak buht pee Wahzijas; fewifchi latweefchu fainneekem buhtot labak, jo labibu waretu pahrdot dahrgak (nebuhtu eewedu muitas) un lauffainneezibas mafchinas u. ž. peederumus waretu pirkt lehtak, jo nebuhtu Kreewijas aiffargu muitas. Tomehr abi fainneeki bijufchi zitadâs domâs par fimpatijam pret Prufiju un pretojufchees junkturam . . .

Rewoluzijas laikâ J. Tubertu un Peniki apzeetinaja, pret wineem galwenam kahrtam leezinaja M. Latfchu tai pafchâ laikâ winfch nekautrejâs ar aresteto fainneeku fewu palihdšibu peerunat nelaimigos, lai wini pahrdod fawas mahjas winam waj kolonifteem par peenehmigu zenu, tad winu likteni tas mihfstinafchot. Bet lihgums nenotika, M. leezinaja un abus fainneekus noteefaja uš 4 gadeem katorgâ. Par M. fimpatijam un wina ifturefchanos fainneeku leetâ Janis Tuberts bij nodomajis eefneegt un laikam eefneedsa prokuraturai pafinojumu. Bet wišs noklufa, un fainneeki wehl ir iffufchifchanâ, lai gan wišai aplahrtnei finama winu newainiba un M. fawadâ loma fchai leetâ.

„Nowoje Wremja“ par baronu Manteifeli rakftija fchahdi:

„Mišputes aprinkâ muifchneezibas preefchneeks, barons Karlis Žöge fon Manteufels efot fazerejis Baltijas wahzu himnu „Sargi auštrumôs“, efot Prufijas Doanitu ordena brukineeks un Prufijas printfcha Heimicha perfonigs draugs.

Barona Karla Manteifela wahrds ir loti populars wišâ apgabalâ. Schis barons ir weens no teem nedaudseem Kurfemes brihwkungeem, kureem ir neween plaſcha autonomija, bet kas dšihwo Kreewijâ uš ihstas ekfte-

ritorialitates teesibu pamata. Barona meschtungi, kà tas gan fastopams ari pee dauds ziteem muischneekem, walkà fewischtu kara uniformu ar Prusijas ehrgli un teem ir kareiwiska usstahschandàs. Un man pascham Leepajà isdemàs dabut ihstu kopiju no sudraba medatas, kuru Kasdangà kaš kà affinibas sihmi preeksch daudseem muischas kalpotajeem. Weenà pušè medatai tehlots weengalwigais Prusijas ehrglis, bet otrà — Kasdangas pils, sem kuras isgraweti burti:

„Katzdangen. 10. X. 1904. Carl v. Manteuffell.“

Un par barona Fersena leetu kreemu laikraksti rakstija:

„Kad 19. julijà isfludinaja mobilisaziju, Fersens no šawas pušes darijis wišu, lai kà kara firgu rajona preekschneeks atnestu zil eespehjams wairak labuma Wahzijai. Fersens tihschi eerakstija derigu firgu šarakstà weselu rindu pilnigi nederigu. Ar to nepeetika, desmitem derigu firgu barons tihschi affina par pawišam nederigeem. Schee firgi, pehž Reweles awišchu wahrdeem, bija weenigi wina, barona Fersena, kompatriotu firgi, baronu: Meijendorfa, Stafelberga, pašcha Fersena u. ž. firgi. Baroni zeeta klušu. Noseegumu atklihatja igaunis Jahnis Suits. Nebaidotees no breešmàm, šawilkt baronu dušmas us fewi un no apwainojuma par nazionala naida sehšchanu, Jahnis Suits škati runaja par wahzu barona Fersena noseedsigo rihžibu. Baronu Stafelberga, Meijendorfa u. ž. stary apwainoteem nebija. Teesaja tikai baronu Fersenu un noteesaja us gadu žetokšni.“

Leezineeks Wladimirs Antonows (weterinarahrsts) stary zitu leezinaja: „Kewajaga nemas buht špezialistam, lai mahjàs atštahtos firgus atsihtu par dauds labakeem, nekà tee, kuras aissuhtija us Reweli.“

„Sehdot teesas sahlè,“ raksta kahds korespondents, „nahzu pee flehdseena, ka pehž baronu firdsapšinas us kara lauka wislabak noder semneeku firgi, jo muischu darba firgi ir šlitti un nodsihti, bet brauzamee firgi loti ahtri škreen ar leelgabaleem.“

Uri dep. Mansirews šawà lekzijà Maškawà par firgu nemšchanu atsihmejis šekochu: Šelgawas aprinkà firgu rajonà, kuru pahrsina kahds Šilienfelds, mobilisazijas laikà esot nonemti: grafa Pahlena Kauzemindes mui-

ſchâ no 70 firgeem tikai 2, barona Klopmana Grawen-
dales muiſchâ no 50 neweens, firſta Viemena Meſchotnes
muiſchâ no 100 tikai 3, firſta Viemena Kaupenu muiſchâ
no 25 — 2. Bet weetejeem latweeſchu ſaimneekem pa-
nemti gandrihſ wiſi ſirgi.

Ferſena u. z. leeta atgahdina 1812. gada kaſaku un
militiſchu leetu wiſds ſihumds.

Loti raksturigs ir ari notikums ar Igaunijas un
Widſemes ſeemetu datas telefonu. Iſrahdijs, ka pa
privato telefonu frantſchu walodâ ſneedi ſinas par
armijas pahrweetoſchanos. Un telefonu kara preekſchnee-
ziba atſawinaja. Telefons galwenâm kahtâm peedereja
muiſchneekem.

Ir wehl daudſ ſiau, kuras raksturo muiſchneeku ſim-
patijas. Tikai publizet teit tās newar. Bet jau peewe-
ſtās ir peeteekſchas, lai waretu ſpreest par Latwijas
augſtakās kahtas ſimpatijâm. Kreewu ſchowiniſtu
lapas wiſu to pat pahrſpihlē; wiau ſtahſti par
ſkatu torneem muiſchneeku meſchds, par ſignateem
baſnizās, par kaſkeem uſ laukeem ir aplami.

Mums jaatſihſt, ka ſaimneeziski wiſmaſak ar Kree-
wiju ſaiſtita ir Baltijas muiſchneeziba; Wahzijas robe-
ſchās wina guhtu daudſ wairak ſaimneezisku preekſch-
rozibu, kâ ſemes ihpaſchneeze (labibas paſrdeweja un
laukſaimneezibas maſchinu pirzeja). Un lihds ar Kree-
wijas atdſimſchanu wina daudſ waretu ſaudet gan poli-
tiſkâ, gan ari ſaimneeziskâ ſinâ. Tadehl winas rihziba
daudſejadâ ſinâ atgahdina tās rihzibu 1812. gadâ.

Drufas kshdas:

8. lappuſē minetai Neboſſina grahmatai ſchahds wirſ-
rakſts: „Статистическія записки о внѣшней торговлѣ Россіи“.
Петроградъ, 1835. II ч.

12. lappuſē minetai Семенова grahmatai ir ſchahds
wirſrakſts: „Изученіе Историческихъ свѣдѣній о Россійской
внѣшней торговлѣ и промышленности съ половины 17 по сто-
лѣтія по 1858 годъ.“

45. lapp. 13. rindâ no augſchās „walſti“ weedi jalaja „walſti“

58. lapp. 8. rindâ no apaſchās „tautiſku“ weedi jalaja „tautiſku“

b) Stahsti, romani, noveles un flizes.

V. Bratschs.	Mo atsihschanas toka. Ar mahsklineeka J. Rosen- ta a sihmetu wahka sihmejumu	60
Dischenajo Bernhards.	Ka mani par zilveku taiisija. II. isb.	25
J. Krilows.	Kopotas pafazines (Fabulas)	24
M. Odu.	Marija Klara	50
Pludons.	Latwoju raffineeki 1., 2., 3. un 4. d. Daiilite- returas chrestomatija skolam un paschmahzibai	500
	Glihta sehjuma un wifas lopā	700
Pludons.	Uf saulaino tahli. Ar sihmigu wahka sihmejumu. Maksā broscheta 70 kap., eeseeta	115
J. Poruks.	Islas ti stahsti jaunibai	30
R. Skalbe.	Bahlās lapas	20
V. Ubits.	Rehdcjais Latweetis. Ar kundšina sihmetu wah- ka sihmejumu	150
V. Ubits.	Sihda tihlā. Ar mahsklineeka E. Grünberga sihmeto wahka sihmejumu. Maksā broscheta 175, eeseeta	230

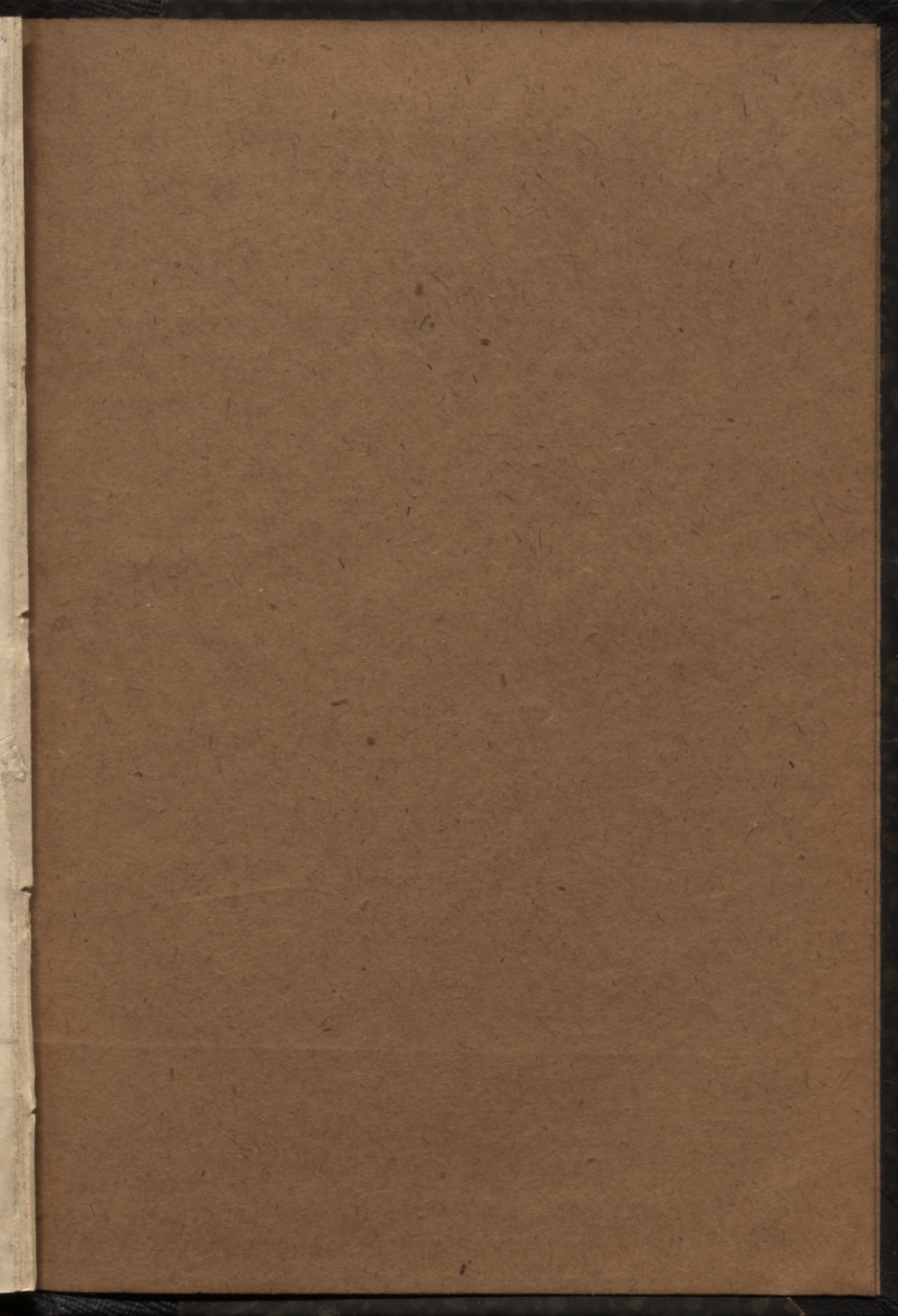
c) Dsejas.

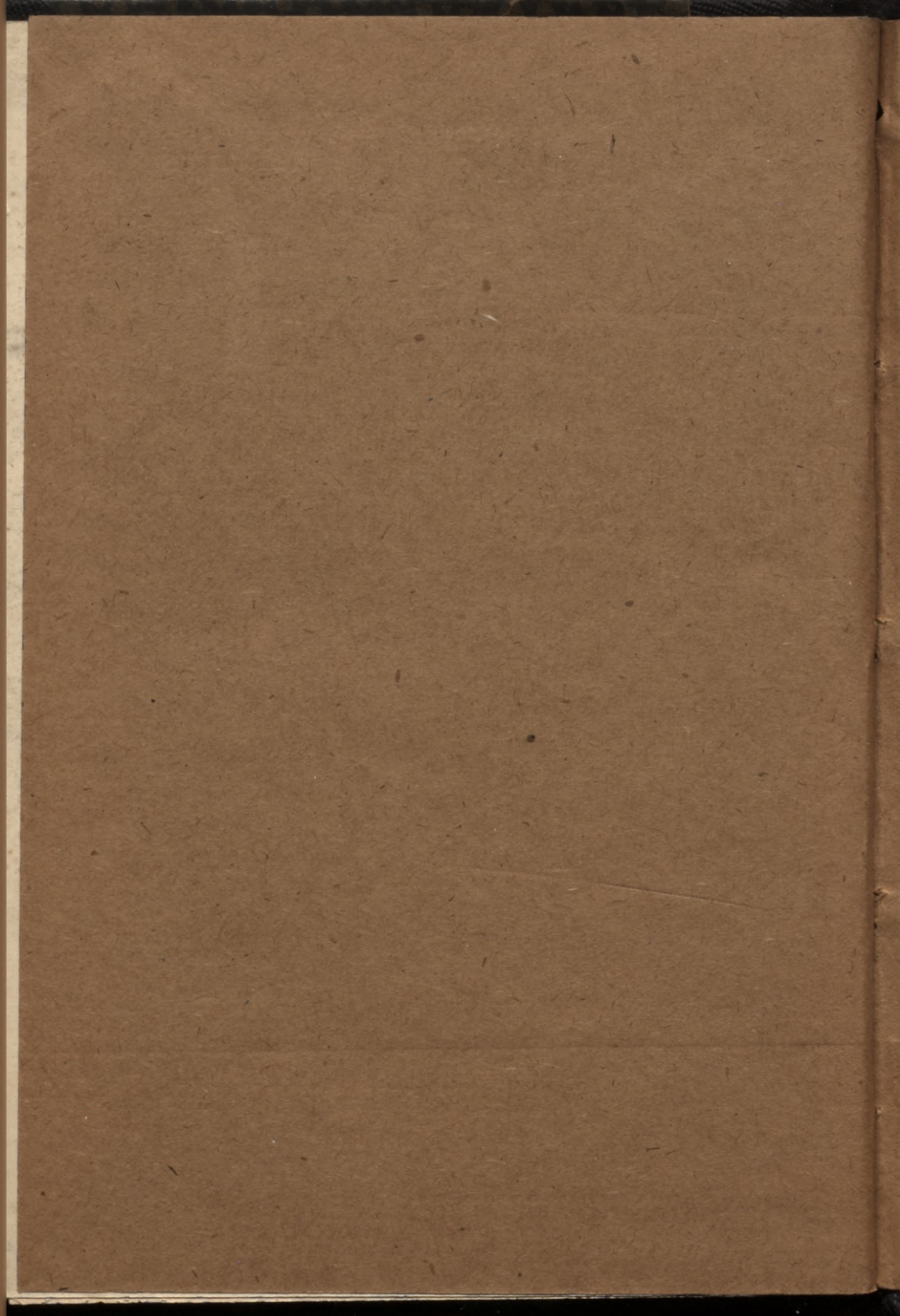
Apfesdehls.	Gurttot.	20
Dischenajo Bernhards.	Trimpulas. Ar sihmigu wahka sihm.	15
J. Gulbis.	Nemeera stundās. Ar mahsklineeka J. Rosen- tala sihmetu wahka sihmejumu. Maksā broscheta 40, eeseeta	80
J. Gulbis.	Magones.	15
J. Mikelfons.	Tufnešha zefotaja. Ar mahsklineeka J. Maderneeka sihmetu wahka sihmejumu	30
Pludons.	Dsihweš simfonijas. Broscheta 100 kap., eeseeta	140
J. Rainis.	Kopums	35
R. Skalbe.	Sirds un Saule. Ar mahsklineeka J. Jaun- sudrabina sihmetu wahka sihmejumu	25
Ed.	Treumans-Swahrgulis. Gaujmalas smilbsinas. Ar mahsklineeka J. Maderneeka sihmetu wahka sihmejumu. Maksā broscheta 35 kap., eeseeta	75

d) Dramas.

Leonids Andrejews.	Anatema. Ispahde 7 skatos.	60
"	" Anšija Drama 4 zehleenos	40
"	" Gaudeamus. Komedija 4 zehleenos	50
"	" Melnās maskas. Ispahde 2 z. 5 ainās.	40
"	" Muihu muhscha deenas. Statu I. 4. z.	40
"	" Zilveka dsihwe. Ispahde 5 ainās ar prologu	25
V. Dielsstalus.	Sehta un gaitā. Statu luga ar dseed. 6 ainās	40
P. Grujna.	Mehneeku laiki. Dramatisējums 6 zehleen.	75
G. Hauptmans.	Meera svehiti. Gimenes katastrofa 3 z.	40
"	" Pirms faules lehta. Sozjala drama 5 z.	40
H. Heijermanfs.	Rehschu lozekki. Jofu luga 4 zehleenos	50
H. f. Hoffmannlais.	Wakar. Dramatiska studija 1 zehl.	40
H. Ibiens.	Seemeku waroni. Drama 4 zehleenos	50
"	" Spoki. Gimenes drama 3 zehleenos	40
J. Peterfons.	Seklā, pelekā itdeeniba! Statu luga 2 zehl.	40
"	" Redaktors Podinsch. Satira 2 zehl.	40
"	" Melaimigais automobilis. Satira 1 zehl.	35
J. Poruks.	Sernhuteeschi. Drama 5 zehl.	60
"	" Dramatiski apzerejumi. (Napoleona nahwe. Ziņas pehz ziņnam. Nemirstige. Ideali. Sapnis. Mahmina. Rafts. Moderni fainneeki)	75

МАКСА 40 К.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303049745

20